

Інститут педагогіки НАПН України

Голуб Н. Б.

**Вивчення дієслова в закладах
загальної середньої освіти**

практичний посібник

Київ
Педагогічна думка
2020

УДК 373,5:811.161.2+811.161.2](075.3)

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол №5 від 13.05. 2020 р.)

Рецензенти:

Богданець-Білоskalенко Н.І. – доктор педагогічних наук, завідувачка відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Херсонського державного університету

Голуб Н.Б.

Вивчення дієслова в закладах загальної середньої освіти/ практичний посібник. – Київ: Педагогічна думка, 2020 – 68с.

ISBN 978-966-644-449-6

У посібнику представлено компетентнісно орієнтовану методику навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (на прикладі розділу «Дієслово»).

Значну увагу приділено вправам і завданням, що сприяють формуванню життєво важливих компетентностей, системній роботі з соціокультурними текстами, що містять проблему і мовний масив для вивчення, повторення й закріплення різних мовних явищ. Системною також є робота над збагаченням активного словника учнів. Авторка пропонує вивчати дієслово не лише як граматичну категорію, а водночас і як інструмент для формування компетентного мовця з багатим духовним світом і моральними чеснотами.

Посібник адресовано вчителям української мови, методистам, студентам-філологам педагогічних вишів, аспірантам і викладачам.

УДК 373,5:811.161.2+811.161.2](075.3)

ГОЛУБ Ніна Борисівна

**Вивчення дієслова в закладах
загальної середньої освіти**

практичний посібник

Обкладинка - Лук'ненко Л.
Верстка – Коломієць А.

Підписано до друку 19.06.2020 р.
Формат 70х100 1/16
Гарнітура Calibri. Друк офсетний.

Папір офсетний
Ум. друк. 5,52 арк.
Наклад 300 пр.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ,
вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-85
book-x1@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовників
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3563 від 28.08. 2009 р.

ISBN 978-966-644-449-6

© Інституту педагогіки, 2020
© Голуб Н. Б., 2020
© Педагогічна думка, 2020

ЗМІСТ

1. Дієслово: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль <i>Віра в себе й свої сили</i>	5
2. Форми дієслова <i>Чистота і світло людської душі</i>	8
3. Неозначена форма дієслова <i>Найголовніше – зберегти душевний спокій і радісне зачудування світом.</i> <i>М. Дочинець</i>	12
4. Доконаний і недоконаний види дієслова <i>Моя колиска, край моїх батьків! (Н. Данилюк)</i>	15
5. Часи дієслова <i>З любов'ю до свого</i>	18
6. Теперішній час <i>Долаємо труднощі</i>	21
7. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі <i>Козацькому роду нема переводу!</i>	23
8. Майбутній час <i>Людина жива, доки мріє... (Е. Сафарлі)</i>	26
9. Дієслова I та II дієвідмін. Букви е, и в особових закінченнях <i>У тебе в серці теплиться весна (Н. Данилюк)</i>	29
10. Способи дієслів. Дійсний спосіб <i>Вітчизни гіднії сини</i>	31
11. Умовний спосіб дієслів <i>Мій вибір</i>	34
12. Наказовий спосіб дієслів <i>Добра порада – серцю розрада</i>	36
13. Безособові дієслова	39
14. Способи творення дієслів <i>Найкраще місце на землі – рідна домівка</i>	41
15. Не з дієсловами <i>Сила слова</i>	44
16. Написання дієслів <i>Любов і віра в Україну</i>	46
17. Дієслово як частина мови (узагальнення вивченого) <i>Болючі сторінки української історії</i>	49
18. Дієприкметник як особлива форма дієслова	50
19. Дієприслівник як особлива форма дієслова <i>Яскравий світ дитинства</i>	53
20. Дієприслівники недоконаного й доконаного виду, творення їх <i>Працюймо над собою</i>	56
21. Дієприслівниковий зворот <i>Світ почуттів</i>	59
22. Додатки	62

ДІЄСЛОВО

Засинай із мрією – прокидайся з метою!(Л. Костенко)

Дієслово – особливо важлива частина мови. Доцільно вживши його, ми надаємо фразі, текстові руху, удихаємо в них життя. Ці одиниці мовлення мають величезні можливості: за допомогою них можна висловити прохання (*Допоможи! Заспівай! Поквапся!*) чи наказ (*Повертайся! Єднаймося! Припини!*), передати внутрішній стан (*Бентежить... Непокоюсь...*) чи почуття (*Радію! Співчуваємо... Люблять...*), відтворити картину події (*Світало... Вирушили... Бовванів... Зустріли... Війнуло... Ступали... Причаїлися... Назбирали*) чи спланувати роботу (*Відвідаю... Дізнаюся... Змоделюю... Зустрінуся...*). Отже, добре знаючи особливості й можливості дієслова, нагромаджуючи все нові слова в активному словнику, кожен із вас зможе стати активним, дієвим, рішучим, комунікабельним і неодмінно – цікавим та бажаним співрозмовником, успішною і щасливою людиною.

Упродовж уроків вивчення дієслова ви матимете змогу засобом дієслів наповнювати свій день, визначати його зміст і ставити цілі. З цією метою ми ввели рубрику «Дієслова твого дня». Із запропонованих дієслів ви обираєте ті, що вам цікаві, корисні, які сповнять ваш урок і день добром і возвеличать вас у власних очах і очах інших людей. Ви можете додавати ті дієслова, яких вам забракло. Кожен свій вибір обґрунтуйте. Працюйте з цією рубрикою творчо. На уроці узагальнення вивченого з теми «Дієслово» спробуйте виявити, з якими дієсловами ви зріднилися, без яких не уявляєте свого життя, а яких – позбулися.

Життя пропонуватиме вам щодня безліч дієслів – хороших, надійних, корисних, щирих або злих, недобрих, лукавих, лихих. Учїться робити вибір на користь добра і гармонії, світла й любові, віри й довіри – тоді й ваше життя буде сповнене цих чеснот.

Дієслово – слово діє:
Ходить, робить, носить, сіє,
Слово плаче і радіє,
Усміхається і мріє.

Дієслово – слово діє:
Вірить, любить і жаліє,
Не злословить, не лукавить,
Серця ближнього не раниць.

Дієслово – слово діє:
Народилось і зоріє,
Розвивається і квітне,
Слово любе, слово рідне!

Л. Лужецька

ДІСЛОВО: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль
Віра в себе й свої сили

«Дієслова твого дня»: Зацікавитися, збайдужіти, зблизитися, зважитися, заохотити, звірити, зволікати, згайнувати, зголоситися, здоровшати, зледащіти, зловтішатися, зметикувати, зміцнити, зневажати, знітитися, зрадіти, намагатися, закачати, здивувати, запам'ятати, збагатитися.

■ Прочитайте епіграф і речення вправи. Яка думка їх об'єднує? Випишіть висловлення, що вам найбільше до вподоби. Поясніть свій вибір.

1. Це і є головний талант – створити долю. Свою долю. Бо тільки ти – імператор свого щастя (М. Дочинець). 2. Закон віри стверджує: усе, у що ви вірите від душі, стає реальністю (Б. Трейсі). 3. Ти є те, заради чого прокидаєшся щоранку (М. Дочинець). 4. Як симфонія потребує кожної ноти, як книжки потребують кожного слова, як будинки потребують кожної цеглинки, як океани потребують кожної краплі води, як жнива потребують кожного зерна, – так усе людство потребує тебе там, де ти є... (С. Карвацька).

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Які з них найкорисніші, найнеобхідніші для вас? Яких ви уникатимете завжди, а яких – інколи? Випишіть ті, що неодмінно наповнять сьогодні ваш день. Проаналізуйте на етапі рефлексії та зазначте, які з цих дієслів вам найближчі, а яких сьогодні (чи завжди) ви уникатимете.

■ I. Об'єднайтеся в пари. Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Звати мене Нік Вуйчич. Я народився без рук і ніг, та на долю не нарікаю. Я мандрую світом, аби надихнути мільйони людей. Я закликаю всіх озброїтися вірою, надією, любов'ю та сміливістю і здолати всі перепони, що стоять на шляху до здійснення мрій.

Нам часто здається, що життя несправедливе. Скрута і складні обставини змушують нас сумніватися в собі й призводять до розпачу.

Жорстокі діти називали мене почварою і не хотіли спілкуватися зі мною. Я ж почувався звичайнісіньким хлопчиком і хотів бути таким, як усі. Та мені це було не під силу. Я хотів, щоб зі мною дружили, але цього не відбувалося. Я бився головою об стіну. У мене боліло серце. Я був пригнічений і нещасний. Я почувався самотнім навіть тоді, коли поруч зі мною були мої рідні.

Життя – непроста річ. Та, долаючи перепони, ми загартовуємося, і перед нами відкриваються нові можливості. Сьогодні на YouTube ви знайдете моє відео, де я катаюся на скейтборді, серфінгу, б'ю по м'ячику для гольфу, падаю, підводжуся і спілкуюся з людьми. Я вірю, що в моєму житті немає обмежень (За Н. Вуйчичем).

II. Запитання і завдання:

1. Назвіть емоції, які викликав у вас цей текст.
2. Кому б ви радили його прочитати?
3. Чи могли б ви уявити себе на місці кривдників?
4. Запишіть найбільше слів, що характеризують Ніка.
5. Спробуйте переказати текст, не використовуючи дієслів. Зазначте, чи вплинуло б це на загалом на зміст. Чому?
5. Що передають дієслова, ужиті в тексті?
6. Чи могли б ви хоч один день обійтися без дієслів? Чому?

■ Об'єднайтеся в три групи. Пригадайте, що вам відомо про дієслово з початкової школи. Доберіть і запишіть якомога більше запитань, аби виявити, що й наскільки добре кожен із вас засвоїв і запам'ятав із цієї теми. Відповіді підтверджуйте дієсловами з тексту. Зверте свої знання з таблицею «Дієслово – самостійна частина мови», зазначивши, що в ній вам відоме, а що – нове.

Дієслово – самостійна частина мови	
Лексичне значення	Означає дію або стан предмета: <i>спонукати, бентежити, світати.</i>
Відповідає на запитання	Що робив (зробив) предмет? Що робить? Що з ним діється? Що робитиме? Що зробить? Наприклад: <i>намагався, опанував, бентежить, сутеніє, майоритиме, піклуватиметься.</i>
Граматичні ознаки	
Вид	Доконаний і недоконаний: <i>наполягати – налягти.</i>
Дієвідміни	I-а (<i>шанують, шануєш; кличуть – кличеш</i>); II-а (<i>мовлять - мовчиш, мчать – мчиш</i>).
Спосіб	Дійсний (<i>мріяв, мрію, мріятиму; чекали, чекаємо, чекатимемо</i>); Умовний (<i>відсахнувся б, відсахнулися б; відчула б, відчули б</i>); Наказовий (<i>плекай, плекаймо; шикуй, шикуйте, нехай шикують</i>).
Час	Минулий (<i>відгукнувся, відгукнулися; переважала, переважали</i>). Теперішній (<i>крокую, крокуємо; мусить, мусите</i>). Майбутній (<i>подбаю, подбаємо; наважишся, наважитесь</i>).
Число	Однина (<i>прогавила, надаєш, надолужуватиму, марную</i>). Множина (<i>налаштовують, напосіли, будемо сподіватися</i>).
Особа	1-а (<i>шаную, шануємо, шануватиму, шануватимемо, шануймо</i>); 2-а (<i>плекаєш, плекаєте, плекатимеш, плекатимете, плекайте</i>); 3-я (<i>уявляє, уявляють, уявлятиме, уявлятимуть, уявляйте</i>).
Рід	Чоловічий (<i>відчув, закликав, запевнив би, збагнув би</i>), жіночий (<i>відчула, закликала, запевнила б</i>), середній (<i>відчуло, закликала, запевнило б, збагнуло б</i>).
Синтаксична роль	Присудок: <i>Я люблю власне життя (Н. Вуйчич).</i> Підмет: <i>Жити – то не є долання меж, а навикання і самособоюнаповнення. (В. Стус).</i>

■ Прочитайте речення. Визначте вид і час (де це можливо) дієслів. Усно перекажіть кожне речення від першої особи, уживши почергово дієслова у недоконаному і в доконаному виді. Дієслова якого виду додають вам впевненості?

З р а з о к: 1. Я зупиняюся й насолоджуюся власними досягненнями, відчуваю гордість за себе. Не вважаю це ознакою марнославства чи потурання власним бажанням. Це ресурс мого розвитку. Я зупинилася й насолодилася власними досягненнями, відчула гордість за себе. Я переконалася: це не марнотратство чи потурання власним бажанням, а ресурс мого розвитку.

1. Зупинитися, щоб насолодитися власними досягненнями й відчути гордість за себе, не є ознакою марнославства чи потурання своїм бажанням. Це ресурс вашого розвитку. 2. Коли ви зробили щось складне і у вас усе вийшло, то заслуговуєте на оплески від самого себе та всіх довкола. 3. Кожен телефонний дзвінок, який ви робите, кожна прочитана книжка чи стаття, відвіданий музей – це ті кроки, що додають вам упевненості й самоповаги. 4. Звіряйте ваші досягнення з календарем мети, щоб побачити, наскільки ви просунулися вперед. 5. Коли ви починаєте щось важливе робити, вам треба дозволити собі робити будь-які помилки. Ви маєте навчитися рухатися вперед, незважаючи на страхи (За Б.Шер).

■ **I. Прочитайте текст. Чого навчас він? Який висновок для себе важливо зробити з прочитаного?**

Якби нота казала: одна нота не творить музику, не було б симфоній. Якби слово казало: одне слово не може наповнити сторінку, не було б книжок. Якби цегла казала: одна цеглина не може збудувати стіну, не було б будинків. Якби крапля води казала: одна крапля води не творить ріки, не було б океанів. Якби зерно пшениці казало: одне зернятко поля не засіє, не було б жнив і хліба. Якби людина казала: один жест любові не врятує людство, ніколи б не було справедливості і миру, гідності і щастя на землі (С. Карвацька).

■ **II. Випишіть дієслова, поставте їх у неозначену форму, усно розкажіть про їхні граматичні ознаки (за таблицею).**

■ **Зобразіть за допомогою одних лиш дієслів усе, чим був наповнений цей урок для вас, чим сповнені ваші думки.**

■ **Проаналізуйте свою роботу на уроці за довільною схемою.**

Виконайте один із варіантів домашнього завдання:

■ **Прочитайте перелік людей. Хто з них вам відомий? Знайдіть інформацію про кожного й дайте відповідь на запитання: що їх об'єднує?**

1. Заслужений художник України Юрій Пацан. 2. Канадський підприємець українського походження, меценат Петро Яцик. 3. Письменниця Джоан Роулінг. 4. Єлизавета Мерешко, п'ятиразова паралімпійська чемпіонка з плавання та чинна світова рекордсменка. 5. Вікторія Модеста, співачка, фотомодель. 6. Режисер Стівен Спілберг.

■ **Підготуйте й запишіть кілька гасел, які б ви порадили використати під час флешмобу на тему «Вір у себе». Які дієслова ви оберете за ключові?**

■ **Підготуйте персональний словничок дієслів успішного садівника, (спортмена/спортсменки, балерини, школяра/школярки, митця/мисткині тощо). Поясніть, чому саме ці слова ви дібрали.**

■ **Матеріали для творчих ідей учителя:**

I. Відкладіть на хвилику весь ваш оптимізм убік. Я охоче поясню вам причину такої вимоги. Оптимізм, звісно, хороша риса характеру, яка допомагає бачити позитив у всьому. Та одного лиш оптимізму, не пов'язаного з іншими рисами, замало, щоби зрушити щось із місця. Оптимізм часто несправедливо плутають із впевненістю у своїх силах.

Саме тоді, коли оптимізм дає можливість бачити позитив, упевненість у своїх силах дає змогу пересвідчитися, що ви можете впоратися з негативом. Життя – це не симфонія лише з

гарних і світлих нот, є в ній також ноти темні та тужливі. Та тому, хто впевнений у собі, не варто боятися складних ситуацій.

Упевненим у собі є той, хто, спираючись на власне минуле, знає, що може на себе покластися. Упевнена в собі людина не дозволяє нічому себе зупинити, адже свідомо того, що може подолати будь-які труднощі. Це вона вже неодноразово довела.

II. Зростаючи, я ніколи не замислювався про те, що коли хочеш досягнути майстерності в чомусь, то повинен вивчити теорію й старанно практикуватися. Мені здавалося, що все відбувається саме по собі. Здоров'я, щастя, спокій, добробут і високі досягнення просто з'являються в людському житті, якщо вам поталанило опинитися в потрібному місці в потрібний час.

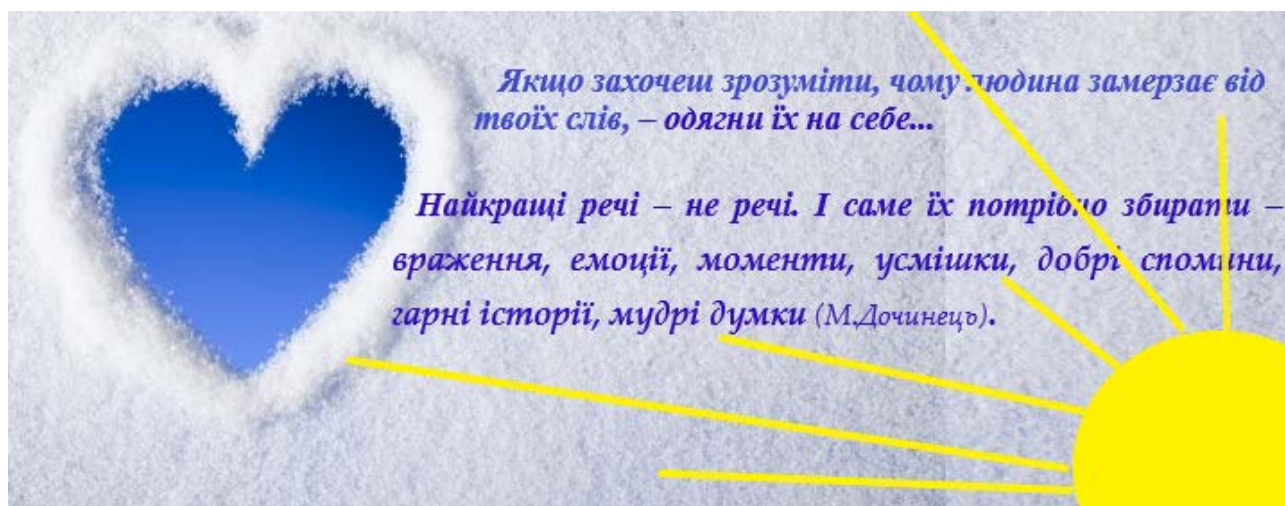
Віра в це, властива більшості, підпорядковує людину закону випадковостей. Якщо висловитися простіше, то в ньому йдеться про те, що невдале планування – це планування невдачі.

Якщо ви хочете стати лікарем, то вивчаєте медицину й практикуєтеся в ній. Якщо хочете стати хорошим кухарем, то вивчаєте кулінарію за допомогою спеціальних книжок і випробовуєте перевірені рецепти. Якщо хочете жити життям, сповненим радості, щастя і самореалізації, то вивчаєте історії найщасливіших і найуспішніших людей, а потім робите те саме, що й вони, доки не здобудете таких самих результатів у своєму житті.

Ця думка мене ошелешила. Це здавалося таким простим! Але все не могло бути так просто. І, звісно ж, це не так. Нічого насправді цінного не падає з неба. Неправильно думати, що все хороше дається просто (*Б. Трейсі*).

Форми дієслова

Чистота і світло людської душі

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Чи хотілося б вам, щоб ці дієслова визначали сьогодні сенс життя? Яких слів ви уникатимете завжди, а яких – інколи? Які з них – найкорисніші? Які слова ви хотіли б додати саме сьогодні? Зробіть це.

«Дієслова твого дня»: запрацюватися, заприятелюватися, зарадити, засмикатися, засперечатися, засумувати, затаювати, затівати, затінити, заходитися, зачатися, зашарітися, зашкодити, збагнути.

Форми дієслова						
№ п / п	Назва форми	Значення	Відповідає на запитання	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль	Приклади
1	Неозначена форма	Дія, стан як процес	Що робити? Що зробити?	Вид	Будь-який член речення	Гоїти, виміряти
2	Особові форми	Дія, стан предмета	Що роблю? Що робимо? Що зробите? та ін.	Вид, спосіб, час, число, особа	Присудок	Мушиш, відчуваємо, лаштуєтесь, оберігатиму
3	Родові форми	Дія, стан предмета	Що робив? Що зробила? Що робили?	Вид, спосіб, час, число, рід	Присудок	Захищав, піклувалися наполягла
4	Дієприкметник	Ознака предмета за дією, станом	Який? Яка, Яке? Які?	Вид, час, рід, число, відмінок	Присудок, означення	Загоєна, затіяний, вивірене, окрилені
5	Дієприслівник	Додаткова дія або стан	Що роблячи? Що зробивши?	Вид	Означення, присудок, обставина	Долаючи, звідавши
6	Безособові	Дія, стан без участі особи	Що робиться	Вид	Присудок	Непокоїть, сутеніє, не щастить.
7	Форми на -но, -то	Пасивна дія	Що зроблено?	Невідмінюваність	Присудок	Подолано, приборкано

■ Об'єднайтеся в 3-4 групи. Розгляньте таблицю. Згрупуйте інформацію за двома ознаками: «відоме» – «нове». Доберіть запитання, які мають охопити повністю зміст таблиці. Поставте їх представникам інших груп. Спільно підсумуйте, чиї відповіді були найбільш точні, вичерпні, повно ілюстровані прикладами.

■ Доберіть і запишіть за відведений час якомога більше цитат із української поезії, що були б прикладами до таблиці.

■ I. Прочитайте речення. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Олег Лісогор виставив на аукціон золоту медаль, здобуту на Кубку світу, а за виручені гроші придбав **реанімобіль** для наших воїнів на Сході. 2. Шкільний учитель Антоніо ла Кава купив триколісну вантажівку й перелаштував її на дитячу бібліотеку на колесах. Подорожуючи зі своєю пересувною бібліотекою по країні, він **намагається** посіяти в душах маленьких італійців любов до читання. 3. Мешканка **Техасу** допомагає **нужденним** за допомогою звичайних шафок. Її концепція проста: кожен може покласти туди речі першої необхідності або взяти їх **безкоштовно**. **Відтепер** люди заповнюють ці **диво-шафки** підгузками, шкільним приладдям, засобами особистої гігієни і **їжею**. 4. Агроном із Дніпропетровщини, щоб припинити утворення і розростання стихійного смітника на території, яку орендував, за власний кошт вивіз усе сміття, засадив ярк лісом і **розчистив** маленький струмок, зробивши при ньому ставочок, із якого тепер п'ють воду дикі качки, кабани, козулі... (З Інтернету).

■ П. Запитання і завдання:

1. Що об'єднує ці речення?
2. Сформулюйте і запишіть проблеми, про які в них ідеться.
3. Висловіть припущення щодо важливості дій і вчинків, про які тут написано.
4. Зміст якого речення вас найбільше вразив, здивував, схвилював?
5. Наведіть приклади добродійності з життя відомих вам людей.
6. Випишіть усі дієслівні форми, усно назвіть і схарактеризуйте їхні морфологічні ознаки.
7. Поясніть написання виділених слів.
8. Як наголошуємо слово «читання»? Наведіть приклади подібних до нього за наголошуванням слів.

❖ Збагачуємо активний словник:

УТОРОПАТИ – зрозуміти; сприйняти зміст сказаного чи написаного. *Ви ж уторопали, про що йдеться, правда?)*

ПЛЕКАТИ – з любов'ю виховувати когось; піклуватися про щось; ставитися до когось/чогось; вирощувати щось; викохувати. *Уживається також у значенні зберігати в пам'яті, серці. Плекаймо українську мову, бо вона цього точно варта.*

КЕПКУВАТИ – глузувати, сміятися з кого-, чого-небудь; насміхатися. *Ми схвалюємо гарне почуття гумору, але радимо вам не переходити межу, кепкуючи з інших.*

■ Подані дієслівні форми згрупуйте в синонімічні ряди. Визначте назву кожної форми і граматичні ознаки. Усно складіть двоє речень із будь-якими з них.

Бентежить, піклуючись, бережуть, доглядати, турбуючи, опікуюсь, непокоїть, підтримали, тривожитиме, клопотатися, захищений, ладнати, оберігала б, хвилювало, охороняючи, лагодитимемо, зарадити, виправлю, бороните, ремонтувати, дбаю, полагоджено.

■ Прочитайте словосполучення та сполуки слів. Визначте дієслівні форми, поясніть, як ви це зробили. Які з цих слів сіють світло у людські душі? Чи часто ви їх уживаєте? Наведіть приклади.

Судити строго, вислухала уважно, боявся думати, подякувати вчасно, похвалив щиро, заприязнилися з сусідами, залишивши напризволяще, пам'ятатимуть добро, вірю в Україну, роздмухували неприязнь, гуртуймося громадою, наповнюють день добрими справами, тримаючись свого берега, милується рукотворами, змайструє шпаківню, обпекти словом, допомогли б кожному, обірвавши розмову, поклич до гурту, виплекана квітка.

❖ **З увагою до слова:** Я трохи спинюся на слові ніжність. Це слово, яке сьогодні ризикує зникнути зі словника! Ми повинні взяти і вставити його назад. Християнства без ніжності немає. Ніжність – це і є, власне, християнське ставлення до людей; це також наша мова для зустрічей із тими, хто страждає (*Папа Франциск*).

Вже виросла... Тепер ціную миті:
 Смакую ті, що в радості прожиті!
 А ті, коли сумую, відпускаю!
 Вони не варті сліз моїх! Я знаю!
 Вже виросла... Тепер ціную тишу!
 Свої думки й бажання в ній колишу!
 Я слухаю її! Я в ній купаюсь!
 Я для життя у тиші надихаюсь!
 Вже виросла... Ціную час з батьками!
 Обійми тата, тепле слово мами!
 Підтримку їх, розраду їх, терпіння,
 Безмежне і найвище розуміння!
 Вже виросла... Тепер ціную світло!
 Люблю, щоби навколо все лиш квітло!
 Вже виросла... Та мрію, як дитина...
 І цінність ту втрачати не повинна!

Христина Кравчишин

■ Прочитайте вірш. Які риси відчутні в образі ліричної героїні? Обґрунтуйте відповідь. Чи знайомі вам відчуття «смакування митей», «купання в тиші»? Про які цінності тут ідеться? Назвіть наявні в тексті дієслівні форми.

❖ Завдання для допитливих:

1. Яка відмінність між словами *пасувати* й *підходити*? Як правильно замінити українською мовою кальку «підходящий»?
2. Поясніть значення фразеологізмів:

■ Проаналізуйте за довільною схемою вашу роботу на уроці.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його.

■ Учасники проекту «[Агенти волонтерства](https://volunteer.country/50-ideas-for-acts-of-kindness)» громадської організації Ukrainian Volunteer Service склали список із 50 добрих справ, «які допоможуть тобі зробити світ трохи кращим». Інформацію про це можна прочитати тут: <https://volunteer.country/50-ideas-for-acts-of-kindness>. Прочитайте список, випишіть 5 найважливіших, на вашу думку, справ. Доповніть перелік іншими, не менш важливими справами. Виділіть у реченнях дієслова. Які ознаки їх об'єднують?

■ Запишіть у різних формах 15-17 дієслів, що наповнюють змістом життя добродійних людей, свідчать про чистоту і світло їхніх душ.

■ Випишіть 7 речень із творів улюблених українських письменників, виділіть усі дієслівні форми. Усно охарактеризуйте їх.

■ Підготуйте проект «Один день мого життя». У якому образі ваша уява малює ваш день? Це дерево? Сад? Квітник? Книжка? Фестиваль? Подорож? Чи щось інше? Зобразіть його й якомога більше наповніть дієсловами. Які за змістом і формою дієслова в ньому переважають?

Неозначена форма дієслова

Найголовніше – зберегти душевний спокій і радісне зачудування світом.

М. Дочинець

■ Прочитайте епіграфи. До чого вони повертають увагу, закликають? Чи знаходите ви час помилуватися красою світу? Як ви розумієте «мереживо казкове» у природі? Що ви уявляєте, читаючи рядки В. Симоненка?

■ I. Прочитайте «Дієслова твого дня». Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Дієслова твого дня: Завинити, завітати, задавнити, задобрювати, зажуритися, заопікуватися, зазіхнути, досягати, встигати, змиритися, занедбати, запевнити, запізнитися, заповзятися, заполонити, започаткувати.

■ II. Запитання і завдання:

1. Поясніть значення дієслів.
2. Які з них – найкорисніші?
3. Яких дієслів ви будете уникати сьогодні чи завжди?
4. Випишіть ті, що наповнять ваш день сьогодні.
5. Проаналізуйте на етапі рефлексії, що справдилося.
6. Яких дієслів у переліку вам бракувало. Які з них ви хотіли би поставити в 1-ій особі однини?
7. Пригадайте таблицю, яку ви розглядали на минулому уроці. Визначте форму цих дієслів. Назвіть морфологічні ознаки, властиві їй.

Неозначена форма (інфінітив) – це початкова форма дієслова, яка називає дію чи стан предмета/особи й відповідає на запитання *що робити? що зробити?* Неозначена форма не вказує на особу, рід, час і спосіб: *світати, мерехтіти, вабити, квітчати, духмяніти*.

У реченні неозначена форма дієслова здебільшого виконує роль присудка (1), рідше – підмета (2), означення (3):

1. Ну як цю пору не любити? (*А. Гризун*). Не увійти у річку двічі (*Т. Фролова*).
2. Милуватися світанком – моє улюблене заняття.
3. Прийшла пора втрачати і набувати (*О. Вертіль*).

■ **I. Прочитайте виразно речення. Про які миттєвості, варті захоплення, тут ідеться? Які почуття ви поділяєте з авторами? Випишіть спочатку дієслова в неозначеній формі, а потім – з нового рядка – всі інші форми дієслів. Усно поставте їх у початкову форму. Як правильно це зробити?**

1. Як же важливо вийти з клітки в голові й побачити, яке чудове життя! Йї надалі забороняти собі думати інакше. Воно неповторне, з блакитним небом, із краплинками роси на листі, із зустрічами й розлуками. 2. Світанки! Дедалі в них закохуюся. Вони повертають надію. Саме на світанку життя відкриває долоні, показує скарби. І віддаляєшся від тяжких думок, які заважають спати (*з творів Е. Сафарлі*). 3. Милуватися сходом і заходом Сонця, веселкою на небі, польотом птахів і маленького листка, такого досконалого у своїй формі, ще меншою і досконалішою сніжинкою на своїй долоні, химерним візерунком на зимовому вікні, квіткою, на яку сіла бджілка, чути спів пташок – хіба це не диво? (*За В. Лисом*). 4. Коли любиш сидіти на рідній землі й дивитися на горизонт**, Бог дарує тобі казку. 5. Є світанки, що просять узяти до рук щирю книжку і читати її вголос світові (*з творів В. Чорней*). 6. Тендітну квітку барбарису, росу з лілового ірису. серпанок білого жасмину, туман, що падав на долину, і райдугу, що у троянді, і затінок, що на веранді, я й досі, досі пам'ятаю рожеві переливи раю. 8. О Боже мій, як пахне травень в лузі! Як горлиця воркує на вербі! Щебечуть пташенята голопузі і кличуть їх простори голубі (*Із тв. Г. Потопляк*).

■ **Розгляньте світлини. Знайдіть на них підтвердження слів В. Симоненка «Світ який – мереживо казкове!». Пригадайте й опишіть картини природи, що викликали у вас найбільше захоплення. Які саме деталі вас зачаровують?**

■ **Прочитайте виразно речення. До чого привертають вашу увагу автори? Як часто ви або вас запрошують помилуватися цією красою, відчутти її аромат і доторкнутися душою? Заплющіть очі, і нехай ваша уява намалює картини, що постали перед вами. А тепер відтворіть їх словами. Висловіть захоплення деталями, які найбільше вас вразили. Усно поставте кожне дієслово в початкову форму.**

1. Просто радіти променям у траві, що на нитки нанизують срібні роси. 2. Світанок пахне зливою і медом, духмяним сіном, свіжим молоком, накрило сонце золотавим пледом журливі верби над скляним ставком (*Із тв. Н. Данилюк*). 3. Я вас люблю, корою вільхи вкриті і

сонцем на всі сторони зігріті, і ясени, що вічно на сторожі, і білі верби замість огорожі (Г. Потопляк). 4. На моїх плечах гойдається вранішнє сонце, ласкаве й добре, як цей навколишній світ. 5. Дзвенять скрипки коників, їм підспівують контрабасом джмелі. 6. Річка широко плине вниз, мріючи про Дніпро і про Чорне море, пахнуть скошеними травами береги. 7. Навшпильки до нас підходить тиша й теж сідає слухати (Із тв В. Оберемок).

■ **I. Прочитайте висловлення Євгена Клопотенка, українського кулінарного експерта, шеф-кухаря, бізнесмена, телеведучого, про українську мову. Які почуття наштовхнули автора до написання цих рядочків? Чи поділяєте ви думки Євгена? Сильнішою має стати мова чи носії мови? Що для цього потрібно?**

З мовою в нас усе серйозно. Я хочу обцілувати кожне її слово. Мені подобається, що мова буває різною: гарною, кумедною, сумною, мудрою. З нею можна добренько посміятися і поплакати. Мова сильна. Але я хочу зробити її сильнішою. Для цього треба просто нею розмовляти (Є. Клопотенко).

■ **II. Назвіть дієслова в незначеній формі, визначте роль у реченні.**

■ **Подані слова запишіть, об'єднавши у 2 групи: 1) світлі, позитивні слова; 2) сумні, негативні слова. Обґрунтуйте свій вибір. Усно кожен іменник поєднайте з дієсловом, а прикметник – з іменником. Чи можуть ці слова набувати одного й другого відтінку? Доведіть.**

Чудовий, герой, біда, болісний, вдячний, вторгнення, дубасити, залюбки, виснажений, пекучий, зерно, радісний, жертва, надія, катастрофа, глумитися, неймовірний, підступний, здійснити, перемога, крик, гречний, дивовижа, глузувати, невдача, обман, паніка, щасливий, гайнувати, ошасливити, ошатний, гамувати.

■ **Проаналізуйте свою роботу на уроці. Що можна вважати вашим досягненням, відкриттям? Чим ви збагатилися? Що надихнуло вас? Які дієслова наповнюють сьогодні ваш день?**

■ **Виконайте один із варіантів домашнього завдання:**

■ **Випишіть із будь-якого художнього твору сучасного українського письменника 10 незнайомих вам досі дієслів, з'ясуйте, що вони означають. Оберіть будь-який спосіб тлумачення й усно поясніть. Яке слово вас найбільше здивувало?**

■ **Напишіть есе «Це так просто – радіти красі». Висловіть у ньому свої емоції від споглядання краси природи.**

■ **Запишіть фразеологізми. Усно поясніть, що вони означають. Назвіть граматичні ознаки дієслів.**

1. Бенкетувати приходять чужі, сумувати – свої. 2. Запитати – соромно на хвилину, а не знати – сором на все життя. 3. Сім разів перевір, перш ніж засумніватися в людині. 4. Погана людина намагається виправдати свою помилку, а хороша – виправити. 5. Коли батьки працюють, а діти насолоджуються життям – онуки будуть просити милостиню. 6. Якщо вже і ховатися, то під великим деревом. 7. Хочеш пізнати себе – запитай інших. 8. Задумала мураха гору Фудзі пересунути. 9. Одне добре слово може зігрівати три зимові місяці (Японські прислів'я).

■ **Прочитайте текст. Чи поділяєте ви думки письменниці? А як ви розумієте слово «натхнення»? Напишіть есе про те, що вас надихає.**

Натхнення живе поза часом. Воно просто існує. Завжди. Лише ми іноді глухі, щоб почути його. Улітку воно пурхає веселковими метеликами, жменькою сонячних веснянок усміхається. Чи бачимо? Восени стукає краплями дощу у вікно, важким вогким туманом ранковим огортає, свіжою прохолодою дихає, теплі історії нам на вухо нашптує. Чи

дослухаємося? Шум великого міста часто стирає зайві звуки. А з приходом зими натхнення, що не знаходить тепла в холодному серці, перетворюється на крихкі бурульки. І лиш весна знову розтоплює лід і дарує крила, допомагає прокинутися, струсити із себе павутину монотонних днів і знову шукати його. Натхнення. Воно – усередині нас. Завжди так було (*Слава Світова*).

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

Леонардо да Вінчі надзвичайно захоплювався найрізноманітнішими тваринами, до яких ставився з великою любов'ю і терпінням. Наприклад, коли він проходив повз місця, де продавали птахів, часто витягав їх із клітки, сплативши продавцеві будь-яку ціну, яку той запросить, і відпускав, даруючи крилатим утрачену свободу.

Любов до природи, яка розквітла колись у маленького хлопчика, залишилася з ним протягом усього життя. Леонардо із задоволенням ходив пішки і був досвідченим вершником, що давало йому змогу будь-коли «вирушити в гори та долини подалі від усіх». У похилі літа він утримував конюшню. Коні надихали його впродовж життя на створення кількох найамбітніших скульптурних проектів.

Леонардо да Вінчі любив сувору місцевість тосканської глибинки, захоплюючись її квітами та рослинами.

Захоплення водою, мабуть, почалося ще в дитинстві. Художник прагнув «описати насамперед воду, кожний її рух, її русла та речовини в них, описати всі форми, яких набуває вода, – від найбільших до найменших хвиль...». І Леонардо зробив багато спроб показати велич води (*За Д. Смітом*).

Доконаний і недоконаний види дієслова

Моя колыска, край моїх батьків! (Н. Данилюк)

■ Прочитайте епіграфи уроку. Яку думку утверджує письменниця? Наскільки важливо «розправляти крила і повертатися до рідного гніздечка»?

■ I. Прочитайте «Дієслова твого дня». Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Дієслова твого дня: Втокмачувати, вчашати, гайнувати, гнітити, гребувати, дармувати, дивувати, догоджати, допитуватися, допікати, дошкуляти, дошкукуватися, дременути, дякувати, забагатіти, завбачити.

Запитання і завдання:

1. Що вони означають?
2. Яких дієслів ви намагатиметеся не вживати в 1-ій особі однини? Чому?
3. Які з них найкорисніші для вас?
4. Випишіть «свої» дієслова для цього дня – і нехай він повниться добром.
5. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

■ Розгляньте таблицю. Розкажіть за нею про види дієслова, наводячи свої приклади.

Вид дієслова	Яку дію означає	На які запитання відповідає	Приклади
Доконаний	Завершену, обмежену в часі	Що зробити? Що зробив (-ла, -ло, -ли)? Що зроблю (-имо, -те, -уть (-ють), -ать (-ять), -иш, -ить)? Що зроби (-імо, -іть)?	<i>Зберегти, зберіг, зберегла, зберегли, збережемо, збережеш, збережете, збережіть, збережи</i>
Недоконаний	Незавершену, необмежену в часі	що робити? що робив (-ла, -ло, -ли)? що роблю (-имо, -иш, -ите -ить, -ять)? що робитиму (-емо, -еш, -ете, -е, -уть)?	<i>Берегти, беріг, берегла, берегли, бережу, бережемо, бережеш, бережете, бережуть, бережиму, бережимемо, бережиме, бережимуть.</i>

I. Розгляньте таблицю «Форми дієслів». Розкажіть, яким формам дієслова властивий вид. Наведіть приклади.

■ Прочитайте речення. Окресліть проблему, що їх об'єднує. Випишіть дієслова, усно визначте вид. Як до зникнення сіл ставитеся ви? Об'єднайтеся в групи. Запропонуйте способи розв'язання цієї проблеми. Дієслова якого виду вживають тоді, коли справу зроблено, слова дотримано?

1. Тоді як у містах вирує життя, на вулицях гамірно, повсюди метушаться люди, у багатьох селах панує тиша... Люди покидають домівки, діти, виїжджаючи в міста, цураються батьківських хат. Багато донедавна ошатних, чепурненьких і гостинних осель стали пусткою. 2. Четверо людей – така кількість мешканців залишилася в селі Плоске, що на Тернопільщині. Більшість будинків там покинуті, а у дворах, де колись вирувало життя, – хащі. 3. Дедалі більше населених пунктів зникають із мапи України. Один із таких – хутір Підвельне на Чернігівщині, де мешкають усього двоє людей, подружжя пенсіонерів. 4. У селі Матеївка на Вінниччині лишилося з десятків мешканців. Тут немає пошти, крамниць і лікарні, більшість хат у ньому пустує, немає села й на карті України. Колись доглянуті обійстя й будинки заросли хащами, вікна осель забиті дошками, а двері відчинені навстіж (З Інтернету).

■ **I. Прочитайте пари дієслів, скажіть, чим вони відрізняються.**

Рушати – рушити, залишати – залишити, розповідати – розповісти, при звичаювати – при звичаїти, дотримуватися – дотриматися, відчувати – відчути, оздоблювати – оздобити, вишивати – вишити, берегти – зберегти, шукати – знайти, захищати – захистити, завершувати – завершити.

■ **II. Яке дієслово з кожної пари властиве відповідальним, успішним, надійним людям? Чому?**

■ **Прочитайте групи дієслів. Визначте в кожній групі зайве слово. Відповідь обґрунтуйте.**

1. Прилітають, шепоче, промовила, витесувати, мережить, світяться.
2. Скосили, огортає, зійшло, нанизав, оселяться, присягнутися, зумів.
3. Потребує, різьбити, квітчають, подякувала, клекоче, бентежили б.
4. Відчути, розрісся, виплекали, духмяніє, зрадів, встигніть, стихло.

■ **Проаналізуйте свої досягнення на цьому уроці. Дієслова якого виду переважали сьогодні у процесі вашої навчальної діяльності?**

■ **Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:**

■ **Розгляньте світлини. Поміркуйте й напишіть, що з інтер'єру й екстер'єру традиційної української хати потрібно зберегти й запровадити в сучасних українських оселях. Визначте вид ужитих в тексті дієслів.**

■ **I. Прочитайте виразно речення. Якою думкою вони об'єднані? Випишіть усі дієслова. До кожного доберіть видову пару. Дайте розгорнуту письмову відповідь на будь-які двоє запитань.**

1. Вертайтесь до рідної землі, злітайтеся до свого гніздечка, птиці (*Д. Хома*). 2. Мій край, моя колиска золота, злітаю птахом тут до неба! Нехай летять за обрії літа, нам краю іншого не треба! (*Д. Хома*). 3. Моє глибоке родове коріння у цій землі здавен переплелось (*Д. Кононенко*). 4. Цілющі соки батьківського дому і двору, де ступила вперше я, знімають, як рукою, всяку втому, мов корінь, живить рід мене й сім'я (*О. Будугай*). 5. Хлюпни у душу хвилечкою тихо і розжени мої сумні жалі, маленька річка, рідна Лаврусихо, синенька жилко на чолі землі (*Д. Кононенко*).

■ **II. Чому рідний край часто називають колискою? Про які магічні дії рідного краю, землі пишуть автори? Чому важливо завжди вертатися «до рідної землі», злітатися «до свого гніздечка»? Чим вабить і притягує вас рідна земля? Що б ви порадили тим, хто зрікається землі своїх батьків?**

■ **Прочитайте завдання. Оберіть одне з них і виконайте письмово. Визначте вид ужитих у тексті дієслів.**

1. Назви мені сім фантазій, про що заговорило б сонце над українською землею, якби змогло говорити. 2. Назви мені сім фантазій, про що співають ластівки, коли прилітають з вирію додому. 3. Назви мені сім фантазій, про що співають яблуньки у твоєму саду. 4. Назви мені сім фантазій, про що плаче велике місто. 5. Назви мені сім фантазій, про що внуки забувають поговорити з бабусею/дідусем. 6. Назви мені сім фантазій, чому не зникає обрій. 7. Назви мені сім фантазій про мрії прабабусиної хати. 8. Назви мені сім фантазій, про що промовляє дощик восени чи влітку (За В. Чорней).

Часи дієслова

З любов'ю до свого

Ознака часу дієслова дуже важлива: вона вказує на необмежені можливості дії. Уживаючи правильно часову форму, мовець може достовірно передати інформацію, а слухачі – сприйняти її. Так життя постає у вимірі часу.

Завдяки минулому часові можна відтворити давніші події. Форми теперішнього часу відтворюють події, що відбуваються цієї миті, сьогодні, нині, цього річ. Майбутній час дає змогу кожному з нас бути організованим (планувати кожен свій день), дає шанс бути мрійниками (ставити маленькі й далекосяжні цілі, завдання перед собою).

Час дієслова виражає відношення дії або стану предмета до моменту мовлення. Дія може відбуватися у трьох вимірах і відповідно означати минулий, теперішній чи майбутній час.

Так, минулий час означає дію, що відбулася до моменту мовлення: *шанували, дорожили, вирощував, вишивала, згуртувалися, нагадувало*.

Теперішній час означає дію, що відбувається у момент мовлення: *бережу, шануємо, гуртуються, вишиває, вирощують*.

Майбутній час означає дію, що відбуватиметься після моменту мовлення: *берегтиму, шануватимуть, вишиє, дорожитимете, виростить, співатиме*.

Час дієслова виражаємо в особових (*співають*) і родових (*співав, співала*) формах.

Неозначена форма дієслова не має часових ознак: *шанувати, співати, вишивати*.

■ У вас сьогодні є змога наповнити день добрими справами або змарнувати його. Прочитайте «Дієслова твого дня» і випишіть ті, що позначатимуть ваш день сьогодні. У кінці уроку (і дня) звірь, чи справилися ваші плани.

Дієслова твого дня: байдикувати, блазнювати, бракувати, вагатися, вдуматися, зацікавитися, домогтися, вештатися, виборювати, викорінювати, вилежуватися, визначитися, витівати, вичікувати, подолати, віддячити, віднаджувати, впевнитися.

■ **I. Прочитайте виразно речення. Доберіть слово, що узагальнювало б зміст їх. У яких реченнях звучить сум, а в яких – надія, гордість? Чому? Які речення найбільше вразили вас? Прокоментуйте їх, висловлюючи власну думку.**

1. Треба берегти свою народну казку, а вже потім нарікати на чужаків. 2. А чого ми так любимо свій одяг? Бо кожна його барва і кожна нитка підкреслює гордість за нашу культуру й відкриває любов у наших серцях (*Із тв. В. Чорней*). 3. Мою бабусю звали Харитина – ось все, що знаю я про родовід (*Н. Горішна*). 4. Дідух не тільки прикрашав оселю, але й уособлював пращурів давнього роду. 5. За звичаєм, могили предків вважали святинєю (*Із тв. М. Ткача*). 6. Чого ж ти, хустино, із моди та й вийшла? Чого тебе діти поклали у скриню? Тернову, картату, зелену і синю. 7. Відчиняю скриню, ну а там хустки. Згорнуті учетверо мамині роки. І бабусі свято в кожній із хусток. Майорить віночок з листя і квіток. 8. А рушники над образами оклади* бережуть і рами. Як омофор*, що над людьми, махають білими крильми (*Із тв. Г. Потопляк*). 9. Дім для людини – більше, ніж дім. Це той простір, де людина залишається людиною. 10. Доки я мав сили, то співав. З монахами я приохотився до співу. Яка це полегкість легеням, яка розкіш душі! (*Із тв. М. Дочинця*). 11. В дитинстві моєму на сволоку звили гніздо пернаті пісні, зозулясті казки і поеми... (*Н. Данилюк*). 12. Моя бабуся Франциска, або як ми її називали, Фані, значно вплинула не лише на мене, а й на всю родину (*І. Камрад, засновник «Ікеа»*).

■ **II. Визначте час кожного дієслова. Чи всім дієсловом у реченнях властива ознака часу? Замініть, де це можливо, одну часову форму іншою (наприклад, теперішній – минулим, минулий – майбутнім). Чи вплинуло це на зміст?**

■ **Прочитайте текст. Яка інформація в ньому для вас відома, а яка – нова? Чи знаєте ви відповідь на запитання, сформульоване в першому реченні? Що вам відомо про свято Маковія? Як його відзначають у вашій родині?**

Як зібрати букет «маковійчик»?

На Медовий спас прийнято ходити в церкву з «маковійчиком» – букетом, який ви збираєте своїми руками. Кожна квітка в ньому має особливе значення, тому люди вірять, що букет, освячений на Маковія, принесе їхній родині здоров'я й благополуччя, а господарству – процвітання.

Компонувати букет на Маковія своїми руками – це важлива традиція наших предків, які вірили, що без нього не процвітатиме господарство. Тому в букети, прозвані «маковійчиками», збирали щонайбільше квітів, що ростуть у кожній місцевості.

Усі квіти повинні бути вирощені у нас і знайомі кожному з дитинства. Не варто додавати красиві імпортні квіти, щоб прикрасити композицію, – це неправильно. Нехай квітів буде менше, зате всі вони виростили на рідній землі. Традиційно в кожен букет на Маковія кладуть стиглу головку маку.

А з яких квітів можна робити маковійчики? (*З інтернетних джерел*).

■ **Ш. Об'єднайтеся в групи, виконайте завдання:**

1. Випишіть дієслова, визначте час, обґрунтуйте. 2. Окремо випишіть ті дієслова, що не мають ознаки часу. Поясніть, чому. 3. Висловіть колективну думку щодо того, з яких квітів можна робити маковійчики.

■ **I. Прочитайте текст. Визначте час кожного дієслова, спробуйте замінити одну часову форму іншою. Чи скрізь це можливо? Чому?**

День української хустки об'єднуватиме жінок різного фаху, віку, національності спільною метою: зберегти й відновлювати українські традиції, адже саме хустка з давніх-давен в українських родинах слугувала оберегом, символом любові й злагоди.

«Хусткою українка покривала волосся на голові, але в неї завжди було відкрите обличчя. Це свідчить про велику волелюбність українок. Як невід'ємний елемент одягу хустка підкреслює його буденність чи святковість, інформує про родинний, матеріальний статус. Відроджуємо, поважаємо, пропагуємо наші українські традиції, генетичні скарби нашого народу. Долучаюся і я до флешмобу*. Традиції – це не лише наше минуле, але й майбутнє... Бережімо їх і поважаймо їх!» – підписала свої світлини калушанка* Ольга Івасів.

Цьогоріч уперше 7 грудня флешмоб «Зроби світлину з хусткою» об'єднав жінок різного віку, національностей і соціального статусу (*З Інтернету*).

■ **II. Що вам відомо про флешмоб, згаданий у тексті? Чи поділяєте ви сподівання ініціаторів свята? Що вам відомо про українську хустку?**

■ **Підсумуйте свій день (урок). Які дієслова ви обрали сьогодні визначальними? Чому? Яким дієсловом сьогодні немає місця у вашому житті?**

■ **Виконайте один із варіантів домашнього завдання:**

■ **Доберіть і запишіть у зошит якомога більше дієслів, що можуть сполучатися з іменниками «хустка», «оселя», «дідух». Будьте готові усно поставити кожне дієслово у формі будь-якого часу.**

■ **Доберіть і запишіть якомога більше аргументів, що підтверджують важливість теми сьогоднішнього уроку.**

■ **З художнього твору, який ви зараз вивчаєте з української літератури, випишіть 6 речень, у яких є приклади дієслів минулого, теперішнього і майбутнього часу.**

❖ **З увагою до слова:**

Мені подобається вивчати нові слова, подобається їх запам'ятовувати. Подобаються літери, що складаються у слова. Подобається, що весь наш світ наповнений словами. Подобається всміхатися до нових слів – так їх легше втримати у пам'яті. Всміхаюся до слова «переїзд» – і трошки пришвидшую крок, щоб не відставати від сестри (*Дз. Матіяхи*)...

СЕРПАНОК – зізнаємося, що обрали це слово саме через співвзвучність із назвою останнього місяця літа. А якщо серйозно, то воно насправду гарне, і означає легку прозору тканину, жіночий головний убір або мряку, що не дає щось розгледіти. У переносному значенні – йдеться про те, що заважає бачити, сприймати щось чітко й виразно.

ЛІТЕПЛО – тепла вода. Час літепла вже настав, а ви вже встигли скупатися?

ДОП'ЯСТИ – гарний заміник словосполучення «дістати щось».

Теперішній час Долаємо труднощі

І хай там які б проблеми вас не гнітили, я хочу, що ви ставилися до свого життя так само, як я.

Нік Вуйчич

ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ: ▶ ▶ ▶

■ Пригадайте, що вам відомо про дієслова теперішнього часу. Доберіть і запишіть запитання, на які ви готові відповісти. Уявіть, що в мові немає дієслів теперішнього часу. До яких би труднощів це призвело?

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Яких слів ви намагатиметеся уникати завжди, а яких – інколи? Які з них – найкорисніші? Оберіть і запишіть визначальні для цього дня дієслова. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

Дієслова твого дня: увінчатися, зачастити, змайструвати, захистити, квапитися, кепкувати, клопотатися, куховарити, ладнати, легковажити, лихословити, лякати, ладити, метикувати, метушитися, мимрити, мріяти.

Дієслова теперішнього часу бувають тільки недоконаного виду: *долаю, не здається, віримо, мріє, піклуються*. Їх утворюють від основи неозначеної форми дієслова недоконаного виду за допомогою особових закінчень: *захища-ти – захища-ю, захища-ємо, захища-єш, захища-єте, захища-є, захища-ють*.

■ **I. Вивчіть таблицю «Теперішній час». Усно складіть із поданими нижче дієсловами речення, у яких вони будуть у 1-ій особі однини.**

Мастити, просити, радити, колисати, налагоджувати, платити.

Теперішній час		
Особа	Однина	Множина
Перша	Я: <i>переходж-у, вивча-ю, досяга-ю, береж-у.</i>	Ми: <i>переход-имо, прос-имо, вивча-ємо, береж-ємо.</i>
Друга	Ти: <i>переход-иш, вивча-єш, досяга-єш, береж-єш.</i>	Ви: <i>приход-ите, прос-ите, вивча-єте, береж-єте.</i>
Третя	Він, вона, воно: <i>переход-ить, вивча-є, досяга-є, прос-ить.</i>	Вони: <i>переход-ять, вивча-ють, досяга-ють, прос-ять</i>

1. Під час відмінювання дієслів теперішнього часу може відбуватися чергування голосних і приголосних звуків у коренях слів: *допомогти – допомагаю; витерти – витираю; в'язати – в'яжу; ткати – тчу; їздити – їжджу*.

2. У дієсловах 2-ої особи однини на **-ся** під час відмінювання м'який знак у буквосполученні **-шся не пишемо:** *турбуєшся, піклуєшся, сподіваєшся*.

3. У дієсловах 3-ої особи однини в буквосполученні **-ться пишемо** м'який знак: *довідається, змагається, навчається*.

■ **II. Зверніть увагу, які зміни відбуваються у коренях дієслів теперішнього часу під час відмінювання їх за особами.**

■ **I. Об'єднайтеся в групи. Прочитайте текст, у якому порушено послідовність викладу інформації. Пронумеруйте абзаци, запропонуйте правильний варіант. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.**

Жорстокі діти називали мене почварою і не хотіли спілкуватися зі мною. Я ж почувався звичайнісіньким хлопчиком і хотів бути таким, як усі. Та мені це було не під силу. Я хотів, щоб зі мною дружили, але цього не відбувалося. Я хотів бути звичайним, однак не виходило.

Я народився без рук і ніг, та на долю не нарікаю. Я мандрую світом, аби надихнути мільйони людей. Я закликаю всіх озброїтися вірою, надією, любов'ю та сміливістю і здолати всі перепони, що стоять на шляху до здійснення мрій.

Якщо вас охоплюють чорні думки і почуття, не боріться з ними самотужки. Ті, хто вас любить, з радістю прийдуть на допомогу.

Якщо вам знайоме відчуття нещастя й депресії, то ви знаєте, яким болісним може бути відчай.

Я бився головою об стіну. У мене боліло серце. Я був пригнічений, нещасний, не бачив сенсу жити, страждав від того, що приречений вічно бути тягарем для близьких, мене опосідали чорні думки. Я почувався самотнім навіть тоді, коли поруч зі мною були мої рідні...

Я радий, що надихаю і підбадьорюю інших людей. Навіть якщо не змінюю планету так, як хотілося б, та знаю, що не марную життя (*Н. Вуйчич*).

II. Запитання і завдання:

Знаю, умію, розумію	Відчуваю, переживаю, ставлюся
1. Випишіть дієслова у дві групи: 1) теперішнього часу; 2) інші часові форми. 2. Дієслова другої групи поставте в неозначеній формі, утворіть від них форми другої особи однини і множини. Від яких дієслів ці форми не можна утворити? 3. Наведіть з тексту приклади дієслів доконаного й недоконаного видів. 4. Що, на вашу думку, означає «озброїтися вірою, надією, любов'ю та сміливістю»? 5. Випишіть усі синоніми, наявні в тексті.	1. Які почуття викликав у вас цей текст? 2. Уявіть себе на місці автора, опишіть його почуття. 3. Сформулюйте проблему, до якої повертає увагу Нік Вуйчич. 4. Чи доводилося вам стикатися з подібним? 5. Які вчинки свідчать про жорстокість людей? Як із цим боротися? 6. Чи відчуваєте ви перепони на шляху до здійснення своїх мрій? Які з них ви здатні подолати самотійно?

■ **I. Запишіть речення, поставивши дієслова, що в дужках у формі теперішнього часу. Поясніть написання закінчень.**

1. Найбільшу нагороду (*отримувати*) тоді, коли (*віддавати*) самого себе, коли (*політиувати*) життя тих, хто тебе (*оточувати*), коли стаєш частиною чогось більшого, коли весь світ (*змінювати*) на краще. 2. Хоч ми й (*розуміти*), що матеріальні успіхи (*не містити*) духовного багатства, але в сучасному світі нам усе ще потрібно нагадувати про

те, що самореалізація – це аж ніяк не накопичення багатства. Якщо ви (*шукати*) щастя в матеріальних предметах, то вам ніколи його не знайти. 3. На YouTube ви знайдете моє відео, де я (*кататися*) на скейтборді*, серфінгу*, (*пізнавати*) музику, (*бити*) по м'ячику для гольфу, (*падати*), (*підводиться*), (*спілкуватися*) з людьми. А найприємніше те, як мене (*обіймати*) відомі й знамениті люди. 4. Я із вдячністю (*приймати*) будь-яку допомогу, – відчинені двері або подану воду, – та (*вважати*), що ми самі (*відповідати*) за наше щастя й успіх. 5. Я знаю, що дива (*трапляються*), але лише з тими, хто (*не втрачати*) надії (Н. Вуйчич).

■ П. Знайдіть у тексті дієслова, від яких неможливо утворити форми теперішнього часу. Чому?

■ Розгляньте таблицю «Чергування приголосних у коренях слів». Доберіть приклади дієслів із будь-якого підручника (наприклад, біології, історії тощо). Запишіть форми парами, аби продемонструвати чергування.

Чергування приголосних у коренях слів			
Приголосні	Приклади	Приголосні	Приклади
Г – Ж	могти – можу	б – бл	любити – люблю
З – Ж	казати – кажу	п – пл	терпіти – терплю
Х – Ш	колихати – колишу	в – вл	ловити – ловлю
С – Ш	косити – кошу	м – мл	ломити – ломлю
К – Ч	кликати – кличу	ф – фл	графити – графлю
Т – Ч	світити – свічу	б – бй	бити – б'ю
Д – ДЖ	водити – воджу	п – пй	пити – п'ю

■ Проаналізуйте свою роботу на уроці за довільною схемою. Скажіть, коли і де вам можуть бути корисні знання теми уроку.

■ Виконайте один із варіантів домашнього завдання:

■ Продовжте або доповніть речення.

1. ..., ..., ... – ці слова вселяють у мене почуття радості й величезної сили.
2. Вірити в себе потрібно навіть тоді..., 3. Є рани, що швидше загоюються, коли ... 3. Все добре в житті починається з ... 4. Кожній людині приємно, коли ... 5. Віра в себе – це ... 6. Люди, які мають сильну віру в себе... 7. ..., – ці люди повірили в себе, тому й ...

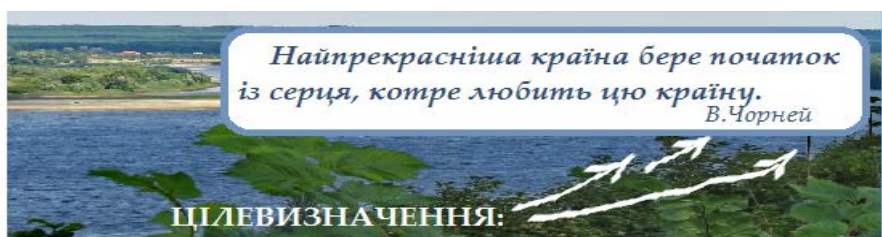
■ Опишіть ваш ідеальний день, використовуючи дієслова теперішнього часу.

■ Випишіть уривок із будь-якого художнього твору, поставивши кожне дієслово у формі теперішнього часу. Усно скажіть, чи вплинуло це на зміст.

■ Складіть і запишіть 7 речень, у яких за допомогою дієслів теперішнього часу розкажіть про те, як ви працюєте над собою.

Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі

Козацькому роду нема переводу!

■ **Запитання і завдання:**

1. Яку роль у житті кожного мовця відіграє минулий час дієслова?
2. Коли ми використовуємо у своєму мовленні дієслова минулого часу?
3. Поміркуйте, чи можете ви у щоденному мовленні уникнути дієслів минулого часу?
4. Як ви розумієте афоризми сьогоdnішнього уроку?
5. Пригадайте, що вам відомо про минулий час. Сформулюйте й запишіть кілька запитань, які дадуть змогу виявити це.

■ **Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Яких слів ви уникатимете завжди, а яких – інколи? Котрі з них – найкорисніші? Випишіть ті, якими ви хотіли б наповнити цей день. Розкажіть про них на етапі рефлексії.**

«Дієслова твого дня»: Мовчати, мружитися, мурмотіти, набиватися, наважуватися, наздоганяти, надуживати, наїжачуватися, наполягати, напоумляти (напучувати), начхати, недолюблювати, оберігати, озватися, окрилювати, оприлюднювати, ошелешити, освоїти.

■ **Об'єднайтеся в групи. Розгляньте таблицю. Складіть за нею запитання, відповіді на які містить таблиця. Доберіть приклади дієслів, які змістом своїм близькі до теми «Козацькому роду нема переводу».**

Творення дієслів минулого часу					
№ п/п	Рід, число	Суфікси	Закінчення	Вид	Приклади
1.	Чоловічий	-в-/без суфікса	нульове	доконаний	згада- в , зміг
				недоконаний	згадува- в
2.	Жіночий	-л-	-а	доконаний	наполяг- л-а
				недоконаний	наполяга- л-а
3.	Середній	-л-	-о	доконаний	зберег- л-о
				недоконаний	берег- л-о
4.	Множина	-л-	-и	доконаний	захисти- л-и
				недоконаний	захища- л-и

Зверніть увагу! 1. Дієслова минулого часу чоловічого роду мають нульове закінчення. У дієсловах із суфіксом **-ся** воно, як і всі інші закінчення, стоїть перед **-ся**: згуртував-**ся**, підготувал-**а-ся**. 2. Правильно наголошуйте дієслова в минулому часі: *була́, було́, була́; несла́, несло́, несли́; вела́, вело́, вели́; привезла́, привезло́, привезли́.*

■ **До поданих іменників доберіть і запишіть у формі минулого часу дієслова, що можуть з ними сполучатися, виділіть закінчення.**

Козаки, слава, воля, нащадки, вишкіл, гідність, скарби, випробування.

■ **Прочитайте речення. Про кого в них ідеться? Чи можна вважати зміст цих речень аргументами до тези «Козацькому роду нема переводу»? Випишіть із них дієслова минулого часу. Усно визначте морфологічні ознаки.**

1. Серж Лифар, якого визнали справжнім революціонером у балеті, «богом танцю», «добрим генієм балету», народився поблизу Києва в родині з давнім козацьким корінням.
2. Ватман, найдешевша гуаш і фантазія – цього вистачило Марії Примаченко, щоб мати персональні виставки в Парижі, Монреалі й Празі, щоб підкорити Європу своїми квітами й

фантастичними тваринами. 3. З легкої руки Ігоря Сікорського, київського аероінженера, гелікоптер уперше перетнув Атлантичний океан. 4. Завдяки Гелен Петраускас, уродженці Львова, компанія «FORD» запровадила подушки безпеки в масове виробництво. 5. Іван Піддубний, нащадок родини запорозьких козаків, прийшов у спорт майже в тридцятирічному віці, що не завадило йому 6 разів ставати чемпіоном світу. 6. Одну з перших у світі мов програмування розробила українка Катерина Логвинівна Ющенко. *(За У. Скицькою)*. 7. Кажуть, на світі є лише два полководці, які не програли жодної битви, усі походи закінчили успішно. Один із них – Олександр Македонський, неофіційно визнаний найкращим полководцем усіх часів і народів. А другий – це український козак Іван Сірко, якого запорожці обирали на посаду кошового отамана рекордну кількість разів *(З Інтернету)*. 8. ...Вона була справді ментально українською актрисою... Це вона – Наталія Михайлівна Ужвій – принесла Україні першого «Оскара»! Її грою захоплювався весь світ *(З Інтернету)*. 9. Едуард Цюлковський походив із давнього козацького роду Наливайків, того самого – гетьмана Северина *(М. Дочинець)*. 10. Домініка Огієнко заповідала своїм дітям, щоб упродовж життя ясно пам'ятали про своє українське походження й шанували свої національні обов'язки перед Україною *(А. Пляченко)*.

■ **II. Що вам відомо про ваш рід? Хто його уславив? Якими справами? Які славетні українські родини ви знаєте?**

■ **Прочитайте текст уголос. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.**

Чи знаєте ви, що в наших предків-скіфів існували звичаї, які утверджували непорушність роду? Таким, наприклад, було **зобов'язання** кожного члена роду (родини) до часу **набуття** зрілості досконало вивчити свій родовід до сьомого покоління.

Недарма предки асоціювали **пам'ять** роду із родовим деревом, де стовбур символізував нас самих, листя – нащадків, а коріння – предків. Уявімо, що ваш рід **численний**, тобто дерево **гіллясте**, має могутню крону. Однак ви ніколи **не цікавилися** своїми предками. Отже, дерево ваше росло без коріння? Налетів ураган – і ніщо втримало його, не захистило від **негоди**.

Цікавлячись минулим, людина **плекала** допомогу й **підтримку** роду, нарощувала силу, здатну іноді рятувати життя! Якщо **склалися** погані стосунки з батьками, бабусями/дідусями, блокувалося надходження родової енергії, що живила наступні покоління. Перешкождали живленню сили роду образи, **злість**, ненависть. Тому так важливо налагодити стосунки з рідними, доки вони живі, й пробачити, якщо вони померли.

Отже, сім поколінь людини – це сім енергетичних центрів її *(З Інтернету)*.

■ **Запитання і завдання:**

1. Яку проблему порушено в тексті?
2. Наскільки важлива для людини пам'ять роду?
3. Скільки поколінь вашого роду зберігає на сьогодні пам'ять вашої родини?
4. Як ви вшановуєте пам'ять ваших предків?
5. Випишіть дієслова минулого часу, визначте їхні граматичні ознаки.
6. Поясніть написання виділених слів.
7. Чому в словах «набуття», «життя» приголосний звук [т'] подовжений, а в слові «листя» немає подовження?

❖ **З увагою до слова: Прочитайте. Поясніть зміст словосполучень. До тих, у складі яких немає дієслів, доберіть усно свої приклади дієслів, що можуть із ними сполучатися.**

Кринична цямрина, тішитися дереву, килимок долини, дзвін потічка, кущі таволги, березова брость, гінкий явір, роїлися в бистрині, устигнути прослизнути, гніздо горлиці, стрімке глинище, дощові перлинки, духмяні снопики трав, рясно зацвів, бубнявіє після дощу, запаморочливо пахне, росли обабіч.

■ За довільною схемою оцініть свої досягнення на уроці.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ Підготуйте малюнок (плакат, макет тощо), на якому зобразіть усе, що стосується дієслів минулого часу. Розкажіть, використовуючи його, про важливість цієї теми.

■ Підготуйте письмову розповідь про найшановнішу людину вашого роду. Використайте в ній дієслова минулого часу.

■ Випишіть із будь-якого художнього твору 7 речень, у яких є дієслова минулого часу. Усно розкажіть про творення їх.

Майбутній час

Людина жива, доки мріє... (Е. Сафарлі).

■ **Запитання і завдання:**

1. Прочитайте епіграфи до уроку. Яким чином зміст їх пов'язаний із сьогодишньою темою?

2. Назвіть кілька дієслів, що виражають найзаповітнішу вашу мрію.

3. Яку дію означає майбутній час?

4. У яких ситуаціях ми вживаємо дієслова майбутнього часу?

5. Сформулюйте важливість сьогодишньої теми.

■ **I. Прочитайте «Дієслова твого дня». Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.**

«Дієслова твого дня»: Нехтувати, ошчасливити, очікувати, опанувати, переборщити, презиратися, переінакшувати, перемовлятися, перейматися, перепросити, перестаратися, підохочувати, подейкувати, підупасти, плентатися, наповнити.

■ II. Запитання і завдання:

1. Поясніть, що означають ці дієслова.
2. Які з них сповнені позитивного змісту?
3. Чи є дієслова, яких варто уникати завжди?
4. Які з них – найкорисніші?
5. Випишіть ті, що наповнять ваш день сьогодні. Розкажіть на етапі рефлексії, які з них допомогли вам реалізувати себе.
6. Додайте до переліку улюблені дієслова. Обґрунтуйте свій вибір.

■ Розгляньте таблицю. Від виписаних дієслів утворіть прості й складені форми майбутнього часу. Складіть із трьох будь-якими дієсловами у формі 1-ої особи однини три речень, у яких – а) дайте обіцянку; б) розкажіть про мрію; в) поділіться планами на вихідний день.

Майбутній час має дві форми – просту (<i>мріятиму, досягнемо</i>) і складену (<i>буду мріяти, будемо фантазувати</i>).
Складену форму дієслів майбутнього часу утворюємо за допомогою допоміжного дієслова <i>бути</i> , ужитого в особовій формі, й неозначеної форми дієслова: <i>буду навчатися, будеш досягати, будете долати</i> .
Майбутній час властивий дієсловам обох видів, доконаного й недоконаного: <i>прочитаємо, читатимемо</i> .
Дієслова доконаного виду мають лише просту форму майбутнього часу: <i>змоделюють, напишу, вивчить</i> .
Дієслова недоконаного виду мають просту (<i>мандруватиму</i>) і складену (<i>буду мандрувати</i>) форми майбутнього часу.
Змінюються дієслова майбутнього часу (у простій і складеній формах) за особами і числами: <i>переможемо, здолаємо, буду старатися, будуть сподіватися</i> .

■ Прочитайте дієслова, запишіть у зошит лише ті, яким є місце у ваших думках і планах на майбутнє. Поясніть, чому. Додайте до них іменники, які увиразнюватимуть дію. Дієслова поставте у формі 1-ої й 2-ої особи однини.

З р а з о к: відповідати за свої вчинки, добром на добро; відповідатиму, відповідатимеш.

Відповідати, розвиватися, здолати, захоплюватися, перемагати, цікавитися, гніватися, діяти, довіряти, досягти, дружити, зазнаватися, зіставляти, зростати, ігнорувати, конкурувати, помудрішати, навчитися, оберігати, передбачати, турбуватися, хитрувати, заохочувати, цінувати, смакувати, псувати, оглядати, упевнитися, здогадатися, назбирати, перепочити, мусити, примушувати, примчати, приготувати, побувати, пізнати, відчути.

Відмінювання дієслів майбутнього часу				
Число	Особа	Проста форма		Складена форма
		Доконаний вид	Недоконаний вид	Недоконаний вид
Однина	1	заквітчаю,	заквітчуватиму,	буду завітчувати,
	2	заквітчаєш,	заквітчуватимеш,	будеш завітчувати,
	3	заквітчає,	заквітчуватиме,	буде завітчувати,
Множина	1	вирушимо,	вирушатимемо,	будемо вирушати,
	2	вирушите,	вирушатимете,	будете вирушати,
	3	вирушать,	вирушатимуть,	будуть вирушати.

■ Розгляньте таблицю. Сформулюйте й запишіть запитання, відповіді на які містить таблиця. Розкажіть про відмінювання дієслів майбутнього часу, використовуючи ваші запитання. Зверніть увагу, з дієсловами якого часу вони мають однакові закінчення.

■ I. Об'єднайтеся в пари. Прочитайте речення. Назвіть дієслова, ужиті в формі майбутнього часу. Визначте наміри, які реалізують мовці за допомогою дієслів майбутнього часу (*планувати, мріяти, обіцяти, інформувати, пророкувати...*). Чим, на вашу думку, відрізняються «план» і «мрія»?

1. Із шести кілограмів очищеної й нарізаної дині зварю дванадцять баночок джему. П'ять відправлю на продаж, шість роздам сусідам і одну, найбільшу, прибережу для тебе, моя дівчинко. Чекаю на день, коли ти прийдеш, і я напечу тобі коржиків. Їстимемо їх із динним джемом. 2. Яюсь у книжці, яку хтось забув у потязі, я прочитала рядки Хікмета: «Адже якщо я не палатиму... і якщо ти не палатимеш... і якщо не палатимемо ми... то хто ж розсіє темряву?». 3. Мозок схожий на сад: не виполоватимеш погані думки – не виростиш мрію. 4. Зберу до столу близьких, нагодую їх смачненьким. Ми згадуватимемо, обговорюватимемо, сміятимемося, шкодуватимемо й, звісно ж, співатимемо. За вікном зійде місяць, море стихне, засвітяться маяки, під столом засопуть собаки, а ми, загорнувшись у пледи, спілкуватимемося тихо, неквапом. Дівчинко моя, близькі – це світло, що розсіює найгустішу темряву (*Із творів Е. Сафарлі*). 5. Принесу студеної води до схід сонця. Поволі, на малому вогні, розтоплю бджолиний віск. Обережно дістану з шафки свої фарби. І пензлика. Умочу м'якого кінчика в прозору воду, потім – у колір. І буду писати... (*Слава Світова*). 6. А завтра сонце підніметься, сонях весь рікою розіллється. Усміхнеться тепло пелюстками неповторний, незабутній ранок (*О. Дриль*). 7. У дитинстві я був незвичайною дитиною. Тоді, коли всі інші дітлахи мріяли про те, як вони стануть шоферами, пожежниками, лікарями чи артистами, я знав, що подорожуватиму (*М. Кідрук*). 8. Хай там як, а мій дім буде тут. Я завжди повертатимуся сюди. Я завжди прагнутиму сюди повернутися (*А. Крісті*).

■ II. Складіть і запишіть троє речень, у яких за допомогою дієслів майбутнього часу виразити свої плани, мрії, бажання тощо.

■ Прочитайте прислів'я, поясніть, що вони означають. У яких ситуаціях доцільно вживати їх?

Не взявшись за сокиру, хати не зробиш. Де оком не доглянеш, там калиткою доплатиш. На добрій землі що не посієш, те й вродить. Біда вимучить, біда й виучить. Коли мусиш, то й камінь укусиш. Як дбатимеш, так і матимеш. Від дощу під борону не сховаєшся. Скільки сніг не лежатиме, а розтавати буде.

■ Проаналізуйте свою роботу на уроці за довільною схемою.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

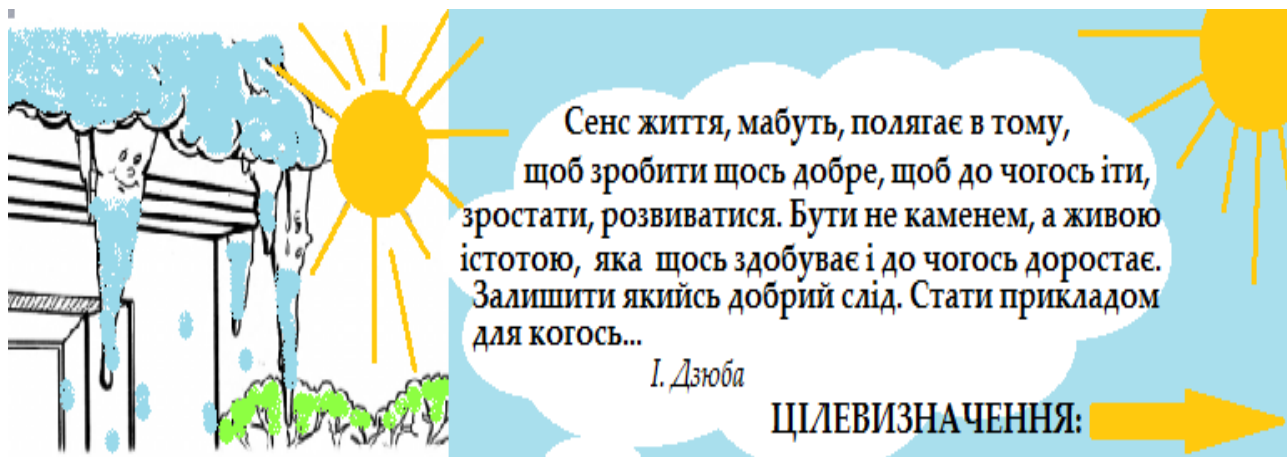
■ Випишіть із поезій українських авторів речення, у яких митці слова передають свої мрії. Підкресліть дієслова майбутнього часу.

■ Доберіть і запишіть 7 фразеологізмів, у яких є дієслова майбутнього часу. Підкресліть дієслова, усно визначте особу і число.

■ Намалюйте «Дерево своїх мрій». Усно розкажіть про нього.

Дієслова I та II дієвідмін. Букви *е, и* в особових закінченнях

У тебе в серці теплиться весна (Н. Данилюк).

■ Запитання і завдання:

1. Прочитайте «Дієслова твого дня». Поясніть, що вони означають.
2. Яких дієслів із цього переліку варто уникати в своєму житті? Чому?
3. Які з них – найкорисніші? Які дієслова можуть бути позитивними і негативними?
4. Випишіть ті, якими ви прагнете наповнити свій день і своє життя.
5. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Пізнавати, побадьорішати, поближчати, подружитися, поговорити, погребувати, подейкувати, подорослішати, погарнішати, пожвавішати, пожвавити, позадкувати, поквитатися, каламутити, дивуватися, приховувати, сумувати, тішитися, встигати, відгукнутися, лихословити.

■ Розгляньте схему. Запишіть запитання, відповіді на які є в ній. Розкажіть, користуючись запитаннями про особливості поділу дієслів на дієвідміни. Наведіть свої приклади.

I дієвідміна	I особа: однина: -у(-ю): <i>іду, бережу, мрію, піклуюся;</i> множина: -емо(ємо): <i>ідемо, бережемо, мріємо, піклуємося;</i>
	II особа: однина: -еш(-єш): <i>ідеши, бережеш, мрієши, піклуєси;</i> множина: -ете(-єте): <i>ідете, бережете, мрієте, піклуєтесь;</i>
	III особа: однина: -е(-є): <i>іде, береже, мріє, піклується;</i> множина: -уть(-ють): <i>ідуть, березуть, мріють, піклуються;</i>
	I особа: однина: -у(-ю): <i>лечу, люблю, стою, мовлю;</i> множина: -имо(-імо): <i>летимо, любимо, стоїмо, мовимо;</i>
	II особа: однина: -иш(-їш): <i>летиш, любиш, стоїш, мовиш;</i> множина: -ите(їте): <i>летите, любите, стоїте, мовите;</i>
	III особа: однина: -ить (-іть): <i>летить, любить, стоїть, мовить;</i> множина: -ать(-ять): <i>летятъ, люблять, біжать, мовлять.</i>
II дієвідміна	

Зверніть увагу!

1. У 3-ій особі однини дієслова 1-ої дієвідміни із часткою *-ся* мають закінчення **-еть (-еть)**: *бореться, повертається*.

Дієслова 2-ої дієвідміни із часткою *-ся* мають закінчення **-ить(-іть)**: *стелиться, коїться*.

2. В українській мові є низка дієслів, які в теперішньому й майбутньому часі мають різні корені: *є – бути; брати – взяти*;

3. Під час творення особових форм дієслів теперішнього і майбутнього часу (прості форми) доконаного виду в деяких дієсловах 1-ої дієвідміни перед особовими закінченнями приголосні чергуються: *берегти – бережу, носити – ношу; прохати – прощу, водити – воджу*.

■ I. Об'єднайтеся у 5 груп. Оберіть одну з п'яти історій, прочитайте її. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

I. Часто **приїжджаю** до будинку для людей похилого віку з речами, смаколикami, медикаментами і граю на гітарі. Запала в душу одна самотня бабуся: сина не бачила вже кілька років, від туги почала **відходити** в себе. Згодом я забрала цю стареньку до себе, адже я **живу** сама, не маю рідних. Бабуся ожила. Доглядаю, лікую, ходимо на виставки і магазини. Мене **ніхто не розуміє**. Але я вже вважаю її рідною.

II. У мене є брошка, звичайнісінька, нічого особливого. Та якось до мене в **метро** підсідає **сімдесятирічна** бабуся і просить продати їй прикрасу, пропонує гроші. Я відмовилася, та пані дала мені свій номер телефону й попросила подумати. Цікавлюся у своєї бабусі про походження, дізнаюся, що **прикрасу** їй колись давно подарували. Телефоную незнайомій жінці й **з'ясовую**, що це її мами брошка, яку та продала 60 років тому, щоб прогодувати сім'ю. Показала старі світлини. Я просто **віддала** їй прикрасу.

III. Добра бабуся впускає в **під'їзд безхатька**. Сусіди обурюються: «Сморід!». А я **спробував** поговорити з ним, з'ясував, що чоловік пережив інсульт, а дружина й пасербиця*, отримавши **довіреність**, продали його квартиру й утекли до іншої країни. Дав йому грошей на проїзд та їжу, ключі від дачі за містом, якийсь старий одяг. **Відтоді** в мене на дачі живе охоронець. Скрізь усе прибрано й відремонтовано. Теплиця й город ломляться від урожаю.

IV. У 90-х ми з мамою і бабусею жили бідно. Мама працювала в лікарні, куди в одне з її **чергувань привезли** побитого хлопця. Коли юнака виписували, він просив кожного дати йому в борг грошей, щоб дістатися додому. З усього колективу лиш моя мама **зглянулася** і дала гроші, не розраховуючи на **повернення**. Через три місяці ми отримали посилку з продуктами, цукерками і сумою грошей **утричі** більшою, ніж мама позичала. Усіх гостинців нам вистачило аж на місяць.

V. Зима 2000-ого року, траса «Одеса – Київ». **Старенький «москвич»** із грубкою, яка погано працювала. Дуже потрібно додому. Поночіє, гаснуть фари. Зупинитися до ранку не можемо: **бензину** обмаль, замерзнемо на смерть, та й збити можуть, адже ми без світла, повземо зі швидкістю 10-20 км/год. Нам по 20 років, і нам дуже страшно. Та вмить поруч виростає **велетенська** фура. Вона не обганяє нас, а знижує швидкість, умикає дальнє світло і повзе за нами до самого світанку, освітлюючи нам дорогу й захищаючи нас. Коли **розвиднілося**, обігнав, покляксонив і поїхав далі (З Інтернету).

■ II. Запитання і завдання:

Відчуваю, переживаю	Знаю, умію, розумію
1. Сформулюйте суть проблеми, описаної в тексті, й озвучте її. 2. Спрогнозуйте, як ці історії могли завершитися? 3. Який із варіантів ви вважаєте найгуманнішим? Чому? 4. Уявіть себе на місці кожного з учасників ситуації. Опишіть свої почуття. Як би ви поводитися? 5. Про кого з учасників ситуацій можна сказати, що в їхніх серцях «теплиться весна»? Чому?	1. Випишіть з тексту 10 дієслів, згрупуйте їх за видами. 2. Дієслова недоконаного виду поставте у формі 2-ої особи однини і 3-ої множини теперішнього часу. Підкресліть закінчення. 3. Дієслова доконаного виду запишіть у тій же формі майбутнього часу. 4. Наскільки важливо знати цю інформацію про дієслово? 5. Поясніть написання виділених слів.

■ Проаналізуйте свою роботу на уроці за обраною схемою.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ Про кого ви могли б сказати: «У тебе в серці теплиться весна»? Підготуйте письмову розповідь про цю людину, свій вибір аргументуйте.

■ Спишіть, замість крапок поставте літери е (є) або и (і). Поясніть написання.

Бор..шся, горд..мося, шубовсн..ш, бува..мо, чека..ш, ка..шся, див..мося, підв..де, розплута..те, пахн..те, горд..теся, залопоти..ш, підхоп..мо, наближа..те, стеж..мо, повір..ш, диву..мося, розбуд..мо, скупа..шся, помир..шся, озира..ться, мовч..мо, дару..ш.

■ З тлумачного словника української мови випишіть 15 дієслів, у корені яких відбувається чергування приголосних звуків під час творення особових форм. Продемонструйте це, записавши дієслова парами. Наприклад: ткати – тчеш.

❖ З увагою до слова:

ГАЙНУТИ – швидко побігти, помчати; майнути.

СКОЇТИСЯ – зробитися, відбутися, трапитися (переважно про щось погане); учинитися.

ЗИМНО – холодно.

Способи дієслів. Дійсний спосіб

Вітчизни гідні сини...

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Якими словами ви хочете наповнити цей день? Які з них – найкорисніші? Випишіть їх. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Поласувати, поклопотатися, полонити, поневірятися, порадити, порядкувати, потурати, приборкати, приголомшити, призвичаїтися, припишкнутути, присилувати, приструнчити, прихистити.

■ Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Зазвичай ви не знаєте, хто ці люди. Вони можуть жити по сусідству з вами, їздити в громадському транспорті чи бути випускниками вашої школи. І ніхто навіть не здогадується, що он та маленька студентка вчора під «градами» супроводжувала чергову передачу на «нульовий кілометр». А ось цей молодий чоловік зміг забезпечити необхідним цілу бригаду бійців.

Часто нам невідомо, що багато хто з них відмовився від своєї мрії заради майбутнього нашої країни.

Внесок цих людей важко вимірити. Вони не очікують спеціальних нагород, бо роблять добру справу за покликом серця. Ми повинні знати цих людей і в душі плекати глибоку повагу до них і вдячність, бо кожен із них – це вже історія, сучасна історія України (з Інтернету).

Знаю, умію, розумію	Ціную, відчуваю, переживаю
1. Дієслова якого часу переважають у тексті? Чому? Чи можна їх замінити, наприклад, дієсловами майбутнього часу? 2. Яку дію – реальну чи бажану означають дієслова в тексті? 3. Наскільки важливий для цього тексту часовий вимір? 4. Як правильно наголосити слова <i>Україна, український, громадський, черговий, кілометр</i> ?	1. Про які події йдеться в тексті? 2. Чи є серед ваших знайомих, рідних, близьких волонтери? Назвіть їхні імена. Поділіться інформацією про них. 3. Які почуття у вашій душі викликають ці люди? 4. Чи можна їх назвати гідними синами й доньками Вітчизни? 5. Що означає «робити добру справу за покликом серця»?

Спосіб дієслова виражає відношення дії предмета до дійсності. За цією ознакою виділяють три способи: дійсний, умовний і наказовий. Дійсний спосіб виражає реальну дію, що відбувалася, відбувається чи буде відбуватися. Дієслова дійсного способу змінюються за часами, числами, особами (у теперішньому й майбутньому часі) або родами (у минулому часі): *закликаю, закликаємо, закликатимете, закликав, закликала, закликали*. Дієслова умовного часу виражають можливу за певних умов або бажану дію: *визнав би, визнала б, визнало б, визнали б*. Наказовий спосіб виражає наказ, прохання, пораду, спонукування чи заклик до виконання дії: *захищай, захищаймо, захищайте; бережи, бережіть*.

■ Прочитайте речення. Розкажіть про свої почуття, які викликав у вас зміст прочитаного. Що вам відомо про участь жінок у війні на Сході? Усно назвіть дієслова, визначте спосіб. Обґрунтуйте.

1. Киянин Максимов Дмитро на Майдані під час вибуху бойової гранати 18 лютого собою закрив двох хлопців. 2. Противник назвав їх «кіборгами» за те, що тримали оборону

242 дні, у спеку й холод, бувало, без води та харчів. 3. 23 травня в Україні відзначають День Героїв, свято, установлене на честь українських вояків, борців за волю України. 4. У День пам'яті Героїв Крут згадуємо також наймолодших Героїв АТО. Історія повторюється: знову на захист Батьківщини стають найкращі (*З інтернетних джерел*). 5. На цій землі не оскверни мене, бо тут дідів моїх живе коріння, тут досі ще живуть їх білі тіні і дихають, як визрілий ранет (*Л. Геньба*). 6. Ми співаємо гімн, і кладемо на серце руку, «Пліве кáча» рве душу, з рукою на серці теж... Дай нам Боже не впасти в зневіру – гірку розпуку, і надалі любити свою Україну без меж (*І. Гентош*). 7. Я приїхав туди, де ціляться, хоч ніхто мене не просив. Я не кіборг – я хлопець із Вінниці, в мене скоро народиться син (*Т. Власова*). 8. Вклонімося цим могилам без імен... У вічність відійшли події, долі, та прийде час – героїв ми назвем – це нам вони виборювали волю (*В. Рутковська*)!

■ **Запишіть дієслова у три колонки, розподіливши їх за способами – дійсним, умовним і наказовим. З будь-яким словом усно складіть речення.**

Уберегла б, побратався, заснувала б, сподіваємося, збудували, шануймося, намалювали б, урятуємо, відганяйте, опановує, дякував, пильнуватиме, ллють, творімо, не журіться, відвернули б, задумайтеся, розправили, помолимося, повертайтеся, хотілося б.

Зверніть увагу! Тільки дієслова дійсного способу мають часові форми. У теперішньому і майбутньому часах вони змінюються за особами і числами, а в минулому – за родами і числами: шаную, пам'ятатимемо, трималися.

■ **Складіть колективний твір. За правилами, перше речення читає вчитель. Ваше завдання полягає в тому, щоб кожне наступне речення починалося словом, яким закінчується попереднє.**

З р а з о к: Ідучи вранці до школи, я звернула/звернув увагу на яскраве оголошення. Оголошення повідомляло про те, що в кінотеатрі «Дніпро» перед показом фільму «Кіборги» відбудеться зустріч з акторами й реальними героями.

■ **Зробіть висновки про сьогоднішній урок. Що можна вважати вашим досягненням? Про ви хотіли б дізнатися більше? Що на уроці схвилювало вас? Які почуття переважали сьогодні?**

■ **Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:**

■ **Підготуйте проект на тему «Герої мого міста (села)». Згадайте поіменно героїв, розкажіть про них коротко. Запропонуйте способи вшанування їх.**

■ **Зобразіть теорію сьогоднішнього уроку у вигляді схеми, плаката чи малюнка. Презентуйте його на уроці, ілюструючи правила своїми прикладами.**

■ **Запишіть текст патріотичної пісні (наприклад, козацького маршу, пісні січових стрільців). Підкресліть дієслова. Визначте вид. Зазначте, дієслова якого виду переважають у пісні.**

■ **Матеріали для творчих ідей учителя:**

1. І як важко було, стоячи на одному з блокпостів, поміж Слов'янськом і Красним Лиманом, коли обабіч розривалися від злоби потужні вибухи мінометів і гранатометів, як важко було повірити в те, що стою на тій самій, овіяній миром і солов'їними піснями моєї українській землі. 2. На фронті не люблять пафосу. Про патріотизм тут не говорять, його демонструють – тихо і спокійно, впевнено і зовсім природно. 3. Мої герої справжні, бо, впевнений, ніхто із них навіть не здогадується про свою героїчність. 4. Зоряне небо Донеччини

так безжалісно розривало «Ураганами» і «Смерчами», що аж зорі, здавалося, тряслися від того магічно-грізного ревища. 5. Завдання капелана – своєю присутністю прихилити до військовослужбовця саме небо, допомогти йому не втратити відчуття власної гідності, не забути смаку людських чеснот. 6. Тільки любов дає змогу людині, тримаючи зброю в руках, не стати вбивцею, а впевнено залишатися захисником життя. 7. Тільки любов здатна знівечити беззмістовність змістом власної жертвності. Так 25-річний десантник із Львівщини прикрив власним тілом двоє життів у Луганському аеропорту, залишивши молоду дружину і двох маленьких донечок. 8. Десантник Павло з Миколаївщини, який під час бою втратив праве око, лівим устиг зауважити чотирьох своїх побратимів, затиснутих у підірваній вантажівці, і самотужки витяг їх назовні, супроводив аж до шпиталю і лиш по завершенні своєї місії дозволив собі знепритомніти (За А. Зелінським).

Умовний спосіб дієслів

Мій вибір

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Які з них близькі для вас, а які – чужі? Чи є серед них дієслова-табу? Випишіть ті, що наповнять сьогодні ваш день. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Причепуритися, приятелювати, пробелькотіти, прогайнувати, прокрастися, просторікувати, піклуватися, ремствувати, розголошувати, розжитися, розслідувати, розтлумачувати, розтринькати.

■ I. Розгляньте світлини. Що на них зображено? Об'єднайтеся в 4 групи. З'ясуйте значення слів «графіті», «мурал», «стрит-арт»? Прочитайте різні міркування щодо графіті. Яку думку поділяєте ви? Додайте свої аргументи.

1. У мистецьких колах графіті вже давно називають легітимною формою мистецтва. Для молодих людей це невід'ємна форма урбаністики*. Важливим є акцент на колір і композицію. Це мистецтво доти, доки воно несе в собі певну заяву суспільству.

2. Графіті не можна дискредитувати як витвір мистецтва тільки через локацію чи тому, що воно намальовано нелегально. Основним критерієм, за яким це стає мистецтвом, є манера, суть зображення й те, як воно створюється.

3. Так, графіті – це і вандалізм також. Офіційно воно визнано мистецтвом лише в окремо відведених для цього районах у кількох десятках країн, наприклад, Австралії, Бразилії, Польщі, Чехії, Данії. Поза межами це завжди спочатку сприймається як акт варварства.

4. Графіті – це і мистецтво, і вандалізм. Воно вже давно влилося в урбанкультуру, тому його не можна заперечувати – його треба досліджувати. Багато світових брендів подивилися

на графіті з естетичного боку і використали для своєї продукції як маркетинговий хід (О. Пилипенко).

■ **II. Визначте способи дієслів. Замініть кожне дієслово в тексті дієсловом умовного способу. Як це вплинуло на зміст?**

■ **Вивчіть таблицю. Дайте відповіді на запитання:**

1. Що означають дієслова умовного способу?
2. Із дієсловами якого часу вони мають спільну форму?
3. За чим змінюються дієслова умовного способу?
4. Назвіть суфікси умовного способу.
5. У яких ситуаціях мовлення ми використовуємо дієслова умовного способу?

Дієслова умовного способу		
Означають	можливу за певних умов або бажану дію:	<i>сказав би, перемогла б.</i>
Творються	додаванням до форми минулого часу часток <i>би (б)</i> :	<i>поквапилися б, оцінив би, тривала б.</i>
Змінюються	за родами (в однині) й числами:	<i>схвалив би, схвалила б, схвалило б, схвалили б.</i>
Мають	такі ж закінчення і суфікси, як і дієслова минулого часу дійсного способу:	<i>мешкав би, мешкала б, мешкало б, мешкали б</i>

Зверніть увагу!

1. Частку *би* вживаємо після слів, що закінчуються на приголосний звук: *милувався б, згадав би.*

2. Частка *би (б)* може бути в позиції після дієслова, перед ним і віддалена від дієслова іншими словами: *Здається, що листок би цілувала, в дзвіночку ночувала б, як бджола (Л.Костенко).*

■ **Від поданих дієслів утворіть усі форми умовного способу. Поясніть уживання часток *би, б*. Яке з дієслів неможливо вжити в чоловічому роді?**

Могти, мусити, дівувати, ошелешити, здивувати, потрапити.

■ **Придумайте закінчення кожного речення і запишіть. Схарактеризуйте дію, яку виражають дієслова.**

1. Я страшенно зраділа (-в) б, якби... 2. Якби в мене була чарівна паличка, ... 3. Ця історія мала б кращий фінал, якби... 4. Ми підтримали б вас охоче, аби ... 5. Вони нізащо не порушили б дане нам слово, якби ...

■ **I. Пригадайте, у яких ситуаціях вам найчастіше доводиться вживати дієслова умовного способу? Ознайомтеся із запропонованими ситуаціями і відреагуйте на них згодою чи відмовою. Обґрунтуйте вибір своєї тактики.**

1. Ти міг би (могла б) узяти мою провину на себе, бо мене батьки сваритимуть.

2. Ми йдемо на вихідні в похід. Дай на цей час моєму другові (подрузі) свій планшет. Я ж не можу, бо мені він потрібен.

3. Ми оголошуємо бойкот Тетяні. Сподіваємося, ти наш друг і підтримаєш нас?

4. Коли вчителька перевірятиме домашнє завдання, ти скажи, що нам нічого не задавали. Просто ми не встигли підготуватися.

5. Моєму другові (подрузі) потрібні гроші. Попроси нібито для себе, а насправді для нього, у своїх батьків гроші.

■ **II. Чи на кожне прохання потрібно відповідати згодою? Поміркуйте, як правильно відмовити, аби не порушити свої принципи й не нажити ворога в особі друзів**

чи однокласників. У яких випадках треба обов'язково відмовляти, а в яких – погоджуватися? Сформулюйте відмову з використанням дієслів умовного способу, і вона буде обґрунтованою.

■ Проаналізуйте сьогоднішній урок. Скажіть, як знання і вміння в межах теми уроку вам знадобляться в майбутньому. Що корисного для себе ви дізналися?

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ Випишіть 7 фразеологізмів, у яких є дієслова умовного способу. Поясніть значення кожного крилатого вислову.

■ I. Прочитайте речення. Назвіть дієслова умовного способу. Яку дію вони означають? Що виражають своїм змістом речення? Спростуйте інформацію, якщо вона вам видається неправдивою. Оберіть одне речення для більш ретельного дослідження, доберіть аргументи і факти, що спростовують неправдиву думку.

1. Я із задоволенням їв би вівсяну кашу, та, кажуть, що це страва маленьких дітей.
2. Моя подруга хотіла б записатися до секції східних видів боротьби, однак сусідка сказала мамі, що там дівчаткам не місце.
3. Ми допомогли б Тарасові подолати залежність від гральних автоматів, та Матвій сказав, що вже пізно.
4. Я із задоволенням вишивав би картини бісером, та друг сказав, що з мене всі будуть сміятися.
5. Ми з другом любимо продукти бджолярства, та Оксанка запевнила нас, що це шкідливо і може бути алергія.
6. Які б дороги ти не обирав, шукай у Слові мудрості й розради, не зрадь його й воно тебе не зрадить (Н. Данилюк).

■ II. Як ви ставитеся до чуток? Чи впливають вони на ваші рішення? Чи формують вашу думку про людей? Як потрібно на них реагувати?

■ Напишіть есе на одну з тем: «Якби я була (був)художником», «Якби мрії здійснювалися».

❖ **З увагою до слова:**

АНІТЕЛЕНЬ – ні слова, ні звука. Красиве слово, яке неодмінно знадобиться вам у повсякденному житті.

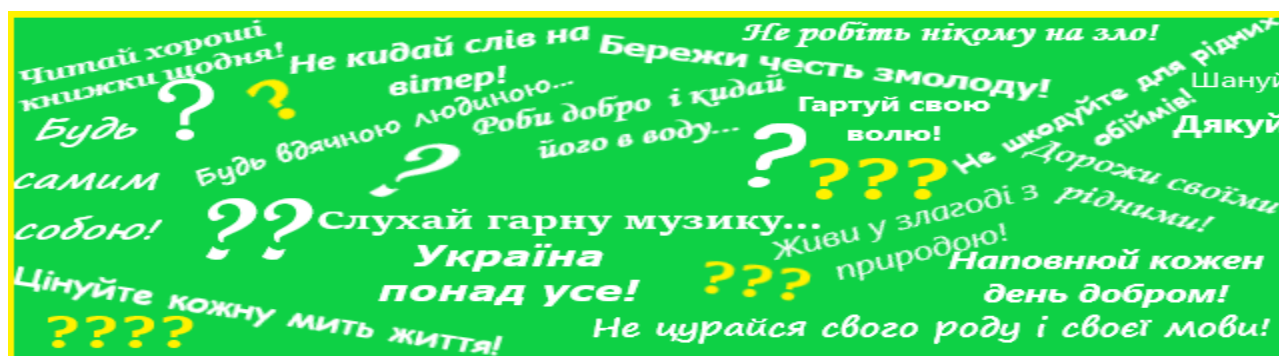
ВИДНОКРАЙ – те саме, що обрій, горизонт.

РИНВА – стічна труба.

ЗАКРАДАТИСЯ – крадучись, проникати всередину, у межі чого-небудь; крадькома наближатися до кого-, чого-небудь; підкрадатися.

Наказовий спосіб дієслів

Добра порада – серцю розрада

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Які з них – найкорисніші? Випишіть ті, що наповнять цей день.

«Дієслова твого дня»: Розхолоджуватися, радіти, розчулитися, руйнувати, ручкатися, силкуватися, скиглити, смакувати, сміятися, сумніватися, спантеличувати, творити, збагачуватися, спекатися, сповільнювати, спохмурніти, спричинити, дорожити, спромогтися.

Дієслова наказового способу змінюються за особами і числами: I особа – *граймо*; II особа – *грай – грайте*, III особа: *нехай грає – хай грають*.

Наказовий спосіб може виражатися простою формою (*шануймося, шануйся*) і складеною, утвореною додаванням часток *хай, нехай* до дієслів теперішнього або майбутнього часу (*хай квітне, нехай здолають*).

Просту форму утворюють дієслова 1-ої особи множини й 2-ої особи однини і множини. Описова форма властива дієсловам 3-ої особи однини і множини. Першій особі однини форма наказового способу не властива.

■ I. Прочитайте виразно вірш. Випишіть дієслова, укажіть вид і спосіб.

Слів у мові мільйон, вибирайте найкращі,
Кожне з них, лиш торкни, як струна, виграва,
Зрозумілі, вагомі й усі вони наші –
Мелодійні, дзвінки українські слова.
Обминайте чужинні слова кострубаті,
Що до нашої мови зухвало повзуть,
Говоріть, почувайтесь, наче на святі,
І натхненні слова радість вам принесуть.
Говоріть про любов і про віру у щастя,
Уникайте мовчання, нудьги і ниття,
Говоріть, хай в розмові слова веселяться,
Говоріть і продовжуйте мові життя.

О. Лупій

■ II. Бесіда:

1. Які думки утворює автор?
2. Які цінності в центрі уваги поета?
3. Сформулюйте своїми словами, до чого закликає О. Лупій.
4. Поясніть, що означають сполуки «*чужинні слова кострубаті*», «*натхненні слова*», «*продовжуйте мові життя*».

■ Прочитайте поради, які передає нам письменник Мирослав Дочинець від свого наставника Андрія Ворона. Такою бачить педагогіку автор. А ви згодні? Що б ви заперечили і чого в ній бракує вам? Допишіть. Яку пораду тут ви назвали б найціннішою? Назвіть дієслова наказового способу. Яка їхня функція?

Частіше хваліть дитину – і вона буде ставитися до себе і до вас ліпше. Будьте з нею чесним. Захищайте її – так навчиться вірити. Навчіть дитину любити себе. Навчіть вибирати головне і приділяти йому найбільше уваги й праці. Навчіть говорити – вільно й виразно. Навчіть ділитися почуттями. Навчіть люб'язності й подячності. Навчіть захищати себе. Навчіть бути радісною і любити сміх. Дайте дитині зрозуміти, що речі не зроблять її щасливою... (За М. Дочинцем).

■ Прочитайте. Зміст якого речення ви назвали б цінною для себе порадою? Запишіть обрані речення. Підкресліть дієслова у формі наказового способу, усно визначте їхні граматичні ознаки.

1. Перш ніж помолитися, повір. Перш ніж говорити, послухай. Перш ніж витратити, зароби. Перш ніж писати, подумай. Перш ніж просити, подаруй... Перш ніж здатися, спробуй.

Перш ніж сваритися, примирись. Перш ніж збирати, посади. Перш ніж повчати, навчися. Перш ніж ганити, похвали (*М. Дочинець*). 2. Людино моя прекрасна, тримайся за світ, борись! Якщо і судилося впасти, то тільки в небесну вись, і тільки на крилах білих незламних своїх надій! Я вірю: достатньо віри у світлій душі твоїй. 3. Гартуй слова, виточуй, як мечі, плекай в уяві образи і рими, тримай набої власної душі сухими (*Із тв. Н. Данилюк*)! 4. Якщо ти справжній України син, рушай вперед повстанськими стежками! Живи, твори для щастя і краси – Вкраїну зміцнюй славними ділами! (*В. Рутковська*). 5. Роби добро і кидай його в воду. Воно не пропаде – добром до тебе повернеться. Роби добро без бажання плати за нього, а вода рознесе зроблене добро і напоїть ним інших людей. Люди, що «випили» добра, зроблять добро і також кинуть його у воду – так добро обійде Землю і повернеться до тебе.. (*С. Карвацька*).

Увага! Утворюймо правильно форми наказового способу: *ходімо*, а не «давайте підемо» чи «пішли»; *зберімося*, а не «давайте зберемося»; *допоможімо*, а не «давайте допоможемо»; *заспіваймо*, а не «давайте заспіваємо».

■ Проаналізуйте свою роботу на уроці, визначте досягнення.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ Прочитайте поетичні рядки. Дослухайтесь, до чого спонукають вас поети.

Оберіть одну з порад – і напишіть есе у відповідь на пораду: «Глянув/глянула – і побачив/побачила... Прислухалась/прислухався – і почув/почув...».

1. Ти послухай, послухай, як падає сніг... 2. Прислухайтесь: там соловейка спів... А як вода у джерелі сміється! 3. По усьому білому світу, гляньте, – бабине ходить літо (*В. Михалевський*). 3. Ходімо до розквітлих абрикос, прекрасних, як щасливі наречені... (*І. Герасименко*). 4. Прислухайся: в засніженій імлі вже первоцвітів чути шарудіння... (*Н. Данилюк*).

■ Напишіть поради для молодшого брата (сестри, друга, для себе), що сприятимуть виробленню сили волі, зміні життя на краще.

З р а з о к: Зміни свій маршрут до школи. Почни читати книжки українських письменників.

■ Прочитайте речення, запишіть. Визначте намір автора. Усно замініть форму наказового способу дієслів іншою (умовним чи дійсним). Поясніть, як це вплинуло на зміст.

1. Полікуйте мене, кришталеві карпатські джерела... Вмиюсь водами свіжими, вип'ю цілющих краплин. Хай відступить від мене печалі огидна химера, не гірчить на губах цей пекучий, отруйний полин (*Б. Пілецька*). 2. Хай на душі від теплих слів розвидниться, як в церковці від чистих молитов! (*Н. Данилюк*). 3. Не приймай чужий гнів, чужі намови, чужі дурощі – хай лишаються з тими, хто їх сіє (*М. Дочинець*). 4. Насправді ми народжені для маленьких добрих справ, після яких приходимо додому й солодко засинаємо. Посміхнутися зустрічному, зробити комплімент касиру, поступитися місцем у метро, нагодувати безпритульну кішку... Твори, моя дівчинко, не бійся. Життя часом легковажне й морозне, але все одно дуже тепле (*Е. Сафарлі*). 5. Нехай з твого погляду не вислизає краса світу (*Е. Сафарлі*).

■ Прочитайте речення. Що означає виділене в них слово? Дослідіть усі значення і походження цього слова. Чи вживаєте ви його у своєму мовленні?

1. То що ти мовчиш? Ану **гайда** до Вирвизуба! (В. Рутківський). 2. Тож не гайте часу, відкладіть усі справи і **гайда** до нашого гостинного міста (Переяслав Сіті). 3. Ти чого сюди забрався? **Гайда!** (Петро Панч). 4. **Гайда** в човен, їдьмо! (Є. Гуцало). 5. Сідайте на білого коня, золоті остроги – в боки, і **гайда** у вільний степ! (В. Шевчук).

■ Прочитайте поетичні рядочки. До чого спонукає вас автор? Оберіть одну з порад – і напишіть есе.

1. Ти послухай, послухай, як падає сніг... 2. Прислухайтесь: там соловейка спів... А як вода у джерелі сміється! 3. По усьому білому світу, гляньте, – бабине ходить літо (В. Михалевський).

Безособові дієслова

■ Запитання і завдання:

1. Прочитайте «Дієслова твого дня».
2. Поясніть, що вони означають.
3. Наведіть приклади вживання цих слів у вашому мовленні.
4. Які з них ви назвали б «словами твого дня»?

«Дієслова твого дня»: Кортіти, вечоріти, світати, щастити, віритися, хотітися, спатися, думатися.

Дієслова бувають особові й безособові.

Особові дієслова виражають відношення дії до дійової особи. Вони мають шість форм – три в однині й три в множині. Наприклад: *радію, радієш, радіє, радіємо, радієте, радіють*.

Безособовими називають дієслова, що виражають дію або стан без участі дійової особи. Наприклад: *світає, вечоріє, сніжить, прорвало, сниться, нудить*. Ці дієслова означають стан природи, стихійні явища (*світає, вечоріє, дощить*), психічний або фізичний стан людини (*морозить, лихоманить, не терпиться*), уявлення про долю (*щастить, поталанило*), міру наявності/відсутності (*вистачає, бракує*).

Безособові дієслова не змінюються за особами, хоч уживаються в теперішньому часі у формі 3-ої особи однини, а в минулому часі – у формі середнього роду однини: *Пахне свіжоскошеною травою. Надворі розвиднялося. Синтаксична роль – присудок у реченні з одним головним членом.*

Зверніть увагу!

Трапляються випадки вживання особових дієслів у безособовому значенні. Розмежуйте їх: *Мені бузок дитинством пахне (Н. Любка). Ще так духмяно пахне чебрецем (Н. Голіней).*

■ Прочитайте текст. Визначте основну думку. Назвіть безособові дієслова. Поясніть, чим вони відрізняються від особових.

Степове безмежжя хвилює, бентежить, забиває дух.

Тут дихається вільно й легко. Тут думається красиво. Тут бачиш далеко-далеко: за видолинками, за зеленими гребінчиками лісосмуг – тремтливе видноколо. За ним – оповита сизим манливим серпанком друга смуга обрію. А там, далі, угадуються треті горизонти... Степ велетенськими хвилями розбігається в усі боки.

Скіфські кургани, високі козачі могили – величні знаки вічного нашого буття на цій землі.

Густі сірі шлейфи куряви тягнуться за прудкими вантажівками, степова пилюка не ядуча, не гірка, а терпка. Пахне пшеничним колоссям і теплою землею (*С. Плачинда*).

■ I. Прочитайте слова. Запишіть їх, згрупувавши за відношенням до особи. Укажіть значення безособових слів.

Вовтузяться, зашаруділо, щастить, **сіється**, хмариться, дніє, уродиться, промовляє, морозить, розпускаються, тепліє, збираєшся, уболіваєте, світає, відчуваю, виготовиш, **розвиднілося**, тягне, дзвенить, закінчується, вечоріє, тривожишся, мріємо, похолодає, жилося, сміялося.

■ II. До виділених дієслів доберіть усі можливі іменники, з якими вони можуть сполучатися, складіть і запишіть з ними троє речень.

■ Запишіть речення. Підкресліть безособові дієслова. Оберіть речення, яке вам до вподоби. Візьміть його за початок вашого есе, назву якому придумайте самі.

1. Світає. Так тихо, так любо, так ніжно у полі (*П. Тичина*). 2. Посвітлішало. Зоране поле припудрило свого носика першим снігом (*Л. Зоряна*). 3. В небесах дрімала синя тиша, у повітрі пахло вже грозою (*Т. Горобець*). 4. Співати хочеться пісень (*В. Іващенко*). 5. І нам не віриться ще й досі, що літо збігло – і нема (*Т. Фролова*). 6. Серпень хочеться їсти великою ложкою, щедро розливаючи залишки тепла (*З Інтернету*). 7. У якому із липнів пішло все не так? І нектару, і меду раптово забракло... (*Т. Іванчук*). 8. Запахло знову сине небо цілунками клейких листочків (*Л. Долик*).

■ I. Прочитайте вірш. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Зовсім інакше пахне дощ у місті!
Він пахне втомою від вимитих доріг,
А ще він пахне шумом, що на листі
В спекотний день схолонути приліг.

А дощ в селі...Він пахне свіжим зіллям,
Розтрушеним по хаті на свята,
Пташиним стоголосим божевіллям
І стежкою, що губиться в житах.

Дощ пахне сіном, молоком і домом,
Дитинства запахом солодким і знайомим.

Тетяна Іванчук

■ П. Запитання і завдання:

1. Чи любите ви дощ?
2. Чи відчуваєте різницю між дощем літнім і осіннім? Між дощем у місті й у полі?
3. Які почуття викликає у вас це явище?
4. У якому значенні – особовому чи безособовому – вжито дієслово *пахне*?
5. Складіть і запишіть кілька речень про дощ, використовуючи безособові дієслова.

❖ **З увагою до слова:** «Стрибає надворі градус і точка роси... Стрибають ціни і розцінки... Стрибають тарифи й відсотки... Стрибає курс валют і політичний курс... Стрибає тиск... температура.. кола перед очима.. Стрибає настрої... почуття в серці... літери.. дати в календарі...» – так **привертає увагу до виражальних можливостей слова письменник Мирослав Дочинець**. Спробуйте і ви, до прикладу, узявши слово *роздмухувати*.

■ Проаналізуйте сьогоднішній урок за довільною схемою.

■ Оберіть і виконайте один із варіантів домашнього завдання:

■ Напишіть твір-опис картини природи, використовуючи безособові дієслова на позначення природних явищ.

■ Складіть по двос речень з кожним дієсловом так, щоб у першому слово було в особовому значенні, а в другому – в безособовому.

Пахне, темніє, гримить, стихло.

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Чомусь мені здається досі, що за сосновим тим ліском степами бродить літо босе і вітер дихає теплом (*А. Анастасьєв*). 2. Так хочеться ще попросити час: нехай побуде липень під балконом! (*Л. Зоряна*). 3. Проснувся світ, розправив ранок крила, кульбаби розморило у росі, весна найперші пахощі зронила (*Л. Зоряна*). 4. Світає... Так тихо, так любо, так ніжно у полі (*П. Тичина*). 5. Нехай дощить, бо хто б що не балакав, на Трійцю дощ – до літнього тепла (*Н. Горішина*). 6. Гостям його удома не сидиться – щоб дух гостинний в літа не зачах вчащали і громи, і блискавиці, і град гамселив гучно по дахах (*І. Гентош*). 7. Жита всміхнуться ніжно-волошково і попливуть погожі теплі дні – отак про літо мріється мені!.. (*Н. Данилюк*). 8. В тихий дощ так думається гарно про усе на світі й ні про що (*Т. Іванчук*).

Способи творення дієслів

Найкраще місце на землі – рідна домівка

Найкраще місце на землі те, де ви ступили перший крок, промовили перше слово, пізнали добро і ласку, де виростили першу в житті квіточку, змайстрували першу іграшку, де вперше побачили веселку... Де вас завжди чекають...

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Випишіть ті, що наповнять сьогодні ваш день. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Спробувати, спромогтися, справдити, сумніватися, схвалювати, теревенити, тинятися, тямити, убезпечувати, увиразнювати, удосконалювати, умудритися, унеможлиблювати, уподобати.

■ I. Прочитайте текст. Поділіться своїми роздумами, виклавши їх 4-5 реченнями.

Рідна домівка... Кожен по-своєму вимальовує її в своїй уяві. У когось вона асоціюється з буянням квітів у дворі, у когось – із затишною кімнатою і бузком під вікном, а хтось передусім уявляє споришевий двір чи в'юнку стежечку через садок.

У людей старшого покоління домівка асоціюється із рушниками, затишком, калиною біля криниці чи живоплотом.

А що об'єднує ви в це поняття?

■ II. Пригадайте відомості про способи творення слів в українській мові.

■ I. Прочитайте речення. Випишіть виділені дієслова, усно визначте спосіб і час. Через ризик запишіть дієслова в початковій формі. Визначте, як вони утворилися.

1. Світанок **проходить** крізь відчинене вікно й **оселяє** в серці мрії. 2. А коли **біліла** зима, на куші сиділо табунцями птаство, радіючи з червоних ягід (*І. Савка*). 3. Щось **тріщало**, **тріпотіло**, **охкало**, **кувікало** (*М. Дочинець*). 4. Ховаюся від злив, що **стоґолосять**, і трави **гнуть**, і ноги мої **росять** (*Г. Потопляк*). 5. **Заростає** травами батьківське подвір'я, **звужчала** самотня стежечка в саду (*Л. Пономаренко*). 6. Гудуть в настурції **джмелі**, ріка **синіє** від ірису (*Г. Потопляк*). 7. Віконечко рідної хати **ясніє** для мене привітно – як зірка ласкава дитинства, як мамине вічне тепло (*В. Крищенко*). 8. А серед літа – трави **медоносять!** (*М. Гуменюк*). 9. **Пустує** вітерець крилатий – у квітів запахи краде (*Н. Данилюк*). 10. Цей запах літа так п'янить. Цей кущ смородини **дурманить**. Ця мальва росами **бринить**, а матіола сон **туманить** (*Г. Потопляк*).

■ II. Розгляньте таблицю. У разі потреби скористайтеся нею.

Дієслова творимо від різних частин мови:	
Іменників:	<i>вечір – вечоріти; зима – зимувати; гніздо – гніздитися;</i>
Прикметників:	<i>синій – синіти; свіжий – свіжіти, веселіший – веселішати;</i>
Дієслів:	<i>мовити – замовити, промовити, відмовити, обмовити;</i>
Числівників:	<i>двоє – подвоїти, четвертий – четвертувати;</i>
Займенників:	<i>я – якати, свій – присвоїти, ти – тикати;</i>
Вигуків:	<i>ой – ойкати, тьох – тьохкати, кукуріку – кукурікати.</i>
Способи творення дієслів:	
Префіксальний:	<i>радити – зарадити, розрадити; садити – розсадити, висадити;</i>
Суфіксальний:	<i>брунька – брунькувати, сивий – сивіти, рідніший – ріднішати.</i>
Префіксально-суфіксальний:	<i>дзеркало – віддзеркалювати, риба – зарибнити; кричати – розкричатися; мовити – домовитися.</i>
Словотвірні засоби:	
Префікси:	<i>у-(в-), ви-, від-, з-(с-, із-, зі-), до-, об-(обі-), по-, над-(наді-), під-(піді-), при-, про-, за-, роз-(розі-) та ін.</i>
Суфікси:	<i>-и-, -і(-ї-), -а(-я-), -ува(-юва-), -ну-.</i>

Зверніть увагу! У випадку, коли утворюється видова пара – це не словотворення, а творення форми слова, адже слово не змінює свого лексичного значення. Наприклад: *виконувати – виконати; вивчати – вивчити*.

■ **Об'єднайтеся в пари. Від поданих слів утворіть якомога більше дієслів префіксальним способом.**

Брати, співати, мовити, шити, грати, бути, радити.

■ **Від поданих слів утворіть і запишіть дієслова. Визначте спосіб творення.**

Квіти, білий, варити, фарба, вірити, жовтий, весло, густий, пильний, рости, сипати, ау!, цілий, бігати, цемент, двоє, тень, шкода, ох, порядок, диво, сторож, коса, стельмах.

■ **Проаналізуйте за довільною схемою урок і скажіть, що ви пригадали з вивченого раніше, а що дізналися нового? Оцініть свої досягнення.**

■ **Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:**

■ **Запишіть слова. У кожній групі підкресліть зайве слово. Обґрунтуйте вибір.**

Веселити, добрішати, червоніти, скрутити; дощити, донести, досолити, добігти; біліти, побіліти, мудрішати, свіжіти; надірвати, надписати, нікати, надкусити; округлити, обвіяти, обгоріти, обклеїти.

■ **Випишіть з орфографічного словника 10 дієслів, утворених суфіксальним способом. Поясніть значення кожного слова.**

■ **Напишіть есе «Обереги мого дому». Поясніть способи творення дієслів.**

Завдання для допитливих: Поясніть, що означають словосполучення *щастя полинове, шовковий голос, прісна вода*. Усно складіть із ними речення.

■ **Матеріали для творчих ідей учителя:**

Вербіє озеро, і березіє гай,
А зелень світла, радісна і чиста.
На західний далекий небокрай
Разок хмарин хтось кинув, як намисто.
Весніє небо, і травніє луг,
Кульбабіють горбочки і узгір'я,
Втікає поле ген за виднокруг,
Бере з собою тихе надвечір'я.
Приходить вечір нишком, крадькома,
Пташок і бджіл полохати не хоче,
І яром знехотя повзе легка пільма,
І тихо жебонить малий струмочок.

І. Коваленко

1. І припрошує вітер самотню берізку до танцю (*Н. Данилюк*). 2. Її ненаписане слово, що теплиться згустком янтарним, зледеніє... щоб раптом відтанути десь навесні (*Н. Данилюк*). 3. Жовтіють стиглі груші-бергамоти, духмяно пахнуть грона синіх слив (*В. Ключтер*). 4. Наш годинник слугує лише для того, щоб координувати діяльність сучасної людини? (*Т. Вюллер*). 5. Скошена трава пестливо лоскоче ноги, освіжає розпашіле обличчя, сповнює ніздрі одвічними пахощами літа (*Р. Бредбері*). 6. Така травнева чиста тиша срібнодзвонить співами пташок (*Н. Данилюк*). 7. Ця осінь так на інші схожа, то непривітна, то погожа, то задощить, то заясніє... (*Т. Іванчук*). 8. Мажорно зазвучали небеса, перисті хмари розпустили коси, куди не глянуть очі – скрізь краса (*О. Шнуренко*). 9. Твердої криги тоншають кристали (*Н. Данилюк*).

10. Квітує зелень лугова від краю і до краю, усе довкола ожива в весняному розмаї (В. Геращенко).

Не з дієсловами

Сила слова

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони означають? Випишіть ті, що наповнять добром ваш день. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Уповільнювати, упоратися, усвідомити, урізноманітнювати, усамітнюватися, утихомирювати, намовляти, помилятися, утішати, усміхатися, хизуватися, чатувати, чубитися.

■ I. Прочитайте текст. У якому реченні сформульовано основну думку?

Людина протягом дня вимовляє близько 20 тисяч слів. Слова, мова – не лише найважливіший засіб спілкування, але й засіб мислення, спосіб організації власних уявлень про себе й навколишній світ. Стиль мовлення впливає на те, як сприймаємо реальність і реагуємо на неї. Наприклад, слова можуть змінити **кров'яний** тиск, частоту серцебиття, викликати різні емоції і навіть дії. Слово має силу впливу на підсвідомість. Побудова словесних конструкцій може бути мотивувальною.

Як будувати конструкції?

З дитинства ми чуємо і самі говоримо фрази на кшталт: **не впади, не розбий, не розлий**... Вимовляючи **негативні** настанови, ми нібито програмуємо виконавців на негатив (тому часто падає, розбивається, розливається). Замість «**не загуби ключі**» краще сказати «**бережи ключі**». Негативні образи призводять до негативних результатів.

Доведеться позбуватися звички говорити запереченнями, використовуючи частку не-. Водночас варто пам'ятати: для зміни навичок потрібен час (За І. Матійків).

■ II. Які слова, на вашу думку, можуть «змінити **кров'яний тиск, частоту серцебиття**»? Які слова викликають позитивні емоції? Що нового ви дізналися з тексту? Коли, на вашу думку, частка не- необхідна, а коли її варто уникати? Поясніть написання виділених слів.

Не з дієсловами пишемо окремо: не помітити, не квапитися, крім таких випадків:

- 1) якщо слово без **не** вживається: неволити, ненавидіти, нехтувати;
- 2) якщо дієслово не можна замінити синонімічним без **не-**: неславити (ганьбити), нездужати (хворіти);
- 3) якщо **не** є частиною префікса **недо-**: недобачати, недочувати, недооцінювати.

<p>Зверніть увагу! Аби уникнути помилок – розрізняйте дієслова <i>нездужати (хворіти), неславити (ганьбити), непокоїтися (турбуватися)</i> із префіксом не- від дієслів із часткою не: <i>не здужати (не змогти), не славити (не прославляти), не покоїтись (не бути похованим).</i></p>	<p>Ненавидіти нездужати незчутися нехтувати неволити непритомніти непокоїти</p>
---	---

■ Прочитайте речення, запишіть, розкриваючи дужки. Умотивуйте написання. Поясніть значення. Пригадайте життєві ситуації, у яких ці фразеологізми були б доречні. Скажіть, як правильно вимовляти виділені слова.

1. (Не) пробуй море палицею, а окріп пальцем. 2. (Не) вмивався ти, аби так казати. 3. (Не) вчи орла літати, а рибу плавати. 4. (Не) нагнешся до землі, то й гриба (не) знайдеш. 5. (Не) питай, ладо, у гніву поради. 6. (Не) хвалися травною, а хвалися сіном. 7. (Не) знаєш жарту – (не) йди поміж люди. 8. Я (не) хочу йти в ворота – **розбирайте** тин. 9. Як горобців боятися, то й проса (не) сіяти. 10. Що згоріло, того (не) підпалиш. 11. Що міль (не) з'їсть, те сточить задрість. 12. Голубине перо, яке б (не) було **легке**, само в небо (не) злетить без живого голуба (*Нар. творчість*).

■ I. Прочитайте речення. Яким постає у вашій уяві образ слова? У чому сила його? Коли словам краще «помовчати»? Що означає «не розкидатися словами»? Чи були у вашому житті ситуації, коли хтось розкидався словами? Це добре чи погано? А чим є слово для вас?

1. Хай слова помовчать, коли зло возвеличити мають, забринять лиш тоді, коли вгору злітає добро (*В. Назарук*). 2. Хай слова помовчать, коли звістку несуть почорнілу, чи образу душі, чи родині довічну ганьбу (*В. Назарук*). 3. Не розкидаймося словами – у них життя земного суть. Коли минемось, їх за нами як нагороди понесуть (*Т. Іванчук*). 4. Не хваліться багатством й ніколи не будьте пихаті, не принижуйте тих, хто вершин у житті не досяг (*В. Назарук*). 5. Слова – це літери прості. Вони дають наснагу й силу, вони рятунок в пустоті. То ж промовляймо і мережмо, плекаймо ними кожну мить! Лишень за почуттями стежмо, щоб словом душу не убить (*Г. Потопляк*). 6. Цей дощ нічого не сказав – ані грибам, ані суніці, вчепив намисто на ялиці, хоч планував багато справ (*С. Павелко*).

■ II. Усно поясніть, як би ви написали з часткою *не* кожне дієслово з речень. Як ви розумієте зміст шостого речення? Якою ви уявляєте мову дощу? Що міг дощ сказати грибам, суніцям?

■ Прочитайте словосполучення, поясніть, як потрібно писати не з дієсловами. Переформулюйте негативні твердження у позитивні. Спробуйте висловлюватися в категоріях **бажань, а не страхів (без часток не)**.

Бажаю (не)хворіти, не(знати) горя, ніколи не(плакати); (не)зламай квітку; (не)марнуй часу; (не)азнай смутку; (не)втрачай надію; (не)сміти на вулиці; (не)сварися з сестрою; мені (не)пошастить; (не)зневірюйся; (не)ігноруй добрі справи; (не)пасуй перед труднощами; (не) будь марнотратним (-ою); не(здавайся).

■ Проаналізуйте, яким для вас був цей урок. Що корисного для свого життя ви взяли з нього?

■ Виконайте один із варіантів домашнього завдання:

■ Доберіть 17 дієслів з *не* для словникового диктанту. Усно поясніть написання.

■ Напишіть есе «Моя перша поразка». Що ви вважаєте для себе поразкою? Як ви сприйняли її? Яке значення вона мала для вас? Які висновки для себе ви зробили? Що

порадите однокласникам, щоб з ними такого не трапилося? У розповіді використайте дієслова з не.

■ Запишіть свої міркування щодо того, наскільки важлива в житті людини частка не.

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Я не довіряю цьому століттю, бо воно вкрай самозакохане (М. Титаренко).
2. Незчувсь, як одгули хрущі, по всіх усядах править літо (В. Буденний). 3. І люди обіцяли не грішити. Не нищити і не палити луки. І мріяли щасливо далі жити й триматись не за камінь, а за руки (Г. Потопляк). 4. Небо синєє п'є із мисочки, сіє травами моріжки. Небо хилиться, небо зоряне, не дістать його, не нагнуть (Г. Потопляк). 5. Мої батьки кажуть, що за їхньої молодості такого не було. Принаймні до Чорнобиля. Двадцять перше століття перенасичене хімією, тому стільки алергій, алергенів і гіпоалергенної продукції. Це століття хліба, який не черствіє. Молока, яке не скисає. Полуниці, яка не псується. Яблук без хробаків. Кавуна без кісточок. Життя без смаку (М. Титаренко). 6. Не затопчіть в пісок спориш весняний. Садить у горщик сонях полум'яний. Лікуйте душу запахом акацій (Г. Потопляк). 7. У зашторених вікнах не зацвітають вазони, в зачинені двері не проникає проміння, заготовані душі живуть у своїх зонах, черствіють, марніють і покриваються павутинням (Л. Мончак). 8. У своїх сокровенних нутрощах продукую виключно ніжності, не приймаю у друзі грубощі, не розмінюю жодні цінності (Л. Мончак).

Написання дієслів

Любов і віра в Україну

Ніхто в житті не похитне моєї
віри в Україну! (І. Низовий)

Люблять Батьківщину не за те,
що вона велика, а за те, що вона
своя (Сенека).

Україна починається з тебе (В. Чорновіл).

■ Прочитайте епіграфи сьогодиньного уроку. Поясніть, що означає «*вірити в Україну*». Як ви розумієте слова В'ячеслава Чорновола?

■ Запишіть «Дієслова твого дня». Що вони означають? Які з них – корисні для людини, а які можуть шкодити? Підкресліть ті, що наповнять ваш день сьогодні. Свій вибір обгрунтуйте. Проаналізуйте на етапі рефлексії.

«Дієслова твого дня»: Шануватися, порозумітися, дошукуватися, поступатися, сперечатися, наполягати, нидіти, довідуватися, виборювати, запобігати, наспівувати, міркувати, здолати.

■ Об'єднайтеся в групи. Прочитайте правила. Підготуйте запитання і завдання для короткого опитування.

Аби визначити, яку букву – **е** чи **и** – писати в закінченнях дієслів теперішнього й майбутнього часу, треба пам'ятати такі правила:

– у закінченнях дієслів I дієвідміни треба писати букву **е(є)**: *знаємо, шануємося, виборюєш, кажеш*;

– у закінченнях дієслів II дієвідміни треба писати букву **и(ї)**: *зрушиш, бентежите, летимо, відводить, стоїте*;

– дієслова з **-оро-**, **-оло-** в корені слова належать до I дієвідміни: *борються, боремося, борешся, полете, полють*.

■ Подані дієслова запишіть, поставивши замість крапок необхідну букву й дібравши до кожного дієслова синонім і, де можливо, антонім. Поясніть написання.

З р а з о к: Дрижиш – тремтиш, тріпотиш; зганьбиш – знеславиш; прославиш.

Дриж..ш, квап..мося, піклу..теся, зганьб..ш, здоровка..мося, поважа..те, квітча..мо, подорожу..те, галасу..ш, знаход..те, нишпор..мо.

■ I. Прочитайте вголос речення. Яке твердження для вас найбільш прийнятне? Що, на вашу думку, означає «любити Україну до глибини своєї кишені»? Що вам відомо про автора цих слів? Як ви розумієте зміст п'ятого речення? Поясніть написання виділених дієслів.

1. Для мене Україна – на кожному клаптику, де хтось **говорить** українською і **відчуває** себе українцем (*Е. Андієвська*). 2. Я з тобою вірю, Україно, в світлий день і мирні небеса, щоб **всміхались** кетяги калини і **бриніла** радісно роса! (*І. Гончар*). 3. Для мене Україна – це моя земля, де пустила коріння моя родина, це моя мова, якою **розмовляю** я і бажаю, щоб розмовляли мої діти й онуки, це традиції мої дідів-прадідів, це казки, легенди і історії, які **склалися** тисячоліттями і які **пишу** я (*Т. Безушко-Граб*). 4. Україна – це край, де все тільки **починається**. Ми все подолаємо. Ми **навчимося** любити, творити, **надихати** добром одне одного та інші народи (*Ю. Бережко-Камінська*). 5. Я **живу** з Україною в серці, її радощами й болями (*Г. Корицька*). 6. Її не можна **не любити**, нею не можна **не захоплюватися**, за неї варто боротися! (*Н. Данилюк*). 7. Легко любити Україну до глибини душі, а ви **спробуйте** любити її до глибини своєї кишені (*Є. Чикаленко*). 8. Єдина вона: **ні додати, ані відняти...** Від першого подиву і до останнього подиху Вітчизна одна, як і хата, де мати вродила тебе не для зради... (*І. Низовий*).

■ II. Складіть і запишіть двоє речень, що починатимуться словами «Для мене Україна ...», «Любити Україну – означає ...».

■ Українського художника Юрія Пацана називають майстром пензля і співцем краси України. Розгляньте картини очима митця, запишіть якомога більше дієслів, що визначають вибір майстра. Почати можна, наприклад, так: «Осене, ти **зачаровуєш**, **надихаєш...**», «Зимонько, ти **приходиш...**, **вимальовуєш ...**». Поясніть написання закінчень.

Художник – Юрій Пацан

■ Прочитайте речення. Якою думкою вони об'єднані? Наскільки важливо, щоб ми вірили в Україну? Поясніть написання виділених дієслів.

1. Я завжди була впевнена, що Україна вистоїть, що все **наладиться**. Я вірю в Україну і завжди **вірила**. 2. Я вірю в Україну і саме тому нікуди **не поїхав** з неї 25 років тому. Я залишився. Я хочу розвиватися в Україні, хочу **змінити** країну, щоб моїм співробітникам, моїм близьким було комфортно** в ній жити. 3. Я вірю, що в Україні буде інвестиційний* бум*, а також що буде ще більше цікавих та масштабних проектів. 4. З надією, яка **не покине** мене до останнього дня мого життя, я вірю в святу, вільну й щасливу Україну. 5. Я вірю, що завдяки подвигу українських патріотів на фронті і нашим зусиллям тут, на мирній землі, ми **збудуємо** заможну демократичну Україну (З Інтернету).

■ Проаналізуйте свою роботу на уроці. Які завдання були для вас цікавими й корисними? Оцініть результати своєї роботи.

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ В уяві японця Японія – це *Держава Сонця, бонсай, нецке, оригамі, кімоно, Фудзіяма, самурай, сакура, сад Рьоандзі, хайку, журавель...* А чим Україна є для вас? Напишіть про це в своєму есе.

■ Доберіть за орфографічним словником 17 дієслів із різними орфограмами для написання диктанту. Поясніть орфограми.

❖ З увагою до слова: Олена Пчілка, Михайло Старицький, Іван Франко, Леся Українка взяли до реформування літературної мови. Воно тоді дістало назву «кування», тобто виковування, витворення слів. Може видатися дивним, що загальноживані нині лексеми з'явилися «з примхи» відважних авторів. Так, Старицькому ми завдячуємо словами «мрія» й «майбутнє», Олені Пчілці – прикметниками «палкий» і «променистий» (В. Агєєва).

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Рідну мову треба відчувати! Ти ж бо нею дихаєш, живеш! (Л. Сердунич). 2. Слово беззахисне, нібито тихе й слабе... Вразиш його, а навіки скалічиш себе. Мова – криниця, з якої щоденно ти п'єш (Н. Горик). 3. Боже, зціли нас світлом, слово, воскресни з праху! (Н. Крисман). 4. З літер снується, в'яжеться слово. Ми зі сповитку його всотали: мамина пісня, мамина мова в душу добірним зерням упали (В. Геращенко). 5. Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина, бо ти єдина, Україно, бо ти на всіх у нас одна (Д. Чередниченко). 6. Можеш призабути запах руті-м'яти, але рідну мову мусиш пам'ятати! Можеш не впізнати голосу діброви, та не смій зректися маминої мови (Л. Диркавець). 7. Та тільки як навчити цінувати те небо, що над нами лле блакить? В яких медах, в якій траві купати, щоб зрозуміти, як воно болить (Т. Фролова). 8. В порожнім храмі не живуть Боги і наші душі – радість не відчують. Лише невтішно шепчуть корогви про те, що люди більше не шанують (Г. Чубач).

Дієслово як частина мови (узагальнення вивченого)

Болючі сторінки української історії

■ Прочитайте «Дієслова твого дня». Що вони значать для вас? Чи часто ви ними послуговуєтеся? У кінці уроку зазначте, чи пов'язані вони тематично з уроком. Обґрунтуйте відповідь. Як ви розумієте тему «Болючі сторінки історії»? Наведіть приклади таких сторінок.

Дієслова твого дня: тривожити, непокоїти, хвилювати, бентежити, обурювати, відроджувати, піклуватися, чатувати, чимчикувати, ушкварити, урізноманітнювати, упоратися, уподобати, удосконалювати, струмувати, розчулювати, різноголосити, прокрадатися, приятелювати, підтакувати.

■ I. Прочитайте текст уголос. Визначте в ньому «нове» й «відоме». Наскільки важлива така інформація для нас? Які почуття вона викликала у вас? Перекажіть фрагменти тексту, що суперечать вашому уявленню про гуманізм і людяність.

Кобзарське мистецтво, **нелегке** життя кобзарів і сила їхніх пісень залишили **глибокий** слід у творчості українських письменників. Та з особливою теплою й ніжністю оспівав кобзарську долю Тарас Шевченко.

У звуках прадавньої кобзи досі **вчуваються** гудіння вітру в дикому степу, ніжний шепіт **незайманих** трав і водночас звуки **кривавої** битви, брязкіт шабель, плач невірників і сила духу **запорожців**... Чи не тому її в усі часи боялися вороги українського народу?

Про знищення сотень кобзарів, яких у грудні 1930 року **скликала** радянська влада до Харкова нібито на з'їзд, знала вся Україна. Та говорили про це пошепки, як і про Голодомор та інші **численні** злочини більшовиків.

Кобзарі, бандуристи, лірники злетілися до Харкова з надією на **підтримку** їхнього мистецтва. Усі **святково** одягнені у вишивані сорочки, з інструментами в руках...

...І майже всіх їх розстріляли 30 грудня 1930 року. **Відкрили** з'їзд спільним виконанням **Шевченкового** «Реве та стогне Дніпр широкий...». Уявіть: увесь зал (а зібралися майстри найвищого гатунку) натхненно співає. Потім були вітання від уряду України, доповіді про стан кобзарства, подальший розвиток його...

...Через годину всіх делегатів посадили у вагони, підвезли до околиць села Козача Лопань, а пізно ввечері вивели з вагонів, вишикували разом із малолітніми поводитирями й розстріляли.. Кобзу й бандуру оголосили «класово-ворожими»... (З Інтернету).

■ II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання:

1. Випишіть і згрупуйте всі форми дієслова. Які з них переважають у тексті?

2. Як у народі називали Тараса Григоровича Шевченка? Чому?
3. Поясніть написання виділених слів і вимову підкреслених.
4. Чому слово *більший* пишемо з м'яким знаком, а *менший* – без?
5. Чому в іменниках *поводирями* і *директорами* різні закінчення?
6. Дієслова якого виду переважають у тексті? Чому?
7. Випишіть по троє дієслів I та II дієвідмін. Обґрунтуйте свій вибір.

■ У кожній групі слів визначте зайве. Обґрунтуйте свій вибір.

Любімо, шануймо, пам'ятайте, дорожимо; будемо чекати, зустрічатимемо, знатимемо, зважатимемо; працюю, навчуся, виконую, дотримуюся; полоти, колоти, клеїти, боротися; вчимося, вчімося, вчитеся, вчаться; розповідати, дізнатися, сказати, передати; ведеш, несеш, летиш, мрієш; ділимо, малюємо, ходите, бентежите; повернутися, повертатися, наполягти, перемогти.

■ Прочитайте виразно вірш. Випишіть дієслова. Усно визначте всі граматичні ознаки. Що означає заклик «вдар... щирим серцем по засвіченій струні!»? Як ви розумієте зміст останніх двох рядків? Якби вам довелося відтворити зміст цієї поезії на плакаті, що б ви на ньому зобразили?

Не збирається бандура помирати,
 Їй ніякі примхи моди не страшні.
 Вдар, нахмурений кобзарю, вірний брате,
 Щирим серцем по засвіченій струні!
 Бандуристе, сизокрилий мій козаче,
 Окропи свої зіниці у Дніпрі!
 За тобою кобзарі стоять незрячі,
 Пильно дивляться суворі кобзарі...

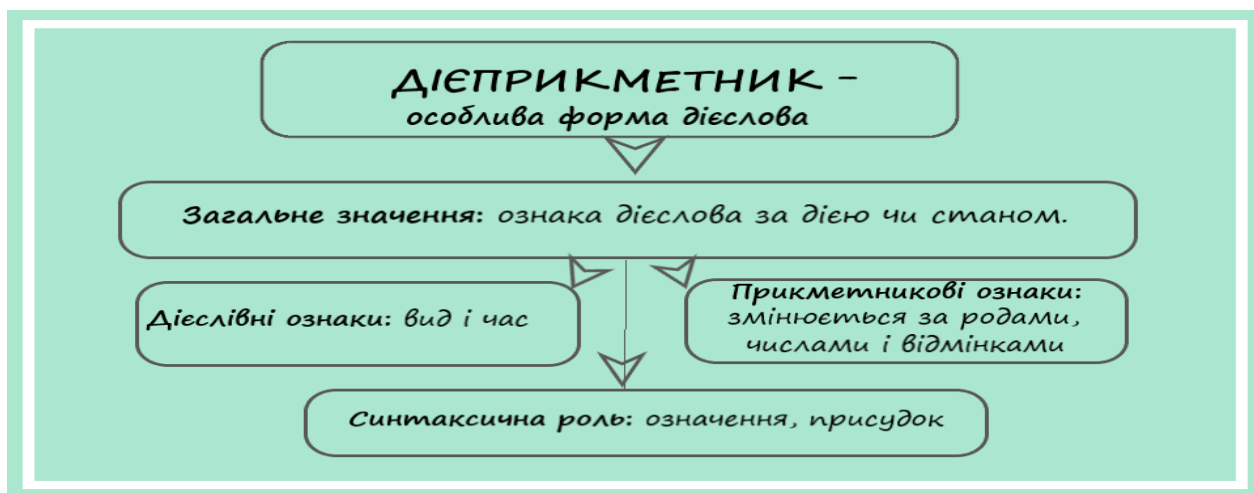
П. Перебийніс

■ «Напишіть» колективний твір, висловивши по черзі своє ставлення, почуття й емоції щодо згаданих жахливих подій 30 грудня 1930 року.

■ Підсумуйте урок. Озвучте висновки щодо важливості дієслова у вашому щоденному житті.

Дієприкметник як особлива форма дієслова

Дієприкметник – особлива відмінювана форма дієслова, що поєднує ознаки дієслова і прикметника.

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Біжить подаль річка розімліла наввипередки, ніби череда. 2. Занурена у музику дощів, у сиву органзу краплин прозорих, бреду босоніж в мокрому плащі повз ліхтарів яскраві метеори. 3. Закутана у зливовий сатин, вдихаю шепіт вулиці крізь кроки. 4. Згубило літо ситцеву хустинку – в траві розлитий барвами квітник. 5. Монашкою блукає тужна осінь у довгому потертому плащі... 6. Під шурхіт золотого листопаду, між нетрями занедбаного саду кремезний дуб розкинув, наче млин, свої розлогі віти, у дворі. 7. Падають курсивом безупинним краплі на розмитий сірий брук. 8. Небо пливе, як розлиті вершкові тумани, мох набирає вологи, мов грубе сукно. 9. Вікна мої розчахнуті в білий світ, скупаний у медах, у траві пахучій (*Із тв. Н. Данилюк*). 10. Повлягалися літні тумани на духмяні вечірні покоси, ніби гоять порізані рани, а за ліки – бальзамові роси (*В. Назарук*). 11. Стара черемха заздро поглядала на першу вишню, визрілу несміло (*В. Беля*). 12. Ще пахне літом скошена трава (*В. Грабовський*). 13. Найкраща в світі терапія – червневий викупаний ліс! (*В. Сторожук*). 14. Землі розчахнута живиця, мов запорука від біди, з глибин синить на степ криниця очима синьої води (*В. Буденний*). 15. Садок тішиться підсиненим туманцем дозрілих слив. 16. Мовчало засніжене поле; ліс мовчав так, наче не хотів виказувати важливої таємниці; і ніщо не давало відповіді на ваші запитання. 17. Найліпша вода береться з глибокої криниці, бо б'ють у ній чисті, незамулені джерела. 18. Розквітлі дерева наче проприлітали сюди, попнулись по схилах серед бузини та повою. 19. А зараз груша була облита цвітом, як водоспадом молока. 20. Повітря духмяне, тепле, та від скошеної трави вже чується холодок – м'який, ніжний (*Із тв. Є. Гуцала*). 21. Україно моя в калачиках, у замéтах пахкїх цвітїнь, я люблю цю вербу заплакану, яка треться плечем об тин (*К. Мордатенко*).

Дієприкметник із залежними від нього словами становить дієприкметниковий зворот. *Наприклад: Тут кожен двір – завітчаний едем, нефритовими барвами розлиті сади густі, напоєні дощем (Н. Данилюк).*

Дієприкметниковий зворот виділяємо комою, якщо він розміщений після означуваного слова: *Хай голубїнь, мережана лелеками, дарує золоті й натхненні дні! (Н. Данилюк).*

Перед означуваним словом дієприкметниковий зворот не виділяємо комою: *Ігор витяг рясно вишиту квітами скатертину і застелив нею стіл (В. Захабура).*

Якщо дієприкметник виконує роль присудка, комою не виділяємо: *Рівний і твердий луг укритий зоряним збитим тилком (Є. Гуцало).*

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Хай буде словом серце приголублене, немов лелечим затишним крилом (*Н. Данилюк*). 2. Озвучені бджолами соняшники чомусь схожі на круглі кобзи. 3. На зрошеній скатертині луку залишаються торочки темно-зелених слідів. 4. Там стояло моє дерево, облите потоками гарячого світла. 5. А осінній місяць пахне опалим листям, так, як пахне воно, зметене в купу в рову чи під тином. 6. З дерев градом сіялось потрошене галуззя і сухе листя. 7. Мряка нависає сірим лахміттям, подертим, жужманим, і з того лахміття сіється журба, сіються скалки вогкого холоду. 8. Опале листя лежить лапатими зірками, і ти ступаєш по тих зірках, наче йдеш по мініатюрному небу. 9. Повітря від нічного морозу туге, мало не порипує, як ото порипує захолола капуста. 10. Ти знову дістаєш із кишені уламок дзеркала – і зайчик, випущений на

волю, гасає, мов несамовитий, по садку, двору, дорозі, по сусідських хатах, по людях. 10. Найдовше сніг тримається в затінках або в ровах, присипаний листям чи землею. 11. Якась чудна сила поселялась у твоєму єстві, не давала сидіти на місці, підстьобувала, гнала – і ти галасвіта біг із двору, біг по вулиці, зарослій бузиною, далі по вулиці, зарослій сливами та вишнями, по горбку спускався до млина, далі понад ставом, поза чужими городами, попід вербами, опушеними першою зеленню, біг поміж хатами, опинявся на околиці – молоде, вкрите легким серпанком, поле слалось до обрію. 12. На покутті – батькова картка, обвита рушником. 13. Хати, побілені ще зчора, уже обсохли, й тепер вони чистенькі, мов лялечки. 14. Відкрився перед тобою безмежний простір, умитий дощем, легкий, щасливий своєю вродою. (Із тв. Є. Гуцала).

■ Прочитайте текст. Усно доповніть його дієприкметниками. Яке явище в ньому описано? Опишіть інше природне явище, що викликає у вас здивування й захоплення.

Приморозки – то наче сивина в конопляних, розпушених косах дня; сивина, що навідується вранці, а потім зникає і начебто безслідно... Вересень погожий, сумирний; його тишу порушує чи дрібний, холоднуватий шурхіт маківки, що самотиною, на довгій бурій ніжці, заблукали в бур'яни, чи неспогаданий постріл стручка квасолі, що загубився поміж квасолиння і, пересохши, вибухнув оце рябими ядрами... Вересень вигріває свої боки по горбках, знаходить затишок на широких лісових галявинах, вересень стомлено примружується проти сонця... (Є. Гуцало).

■ Прочитайте виразно текст. Над чим задумується герой літературного твору? Чи поставали ці питання перед вами? Знайдіть відповіді на них. Назвіть у тексті дієприкметники. Визначте їхні граматичні ознаки. Які з названих рослин ви знаєте, а які – ні?

А звідки вони знають, що в рідних краях настає весна, звідки знають, що в твоєму селі Овечачому вже потепліло, зазеленіла трава по ярах та на лузі, можна звивати гнізда? Хто їм каже на тій далекій чужині, де завжди тепло, де ніколи не буває зими?

І як вони не забувають дороги, як пам'ятають? Бо пам'ятають не тільки те саме село, а й навіть ту саму стріху, де мостились минулої весни.

Що примушує їх завжди повертатися додому?

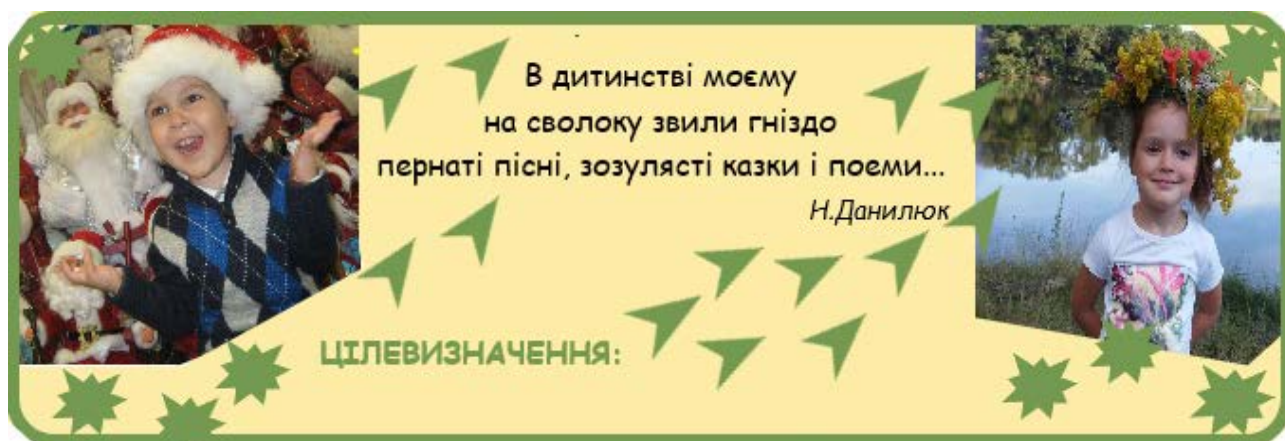
Може, на чужині не така вода, як у вас, і птахи не годні без неї жити? А може, там не так сонце світить, не так вітер віє, не такі дощі перепадають? А чи земля там не така, як у вас, бо у вас вона – у розквітлих соняхах, у густих коноплях, у житах-пшеницях, у м'яті, канупері, татарському зіллі, бо світанки у вас молоді й щасливі, бо вечори замислені й печальні (Є. Гуцало).

■ Запишіть речення, поясніть розділові знаки й написання частки не з дієприкметником.

1. Коли танули сніги, на світ пробивалося цупке* зелене листя барвінку, не змучене холодом, не скалічене морозом. 2. Обличчя в неї не зажурене, а добре, і дивиться вона в далину ясно та щасливо. 3. Пахнув, як ніколи, розігрітий сонцем сосновий ліс, що оточував з обох боків дорогу, вривалися аромати скошеного сіна, липового цвіту (Із тв. Є. Гуцала). 4. Тут пахнуть липи в затінку медами, стара черешня листом шелестить, терпкі грушки, обтяжені плодами, п'ють молоком розбавлену блакить (Н. Данилюк). 5. Мантачать* коси бліскавок громи, зітхає небо, стомлене дощами. 6. Сюркоче справжній коник на осонні* і квітом луг нескошений горить. (М. Жайворон).

Дієприслівник як особлива форма дієслова

Яскравий світ дитинства

В дитинстві моєму
на сволоку звили гніздо
пернаті пісні, зозулясті казки і поеми...

Н.Данилюк

ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ:

*Дитинство там, де гойдалка і квач,
Де бульбашика за мить від сміху лусне.
Стрибає, жмуриць чи підкине м'яч.
Обійме, ніжно так, і не відпустить.
І хоч літа лелекою летять,
Дитинство вчить тебе життю радіти.
Воно в тобі не хоче підростать,
Його передаєш у спадок дітям.*

Н. Янушевич

■ Прочитайте епіграф. Як ви розумієте слова Наталії Данилюк? Які образи формує ваша уява у спогадах про дитинство?

■ Пригадайте і назвіть дієслівні форми. Прочитайте слова, згрупуйте їх за цією ознакою.

Прядуть, творить, милуватися, мережили, голубити, достигле, сміємося, блищить, зігріли, пахне, наповнює, пахнути, позбираємо, забутий, гуляємо, розлитого, хвилювалися б, смійтеся, радіймо, гомонітимуть, притулившись, зігріте, скупаний, стрибаючи, завітчане, обійми, підкинули б, зігріватиме, обнявшись, гортаю, плекати, прочитані, лунаючи, зацвіла б, надавати, світяться, палаючи, яскравішали, стоптана, перезрілі, пригортаю, заплющ, огортає, долинала, змахнувши, заслухавшись, дивувалися.

■ I. Прочитайте текст. Про що в ньому йдеться? Випишіть і назвіть усі наявні в тексті дієслівні форми. Чи всі форми наявні? Назвіть дієприслівники. Поставте до них запитання. Як ви думаєте, чому цю форму так назвали? Наскільки важливо людині пам'ятати своє дитинство?

Пам'ять наша – глибокий колодязь. Пригадайте, як у дитинстві, що тепер здається далеким, напівзабутих, дивились у його темну й холодну далечінь, дивилися зосереджено, не кліпаючи, й бачили ген-ген унизу клапоть блакитного неба. . .

Пригадайте, як, піддавшись спокусі, брали галузку, чи листок, чи вишневий камінчик, кидали вниз і пильно стежили, як летить, як наближається до поверхні... (Є. Гуцало).

■ П. Пригадайте, що вам відомо про дієприслівник із попередніх уроків? Вивчіть таблицю. Яка інформація в ній поповнила ваші знання про дієприслівник? Поставте один одному запитання, відповіді на які містить таблиця.

Дієприслівник як особлива форма дієслова			
На які запитання відповідає	Загальне значення	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль
Що роблячи? <i>Бешкетуючи,</i> <i>радіючи, уміючи.</i> Що зробивши? <i>Згадавши,</i> <i>пізнавши,</i> <i>побачивши,</i>	Означає додаткову дію, що супроводжує, доповнює основну, виражену дієсловом, або стан: <i>Заплющивши очі, Василько уявив неосяж-ну далечінь моря.</i>	Вид: а) доконаний: <i>уявивши, згадавши;</i> б) недоконаний: <i>згадуючи, уявляючи.</i> Час: а) теперішній: <i>допомагаючи, граючись.</i> б) минулий: <i>допоміг-ши, погравшись.</i> Незмінюваність.	У реченні виконує роль обставини: <i>Зі сну прокинулись байраки*, розкинувши крилату* тінь (Н. Данилюк).</i>

■ I. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники.

Дозрівати, полити, глибшати, ясніти, приходити, зацвітати, розшукувати, перекочувати, сповнювати, квітувати, зів'янути,

■ II. Зіставте свою розповідь із відомостями про дієприслівник.

Дієприслівник – особлива незмінювана форма дієслова, що означає додаткову дію або стан, відповідає на запитання що роблячи?, що зробивши?.

Дієприслівник поєднав у собі ознаки двох частин мови: дієслова і прислівника. Дієслівні ознаки: загальне значення, вид і час. Прислівникові – незмінюваність і роль у реченні.

Дії, названі дієприслівником і дієсловом-присудком, виконує та ж сама особа чи предмет-присудок: **Помітивши** неподалік лелеку, я аж затремтів від радості (Є. Гуцало).

Дієприслівники бувають **доконаного** (що зробивши?) і **недоконаного** (що роблячи?) виду, **теперішнього** (плекаючи) або **минулого** (збагнувши) часу.

■ Прочитайте речення і запишіть. Виділіть дієприслівники, визначте морфологічні ознаки. Поясніть правопис виділених слів.

1. Кинувши велосипеди на березі, із гучними криками хлопці хутко* стрибали в рятівну прохолоду (*Л. Зоряна*). 2. Опинившись серед дикої **природи**, Остап із Даринкою **безперестанку** гасали поміж деревами одне за одним (*А. Бачинський*). 3. **Пам'ятаю**, як я сиділа за **ненастроєним** роялем, марно намагаючись видобути з нього звуки, що **віддалено** схожі на п'єсу Бетховена «До Елізи» (*Н. Автарян*). 4. І весняними ранками, лінощам втерши носи, я **трилітровими** банками березень в хату носив (*Р. Романюк*). 5. Пригадаймо разом, як уперше ви всі стояли біля школи, **розгублені**, малі, кумедні, ледве визираючи з-за квітів (*М. Володарська*). 6. За вікном у вишневих гілках шарудить, бешкетуючи, вітер (*Д. Луценко*). 7. Зі сну прокинулись байраки, розкинувши крилату тінь (*Н. Данилюк*). 8. Так, завершивши із осінню свій поєдинок, дерево мудре відпустить останній листок (*Н. Данилюк*).

■ **Об'єднайтеся в 4 групи. Оберіть по одному тексту для роботи. Прочитайте спогади відомих людей про дитинство. Яке враження вони на вас справили? Усно перебудуйте кожен текст, додавши в нього якомога більше дієприслівників.**

I. Біжимо до криниці вниз по стежці. То була найсмачніша у світі вода – і досі пам'ятаю її смак. Солодкий. Ми пили й не могли напиться. Повертаємося назад – а дідуньо Петро вже чекає з горнятами кислого молока й великими скибками хліба. Поївши, падаємо на траву. Дивимося і слухаємо. Світ навколо зеленій і синій. Під нами – світ зелений. Над нами – синій. На синьому жодного клаптя білого (*Дз. Матіяш*).

II. Я була така щаслива, коли хтось із моїх подруг думав чи робив у дитинстві так, як я: одягали вишні на вуха замість сережок, спостерігали за пальцями ніг, немов за чужорідними елементами, розмовляли з дощем (*I. Роздобудько*).

III. «Босоноге дитинство – цікаве, воно відрізняється від дитинства між будинками у місті, – розповіла свою історію Ірина Савка. – Моє дитинство пройшло серед природи. Воно було незабутнім не лише для мене, а й для тих, хто прийшов після мене. Коли мені було 8 років, у мене була лише одна фабрична лялька, яку я ніколи не забуду... Окрім того, у нас були ляльки із тканин і квітів. І це була ще одна маленька крапля мого дитинства...» (<https://starylev.com.ua>).

IV. Найяскравішим і найказковішим у моєму житті, звісно, є дитинство. Постійне очікування дива було пов'язане з приходом сакральних для гуцульського хлопчика свят. Особливе тремтіння викликало свято Маланки, хоч його й суворо забороняли. У цей день можна було перевдягтися й бути невпізнаним. З'являлося якесь щемке й дивовижне відчуття свободи. Малим я страшенно боявся чорта, який був обвішаний важезними дзвониками. Весь день страшно було вийти з хати, бо він тебе міг зненацька заскочити. Коли приходила під хату Маланка, я замикався на всі замки. Мама казала: «Не бійся, Йванку, подивися у вікно – вони тобі нічого не зроблять. А я (з-під стола чи з-під лави) казав: «Я не боюся, я лиш не хочу їх видіти!...». Коли я виріс, то й сам ходив «у Маланку», навіть привів її до Києва (<http://ababahalamaha.com.ua/uk>).

■ **Проаналізуйте сьогоднішній урок. Чим він вас збагатив, а чим здивував? Яким збереглося в пам'яті ваше дитинство: Якого воно кольору? Яке на смак? Який у нього аромат? Яке воно на дотик?**

■ **Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте:**

■ **Дізнайтеся у своїх бабусь і дідусів, яким було їхнє дитинство. Запишіть їхні спогади, використовуючи дієприслівники.**

■ **Випишіть 7 фразеологізмів, у яких є дієприслівники. Поясніть значення крилатих виразів.**

■ **Запишіть власні спогади про дитинство. Підкресліть дієприслівники.**

■ **Запишіть речення, замінивши, де це доцільно, дієслова дієприслівниками.**

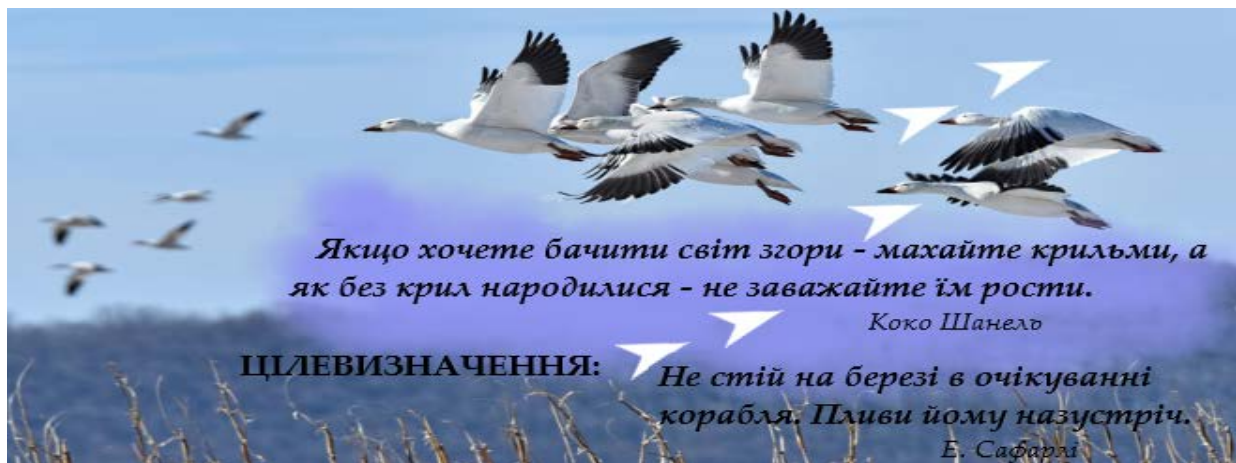
1. Невидима сила гнула дерева, викорчувувала їх і валила просто на людей.
2. Мольфар недовго думав і вирішив вести опришків до урочища.
3. Остап із Дариною увійшли до міста, зупинилися, розгублено озиралися довкола.
4. Олеський замок гордо височів на пагорбі, здалека демонстрував подорожнім свою велич.
5. Остап і Дарина йшли мовчки, весь час дивилися під ноги, щоб не збитися з ледь помітної стежки, яка звивалася між деревами (*А. Бачинський*).
6. Нічна птаха випурхнула з кущів бузку і низько кружляла над нами (*В. Бердт*).

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Грізно нависаючи над околицями, замок скидався на страшного чорного птаха, що пильнує згори за своїми жертвами. 2. Не гаючи часу, діти вибігли з підвалу й кинулися до дверей, де ще хвилину тому спокійно стояв вартовий. 3. Небо затягнуло хмарами, й доводилось просуватися навпомацки, орієнтуючись лише на ледь помітні тіні привидів. 4. Не озираючись, діти мчали до галявини, де вже, напевне, з ніг збилися батьки, два дні розшукуючи їх (Із тв. А. Бачинського). 5. Пальцями ніжно погладжую мишку, торкаючись клавіатури, жалісним поглядом дивлюся на темний квадрат монітора. 6. Здавалося, ще мить – і місяць, украй стомлений, облишить свій намір і байдуже покотиться землею, розбризкуючи навколо багрянець своїх промінчиків. 7. Стомлено сівши на землю, я задивився, як легенький вітерець обідньої пори бавиться травою: то хилить її до землі, то куйовдить у різні боки. 8. Ми завмерли, захоплено спостерігаючи явище нічного неба: просто над нами мерехтів Чумацький Шлях, а неподалік від нього – Мала Ведмедиця. 9. Озирнувся: низько, вимахуючи крильми, прямисінько на мене летіла птаха. 10. Розкинувши руки й задерши голову, я на повні груди вдихав літепло. 11. Не кваплячись, двоє бешкетників, тримаючись за руки, попрямували вздовж покинутих домівок з перекошеними парканами. 12. Олег уже не видавлював останні сили зі скутера, а тримав помірну швидкість, раз у раз поглядаючи на основні орієнтири, що зринали в даліні розмитими обрисами (Із тв. В. Бердта).

Дієприслівники недоконаного й доконаного виду, творення їх

Працюймо над собою

■ Прочитайте епіграфи уроку. Поясніть, як ви їх розумієте. Що означає в цьому контексті *бачити світ згори*?

Дієприслівникам властивий вид і час.

Дієприслівники теперішнього часу означають таку супровідну дію яка відбувається одночасно з головною: **Гортаючи** підручник географії, Артем удавав, що уважно читає.

Дієприслівники минулого часу передають таку супровідну до головної дію, яка відбулася раніше: **Послухавшись** бабусиної поради, ми обговорили цю проблему всім класом.

■ Розгляньте таблицю. Передайте зміст її за допомогою тексту або зобразіть графічно, у вигляді схеми чи малюнка.

Творення дієприслівників	
недоконаного виду:	доконаного виду:
Додаванням до основи дієслів теперішнього часу суфіксів -учи(-ючи-), -ачи(-ячи-) : <i>планують – плануючи; радять – радячи.</i>	Додаванням до основи неозначеної форми дієслова доконаного виду суфіксів -ши, -вши : <i>озвучити – озвучивши; добігти – добігши.</i>

■ До кожного дієслова доберіть видову пару, а потім від них утворіть дієприслівники. Поясніть особливості творення

З р а з о к: Відпустити – відпускати; відпустити – відпустивши; відпускати – відпускаючи.

Вирушити, називати, перебиратися, хитати, вгамуватися, заворожувати, звикати, закликати, благословити, зазирати, дозволяти, ловити.

■ Із будь-якими двома дієприслівниками складіть речення.

■ I. Прочитайте текст уголос. Об'єднайтеся в пари. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

Батьки **не/знали**, що в Мишука (учителя математики) я отримувала дуже низькі бали. Я приховувала це від них і навіть від своєї старшої сестри. Мені **не хотілося** про це говорити: дорослі часом **не/можуть** збагнути найпростіших речей. Я **не/розуміла** Мишукових пояснень, а перепитувати його було неможливо, бо він страшенно дратувався, і мова його ставала ще швидшою й **не/виразнішою**.

А все почалося з того дня, коли Марта, моя найкраща подруга, **не/могла розв'язати** задачу. Їй завжди було важко з математикою, зате на фізкультурі вона була першою. Особливо їй удавалися стрибки в довжину і крос, через що я іноді трішки заздрила їй. Марта стояла похнюплена*, **розчервоніла, нервово** подрібнюючи пальцями крейду. І марно Ірка, відмінниця з першої парти, намагалася підказати їй правильну формулу. Павло, якому Марта подобалася ще з третього класу, написав формулу на аркуші паперу й підняв високо над головою. А Марта ніби **не/помічала** цього, уперто стояла, мнучи поділ спідниці.

Павло, тяжко зітхнув і, махнувши рукою, ліг обличчям на парту. Вичекавши якусь хвилину, Мишук **безжально** вивів у журналі оцінку.

– **Не/ходитиму** до нього на уроки, – категорично заявила Марта наступного дня.

Тоді-то в мене й зародилася ідея протесту... (За О. Сайко).

■ II. Запитання і завдання:

Знаю, умію, розумію	Відчуваю, переживаю
<ol style="list-style-type: none"> 1. Назвіть дієприслівники, що є в тексті. 2. Ознаки яких частин мови вони поєднують? 3. Назвіть окремо дієслівні й прислівникові ознаки кожного дієприслівника. 4. Випишіть із тексту по троє дієслів недоконаного і доконаного видів, утворіть від них дієприслівники. 5. Поясніть написання виділених слів. 6. Чи прийнятна для гармонійного спілкува- 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Якою емоцією ви б позначили зміст тексту? Чому? 2. Які проблеми порушено в тексті? 3. Чи є у вас таємниці від батьків? Це добре чи погано? 4. Чи можна вважати рішення героїні правильним? 5. Висловіть припущення, чим може завершитися таке рішення дівчини.

<p>ння форма імені «Ірка»? Чому? 7. Утворіть якомога більше словосполучень з прикметником <i>похнюплений</i>.</p>	<p>6. Підготуйте поради дівчатам, як бути у випадку, коли не розумієш матеріалу? 7. Чи повинен клас допомагати в цій ситуації? Кому і як допоможе така солідарність? 8. Випишіть з тексту дискусійні думки.</p>
---	---

■ Прочитайте речення. Випишіть дієприслівники, визначте вид, час і спосіб творення.

1. Завертаючи вбік від міста, асфальтівка переходила у звичайну земляну стежину.
2. Доїхавши до станції, я купив квиток і вже скоро сидів на задньому сидінні великої міжміської маршрутки, споглядаючи, як за вікном стрімко тече дорога.
3. Я пішов навмання, заглядаючи крізь паркани.
4. Пригадую, у дідовому садку було багато абрикосів, які я їв, підбираючи прямо із землі.
5. Згадавши тополиний пух за вікнами, жовте застоєне повітря великого міста, довгі вечори перед телевизором, я переконав себе, що роблю правильно.
6. Побачивши, що зупинка, яку я пам'ятав з дитинства, була зруйнована, а металевий щит-указівник із розкладом руху заіржавів і зігнувся, я розгублено зупинився, міркуючи, що робити далі (*З творів І. Роздобудько*).

■ До кожного дієслова доберіть кілька дієприслівників, що можуть виражати додаткову дію чи стан.

Іти, прибирати, роззиратися, читати, промайнути, прибирати, пригадувати, мовити, мандрувати.

■ За підсумками уроку напишіть кілька речень із такими початками: 1. Віднині я вмю ... 2. Я успішно застосовую.. 3. Важливим умінням для мене є... 4. Мене сьогодні зацікавила (-и, -о)...

■ Оберіть один із варіантів домашнього завдання і виконайте його:

■ Напишіть есе «Я хочу бачити світ згори». Використайте в ньому дієприслівники.

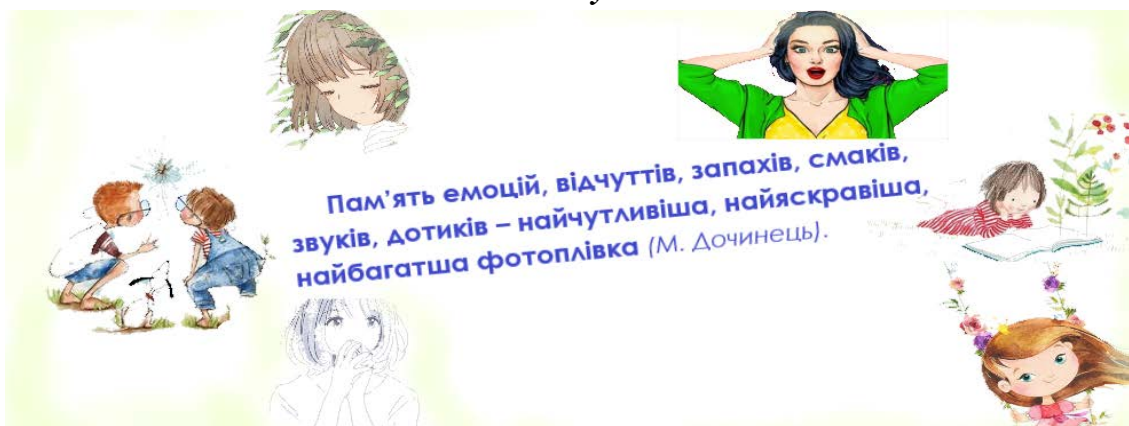
■ Випишіть зі словника 10 рідковживаних у вашому мовленні дієслів. Утворіть від дієприслівники і запишіть.

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. І, скинувши турботи хмар із себе, вдихаючи всі пахощі землі, до нас веселим пасічником небо схиляється у жовтому брилі (*Василь Буденний*).
2. Світом іде чоловік з безмежно добрими і водночас безмежно сумними очима, уклоняється кожному стрічному, даруючи різьблених птахів (*В. Чорней*).
3. З глибин, немов дивуючись красі, із плескотом зринають карасі (*Т. Чорновіл*).
4. Він чомусь зрадив, почувши горловий протяжний голос горлиці в розложистій кроні кряжистої груші.
5. І раптом уся долина заблищала та заіскрилася, уклавшись водяною плівкою, що під сонцем схожа на розілляту ртуть.
6. Коли прилітають ластівки, то дуб, слухаючи їхні голоси, веселішає і наче аж молодшає.
7. Ще до сходу сонця пробудившись, жайворонок на прудких крилах підносить свою щирю пісню у блакитне привілля небес (*Із тв. Є. Гуцала*).

Дієприслівниковий зворот

Світ почуттів

Пам'ять емоцій, відчуттів, запахів, смаків, звуків, дотиків – найчутливіша, найяскравіша, найбагатша фотоплівка (М. Дочинець).

■ **I. Прочитайте речення. Про що в них іде мова? Прокоментуйте кожну думку. Які почуття найчастіше переживаєте ви? Що ви відчуваєте? Чи багато ви сміялися/раділи сьогодні? «Сміятися» і «радіти» – чи однакові за змістом ці дієслова?**

1. І добре так пробігтися босоніж, струсити сльози Бога у траві, й, до купи склавши ковшиком долоні, ловити крапель порухи живі! (Н. Данилюк). 2. Любов – це коли хочеш переживати з кимось всі чотири пори року. Коли хочеш бігти з кимось від весняної грози під квітучий бузок, а влітку збирати ягоди і купатися в річці. Восени разом варити варення і заклеювати вікна від холоду. Взимку – допомагати пережити нежить і довгі вечори ... (Р. Бредбері.). 3. Різдво іде – радіймо всі йому, впускаючи любов і віру в серце, розвіймо сьайвом у душі п'тьму, очистивши всі внутрішні джерельця! (О. Дністран). 4. Метелик не бачить своїх крил – йому це ні до чого. Він навіть не радіє з того, що вміє літати. Просто літає, бо це його спосіб життя. І навіть виживання. Зате красою його польоту і його крил милуються інші (М. Дочинець).

■ **II. Утворіть усно від кожного дієслова дієприслівник.**

В усному мовленні дієприслівниковий зворот відокремлюємо паузами, а на письмі – комами: *Вслухаючись у гірський шепіт спокійного дзвона, дівчинка милується барвами природи* (В. Чорней).

Одиничні дієприслівники виділяємо комами, коли вони означають час, причину, умову дії (а не спосіб):

Якщо одиничний дієприслівник ужито в функції обставини способу дії (як?), кому не ставимо: *Бабуся завжди слухала мене не перебиваючи.*

Не виділяємо комою також дієприслівник чи зворот, якщо він є частиною фразеологізму, складеного прийменника чи сполучника: *Сивий різьбяр працював не покладаючи рук.*

■ **Прочитайте речення, обґрунтуйте в них розділові знаки.**

1. Скоцюрбившись від холоду, застигли снігами закосичені хати. 2. Лиш поля, дощу напившись досита, зацвіли в ромашкових димах. 3. Ще бджоли дрімають, напившись квіткового трунку, сховавши медовий бурштин у тугі стільники. 4. Яблуні цвітуть блідо-рожево, вибухнувши в чисту голубінь! 5. Пора маршрути креслити на карті, забувши про

сумбурність і про дощ (*Із тв. Н. Данилюк*). 6. Полоще сад раптова тепла злива, ввімкнувши блюз наприкінці вистави. 7. На мідних струнах сонце догорить, підморгуючи приморозкам зрідка, і пролетить повз сонні стовбури сухий листок, малесенька позлітка (*Із тв. Л. Костенко*). 8. Вздовж вуличок, полатаних калюжами, під хлюпання плаксивих ринв і стріх, ще від зими до решти не одужавши, з душі не обтрисивши сірий сніг (*Н. Данилюк*).

■ Прочитайте тексти. Усно перекажіть один із них, доповнивши дієприслівниковими зворотами. Поясніть розділові знаки. Розкажіть також, чим наповнюєте ви свої дні? Які мрії ви б назвали «найсміливішими»? Чому?

I. Найбагатші люди з тих, кого я знаю, наповнюють свої дні безцінними дарунками життя: зустрічають світанки, вдихають аромати дощу, готують омлет у будній день, встигають на улюблений урок у спортклубі, сміються з друзями, цілуються, п'ють чай, готують страву для коханих, пишуть листи коханам, ходять так повільно, що чують запах квітів; їдять сандвіч-морозиво; катаються на велосипеді без цілі; запам'ятовують сни, ідуть додому довгою дорогою, в неділю читають газети, приходять на зустрічі...

Ви можете знайти час на те, чим хочете займатися (*Ель Луна*).

■ I. Одного разу я прийшла на вечірку, де гостям запропонували записати найсміливіші і божевільні мрії на картках. Це були ті мрії, в яких ми рідко один одному зізнаємося, тому що такі бажання сокровенні, убивчі і блюзнірські.

Я слухала, як люди діляться своїми зухвалими мріями, своїми страшними мріями. І коли прийшла моя черга розповідати, побачила на своїх картках мляву, сумну колекцію нудних бажань, які мене зовсім не хвилювали.

Прийшовши додому, я приколола записки з нудними мріями над ліжком, вирішивши серйозно взятися за них. Щоб зрозуміти, чого мені хотілося насправді, була потрібна гранична чутливість, тому я почала звертати пильну увагу на свої бажання і пориви - великі і маленькі.

Інтуїція посилилася і дозволила почути тихий внутрішній голос, який просив чогось божевільного, дурного, брудного, тихого. Чим більше я годувала його, тим голосніше він говорив.

Тепер картки висіли навіть у ванній і над кухонною раковиною. Бажання вивалювалися з кишень пальто і падали в сумки інших людей. Виявляється, що відвертіше ми зізнаємося собі в бажаннях, то більш усвідомлено витрачаємо свій час (*Ель Луна*).

■ Опишіть, використовуючи дієприслівникові звороти, яким є будинок вашої мрії.

■ Об'єднайтеся в пари. Прочитайте мовчки текст. Про які емоції в ньому йдеться? Доповніть кожне речення дієприслівниковим зворотом. За зразком цього тексту напишіть спогади про приємні миті вашого дитинства.

Приємно бродити по теплих калюжах після грому й дощу..

Приємно знайти у траві пташине кубло.

Приємно їсти паску і крашанки.

Приємно, коли весною вода заливає хату й у сіні і всі бродять по воді.

Приємно спати в човні, у житі, в просі, в ячмені, у всякому насінні на печі.

Приємно тягати копиці до стогу й ходити навколо стогів по сіні.

Приємно, коли яблуко, про яке думали, що кисле, виявиться солодким.

Приємно, коли позіхає дід і дзвонять до вечерні влітку.

І ще приємно, і дуже любив я, коли дід розмовляв з конем і лошам, як з людьми
(*О. Довженко*).

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

1. Сіються над землею жайворонкові пісні, віщуючи врожай і достаток. 2. Схиляючись, я збираю фіалки, що ростуть при самій землі, що видющими блакитними вічками дивляться на білий світ, начеб чудуючись із нього, а я тішуся з цієї щирої зачудованості фіалок. 3. Ступаючи по межі, йду з обійстя на леваду, з левади — на пагорб, і що ближчає дуб, то виростає і грізнішає. 4. Дуб таки росте не з неба, а з землі, стоячи на молодій траві веселого широкого пагорба-кручі, а небо ген-ген далеко сяє в просторах неоглядних. 5. Напливаючи з-за верховіть, хмари поволі клубочилися, стаючи то гранітно-сивими, то голубуватими з ліловим сяянням, то пір'їсто-прозорими. 6. Дивлячись у криницю, бачили безодню, у якій потонуло далеке небо, а також бачили віночок своїх голів. 7. Давно минув той час, коли ти бігав по селу разом із хлопцями, заглядав у криниці, шукаючи найглибшу. 8. Пливе, злегка колихаючись, польовий спокій, пливе тиша (*Із тв. Є. Гуцала*). 9. Попереду пролягала широка асфальтована дорога. Завертаючи вбік від міста, вона переходила у звичайну земляну стежину, що тягнулася між соняшниковими ланами. 10. Доїхавши до станції, я купив квиток і вже скоро сидів на задньому сидінні великої міжміської маршрутки, споглядаючи, як за вікном стрімко тече дорога (*З тв. І. Роздобудько*).

Додатки

Неозначена форма дієслова:

Ознайомтеся з таблицею. Чи такий день для вас міг би бути ідеальним? Сплануйте свій літній ідеальний день. Чи всім у ньому буде комфортно? Які дієслова для цього ви використаєте?

Мій ідеальний літній день

	<i>Прокинутися з першими променями сонечка</i>	<i>Побродити босоніж по росі</i>	<i>Умитися криничною/джерельною водою</i>
<i>Пробігти 3 км</i>	<i>Попрацювати на грядці</i>	<i>Смакувати овочі й фрукти зі свого саду й городу</i>	<i>Приймати сонячні ванни</i>
<i>Читати улюблену книжку</i>	<i>Покататися на велосипеді</i>	<i>Зустрітися з друзями</i>	<i>Сходити на річку</i>
<i>Зібрати ковшик полуниці до обіднього столу</i>	<i>Пограти в баскетбол</i>	<i>Милуватися луговими травами</i>	<i>Заварити духмяного трав'яного чаю</i>
<i>Малювати аквареллю</i>	<i>Послухати музику</i>	<i>Самостійно приготувати обід/вечерю</i>	<i>Подарувати бабусі букет польових квітів</i>

■ Матеріали для творчих ідей учителя:

■ Неозначена форма дієслова

1. Словом можна взяти за руку і повести за собою (М. Дочинець). 2. А треба вміти визнати помилки, покаятися і ліси садити. А треба підпирати сволюки і свою землю, і свій рід любити (Г.Потопляк). 3. Серед нас дуже багато добрих людей. Але замало бути добрим – треба чинити добро. Якщо хочете жити в нормальній державі, передати її дітям і внукам – чинімо добро (Любомир Гузар). 4. Ані випадок, ані доля, ані рок не зможуть зруйнувати, зашкодити або вплинути на творче рішення цілеспрямованої людини (Е. Вілкокс). 5. Все можна цією мовою вдіяти: приголубити, нашепотіти чари, потрясти душу, примусити глибоко задуматися, затужити, а можна й обсіпати ласкою радості, захопити нестримними веселощами, як той Перебендя, дати душі силу на нечувані подвиги. Всесильна, могутня мова Тараса Шевченка (М. Шумило). 6. Ранньої весни, коли в степу на сході сонця по всіх ярах та виярочках вилежуються сонні тумани, а трави ще тільки сходять на пагорбах зеленими табунцями (Григор Тютюнник). 7. Працювати треба не 12 годин, а головою (С. Джобс). 8. Я просила снігу у зимі хоч не знала що із ним робити чи встеляти в ноги килимічки пошити довгополі свити (О. Дністран). 9. У неба сьогодні – відтінок легкого дощу, трембіта той настрій не в змозі ніяк відігнати (О. Дністран). 10. Трави вміють лікувати, слухати, жартувати, вміють лоскотати й оповідати міфи (В. Чорней). 11. Утім, як показав час, навіть це я не міг гарантувати. Поступово час стирав мою наївну мрію (Т. Пахомова). 12. Мій час збігає, немов

сльоза по лику життя, його так мало, щоб вимовити все, що я хочу сказати тобі, і так багато, щоб промовчати (*Л. Романчук*). 13. Дідух – останній сніп з літньої пшеничної ниви. Кажуть, що у ньому живе дух поля й ані спалювати, ані нищити його не можна. Після Різдва його знову заховують в коморі, а навесні урочисто винесуть у поле, бо коловорот живого має бути вічним. Оселю наповнює запах соломи та сіна (*Дара Корній*). 14. Різдво для мене – це не просто біблійний сюжет, можливість замислитися над мудрістю Божого промислу, зануритися в його барвистість та сакральність. Це набагато більше. Бо моєму Різдву не одна тисяча літ. Воно з житніх нив та з тих країв, у яких сонце цьогоріч, небо підперезане перевеслами-веселками, українці – могутні велети з завишіваними казками на рукавах сорочок та на крилятах рушників (*Дара Корній*).

■ Теперішній час

1. Літує край, готується до жнив (*Г. Потопляк*). 2. Птиці бадьоряться співом, а водночас зігрівають і простір народжуваного дня (*М. Дочинець*). 3. Пора гаряча. Зріють пшениці. Жовтіє лан, трава вже по коліна. Літають над полями горобці і падає із хмар води краплина (*Г. Потопляк*). 4. Дивуємося з пам'яті птиць, котрі вертаються до своїх гнізд, облетівши пів світу (*М. Дочинець*). 5. Дедалі більше закохуюся в світанки. Вони повертають надію. Саме на світанку життя відкриває долоні, показує скарби (*Е. Сафарлі*). 6. Слова в серця стежини стелять (*О. Печора*). 7. Мова – це те, що об'єднує людей, а націю робить сильною (*І. Малкович*). 8. Я спрагло слухаю мелодії дощу (*О. Печора*). 9. Крізь сонне плетиво лози крадуться проблиски осінні (*Н. Данилюк*). 10. Ви кажете, що любите дощі, які бриньчать на струнах мі-сі-солі. Самі ж від них тікаєте мерщій під синтетичне небо парасолі (*М. Жайворон*). 11. Милує й чарує добродушний гумор українського народу. Веселими, лагідними струмочками, гамірливими потоками він розлитий у народній творчості, в літературі, у мистецтві. Через тисячоліття й до наших днів гримить регіт запорожців, які пишуть листа турецькому султанові. Цілі століття не втихає пісня про козака, що, необачний, проміняв жінку на тютюн та люльку... (*М. Шумило*). 12. Двір і батьківський ганок, стежка між трав шовкових, сонце дарує ранок і аромат медовий (*О. Анцибор*). 13. Весняний розхристаний вітер цілує пелюсток батист. То в вальсі розгойдує віти, то стрімко злітає кудись (*Н. Янушевич*). 14. Сюди вертаю ластівкою знов, де поміж квітів ніжиться і квітне свята і чиста мамина любов (*Н. Данилюк*). 15. Світанок пахне зливою і медом, духмяним сіном, свіжим молоком (*Н. Данилюк*). 16. В стару кору гвіздки вбиває дятел, з отари хмар вигукує бекас. Зозуля, знай, кує в цю пору злато, допоки жар суцвіття не погас (*М. Жайворон*). 17. Тремтить на вітрі сонна партитура, в повітря ноти скапують дрібні (*Н. Данилюк*). 18. Тихим шелестом листя стелиться, опадає до наших ніг, сіє листям осінь-хурделиця цей багрянний жовтневий сніг (*В. Хлопан*). 19. Стою, милуюся і відчуваю, як зорі бринять над головою (*В. Лис*). 20. Колише серпень теплий подих літа у стільниках пшеничної стерні (*В. Кюнтер*). 21. Майстриня Осінь шиє залюбки і паркам, й скверам сукні кольорові, і золотом гаптує рушники (*Т. Строкач*). 22. Хай мрії розбиваються на друзки, та я до світла тягнуся, живу (*Н. Данилюк*). 23. Уже блукає осінь у безодні, кладе тремтливую руку на плече... (*Т. Лісенко*). 24. Літо відпливає, і так чомусь бентежить душа (*Т. Лісенко*). 25. Пора гаряча. Зріють пшениці. Жовтіє лан, трава вже по коліна. Літають над полями горобці і падає із хмар води краплина (*Г. Потопляк*). 26. Літує край, готується до жнив. І соком наливає колосочки. І віє

свіжим подихом із нив (*Г. Потопляк*). 27. Люблю зими оцю казкову вроду, її бадьорій і святковий ритм (*О. Дністран*). 28. Там, де небо у вовні, дитя розгойдало хмаринку, і пливе білий човник, і крапає дощ золоту (*С. Ковальчук*). 29. Чорнобривцями пахне розлука із рідним порогом... (*О. Романишин*). 30. Запалює день запашна конюшина, нектар обіцяють гречані меди. 31. Буяють крила квітня абрикосами, і далеч – веселково-дощова. 32. П'янке повітря пахне медоносами, джмелями коливається трава (*Із тв. Л. Зоряної*). 33. Для мене найліпша музика – тиша. Мені співають листя і трави. 34. Після грози спів птиць у шатрах лип такий пронизливо-гострий, що, здається, сиплеться на плечі кришталевим градом (*Із тв. М. Дочинця*).

■ Минулий час

1. Ліс навчив мене весь час щось шукати. І знаходити (*М. Дочинець*). 2. Весну ключі лелечі відчинили, впустили просинь в душу від душі (*М. Дочинець*). 3. Чекало місто стомлене дощу, вдивлялось вікнами в небесні акварелі (*Т. Строкач*). 4. Нанизувала осінь дні в намисто (*І. Левко*). 5. Зітхали тихо в подиві ліси, осінні готували карнавали (*В. Ключтер*). 6. Блакитний дощ перетворився в сірий, волочить сумно коси по землі (*В. Ключтер*). 7. Прийшла студена і сльотава осінь, і на калині спалахнув вогонь (*В. Ключтер*). 8. Щастя приходить і відходить, як сонячна година. А радість – її добувати треба. Вона як насінина, яку належить зрощувати, поливати, полоти, леліяти. Се – безнастанна робота на Ниві душі (*М. Дочинець*). 9. Накрив туман село й долину, розлився сивим молоком (*Г. Литовченко*). 10. Любов має чотири барви, чотири сходини зрілости. Спершу – увага, потім – вибір, відтак – досягнення, і нарешті – служіння (*М. Дочинець*). 11. Густим рум'янцем зашарілась осінь, жовто-зелені одягнула шати (*О. Шнуренко*). 12. Я дізнався десятку мов, вивчав літературу і мистецтво, провів свої найкращі роки в бібліотеках, читав усе, що мені попадало в руки, і я відчув, що я даремно витрачав час. Проте незабаром я зрозумів, що це все було найкраще, що я робив в своєму житті (*Н. Тесла*). 13. Мама і тато тримали пасіку, господарювали, збирали трави, доглядали ліс. Завдяки їхній роботі я була ближчою до природи, мала загострене відчуття зміни сезонів... (*О. Приймак*). 14. Пухнасті лапки білих хуртовин лишили слід від кігтиків морозу (*М. Жайворон*). 15. Тут колись ходив за дідом слідом, деколи губився серед трав... (*І. Гентош*). 16. Сніг пеленав світ в чисті пелюшки, трусив з перин-хмаринок біле пір'я, вдягав різдвяні теплі кожухи деревам, що послули на подвір'ї (*О. Дністран*). 17. З калюжок пило срібні дощовиці блаватне небо... (*О. Романишин*). 18. Сніг – це той самий дощ, просто запізно випав (*О. Корж*). 19. Хрущі співали щиро тиші оди, молили трави небо на дощі (*В. Насипаний*). 20. Відшелестіла... Ні, відгарцювала гроза травнева, загнана в город! Зіжмакала зелені покривала, з айви струсила цвіту болеро. Сховалася у китицях бузкових (*Н. Данилюк*).

■ Майбутній час

1. Словом вишию день – простелю рушники, а на тих рушниках Україна моя (*В. Крищенко*). 2. Любов'ю розговіються сади, Липневим медом бджілка дорожитиме. І пісня знов повернеться туди, Де попри все в ній кожна нотка житиме... (*С. Костюк*). 3. Вітер, який дме з пустелі, ніколи не принесе солі з морської води (*В. Лис*). 4. Ніколи не пізно піти з натовпу. Йди за своєю мрією, рухайся до своєї мети (*Б. Шоу*). 5. Нап'юся роси з віоли, сп'янію

від запаху меду, почую, як тихо бджоли нашіптують древні веди (*Л. Мончак*). 6. Ніде не буде краще, аніж вдома, де рідне все – від вікон до порогу, де виперуть і випрасують втому, поки ти спиш, наморений, з дороги (*С. Сівак*). 7. Снігурі віднесуть наполохано синій спогад про зиму і свій недоспіваний подих (*Л. Весела*). 8. І прибудуть дощі перемотані в сірий клубок, і обізветься глухо луна з потойбічності світу (*Л. Весела*). 9. Розфарбую чорно-білі сни кольорами ніжно-веселковими... Задзвенить симфонія сльози, нотами чарівними й казковими (*О. Романишина*). 10. Вже листячко кволе на вишнях та сливах світиться, а з-поміж нього круглі пуп'янки, ось-ось розів'ються, зацвітуть (*Є. Гуцало*). 11. Й нічирк, лише прудкий горобчик сколихне розпатлану галузку, крильцями дрібними затріпоче – і сніги розсиплються на друзки (*Н. Данилюк*).

■ Наказовий спосіб

1. Пам'ятаймо, з якого кореня ростемо, і в що виростемо (*М. Дочинець*). 2. Не приймай чужий гнів, чужі намови, чужі дурощі – хай лишаються з тими, хто їх сіє (*М. Дочинець*). 3. Дивися на дерево – воно весь час росте вгору (*М. Дочинець*). 4. Нехай мовчать полинні голоси під куполом гіркої безнадії. Минуле в гості марно не проси, сльозою не тривож надарма вії (*Н. Данилюк*). 5. Хай не торкнеться випадковий хтось моїх надій в тендітній порцеляні... (*Н. Данилюк*). 6. Яка ідилія, краса! Поглянь, на плоті ніч дримає. Поглянь – торкаються землі колючі грона барбарису (*Г. Потопляк*). 7. Зберігайте спокій у будь-якій ситуації, тому що спокій дорівнює силі (*Дж. Маєр*). 8. Змініть свої думки, і ви зміните свій світ (*Н.В. Піл*). 9. Проведіть генеральне прибирання своєї системи переконань. Те, у що ви вірите, визначає, чого ви досягнете (*А. Барнс*). 10. Цільтеся в місяць. Якщо не поцілите, у вас залишиться шанс улучити в зірку (*У. Климент Стоун*). 11. Якщо можеш бути орлом, не прагни стати першим серед галок (*Піфагор*). 12. Не стій на березі в очікуванні корабля. Пливи йому назустріч (*Е. Сафарлі*). 13. Які б дороги ти не обирав, шукай у Слові мудрості й розради, не зрадь його, й воно тебе не зрадить (*Н. Данилюк*). 14. Наспівай, пташино, соловейка в гаї, равлика в травиці, коника на полі. Побажай здоров'я і щедрої долі. Хай земля розквітне, хай дитя зміцніє. Хай легенький вітер соняшник посіє. І закапа дощик, і затарабанить. Хай гроза миттєва кущика не раниць (*Г. Потопляк*). 15. Коли сліпуча білизна снігів постукає у вікна загадково, згадай замерзлих кинутих птахів й дістань зернята сховані за комин (*Л. Весела*).

■ Творення дієслів:

1. На цілий рік здоровішав світанок, а я неначе враз молодшим став (*М. Жайворон*). 2. Хоч в око стрель, глухоніміє тиша, проте сама, либонь, уже не спить, – по той бік неба визріває діжа, з якої хліб святий спечуть за мить (*М. Жайворон*). 3. Вже мерзне поле, вишите ріллею, вальсує вітер павутину днів (*Л. Зоряна*). 4. І хай сьогодні, завтра і повіки освітлює нам щирість далечінь (*Л. Зоряна*). 5. Кульбаби зажовтіли килимком, молочаї – весняним молочком (*Л. Зоряна*). 6. Ніч поплаче січевим дощем, й не забуде помрячити ранок (*Л. Зоряна*). 7. Зимовий ранок. Дужчає мороз. Куди не глянь – стерильні простирадла (*Н. Данилюк*). 8. У пудрі пилюки мутніє дворів акварель (*Н. Данилюк*). 9. Спека. Листя жолобиться на вишнях, в'яне трава, сухо пахне запиложений полин, а на обрії біжать і зникають у безвісті блакитні вівці. 10. Білів сиротливо льодок поміж кущиків лепехи, поміж рогози, а на тому льодку було пусто-пустісінько. 11. Сонце вже сіло, і вода в ставу

поглибшала, бездонною стала. (Є. Гуцало). 12. Блискавка батожила небо (В. Бердт). 13. Пора осонь... Мудрішає світанок (М. Жайворон). 14. Довкола груші земля була незорана й незасіяна, тут також у густій траві синіли петрові батоги та білів деревій, сизіли кущі полину, де-не-де палахкотіли золотом щедрого цвіту соняшники на високих стеблах (Є. Гуцало). 15. Ось тут жайворонки посіяли рясну пшеницю, тут із їхніх пісень проросло жито, а ген із чарівних пташиних звуків зазеленіла лугова м'ята, запахло чебрецем, засивіло полином (Є. Гуцало). 16. І що довше вглядався Тарас, то багатшала перед ним земля (Є. Гуцало).

■ Написання дієслів, дієприкметників, дієприслівників

1. Не змокнути боявся, а змовчати, сховатися за спинами в юрбі. Веселку можна вік увесь чекати, якщо не мати блискавку в собі (М. Жайворон). 2. Розкинув крила ранок у селі, насупленим дитям тре берег очі (Л. Зоряна). 3. Її ще не витіпала негода, не зчорнила бита дощами земля, тому вона аж світиться, аж сміється (Є. Гуцало). 4. Навколо вирувало, п'янило літо, і, здавалось, що відтепер піднесений настрій не полишить нас до самої осені. 5. Вибратися майже на саму маківку ніхто не наважувався. 6. Того вечора мені довго не спалося, бо раптом я придумав, як стати крутішим за Андрія, – от візьму і створю швидше за нього програму, про яку він розповідав. 7. Не прогрімів, а ляснув грім (Із тв. В. Бердта). 8. Гуцули не вмирають, їхні душі стають травами та зорями. 9. Гілочки в тих місцях, де були яблучка, ще свіжі, не торкнуті першим осіннім холодом. 10. Ластівки не дочекалися неділі і б'ються в зачинені вікна збайдужілих людей країни. (Із тв. В. Чорней). 11. А дощ іде, дерева, наче човни, пливуть, не озираючись назад (Ю. Костюкевич). 12. Велика рятівна мудрість у тому, щоб не чекати подяки за заслужене, не чекати добра за добро, не чекати повернення боргів, але самому борги повертати (М. Дочинець). 13. Якщо можеш бути орлом, не прагни стати першим серед галок (Піфагор).

■ Дієслівні форми на -но, -то

1. Пригадай, скільки було збігано напровесні, коли з вирію повертаються птахи. 2. Пригадай, скільки було вибігано в ті прохолодні весняні дні. 3. Добре, коли криницю викопано на вулиці, – ви хутенько зазирали в неї, наче в душу, та й бігли собі далі. 4. Нарешті стіни побілено, підведено призьбу, синьої фарби покладено на віконні рами – хата помолоділа, повеселішала, чисті вікна поглядали глибоко, бездонно, наче замість скла було встановлено дзвінкі шматочки неба, у яких навіть виднілися пір'їсті хмарки (Із тв. Є. Гуцала).

■ Дієприкметник

1. Шалений дощ... Сумна осіння пісня намоклим листям падає до ніг (А. Станіславська). 2. Ця липа спить, напоєна вітрами, обшарпана непроханим дощем. Дарма, що серпня вирізьблені брами закрила осінь бронзовим ключем (Н. Данилюк). 3. Налиті сонцем пагорби зелені сотають пряжу з променів тонку, тендітні верби, наче наречені, полощуть пасма в чистому ставку (Н. Данилюк). 4. Засніжені вікна цілують синиці, і дихає інесем срібне гілля. І чути, як легко зітхають криниці, як сил набирається отча земля (М. Сингаївський). 5. Ну, що тобі сниться, пече, в холодній такій порі? Самотнє гніздо лелече, забуте на димарі... (Н. Данилюк). 6. Навстіж хвіртка відчинена в осінь обіперлась на висохлий тин. По один бік – заплакана просинь, а по інший – туман золотий (М. Жайворон). 7. Щастя на

смак – то яблука і цинамон, пудра цукрова, посріблена ложка чайна (*Н. Янушевич*). 8. Уже згоріли велетні-каштани, й посохла миттю вицвіла трава (*Т. Лісненко*). 9. Ще днина гожа, літеплом зігріта, стоїть на перехресті двох доріг (*В. Клюнтер*). 10. Стояла днина, ласкою зігріта, збиралися у вирій журавлі (*В. Клюнтер*). 11. Змерзлий листок у повітрі кружляє, і згодом він, ніби човен, в просторах калюж заблука (*Т. Строкач*). 12. Скуйовджена трава засохла на обніжку, петрів батіг тримавсь і вперто голубів (*Л. Скрипка*). 13. Я до безтями закохана в осінь – цю невичерпну криницю, по вінця наповнену ароматами, кольорами, щедротами, багатством і красою (*Т. Станкова*). 14. Ось кущ калини виблискує своїми кетягами, стиглі, наліті червоним соком ягоди здаються аж прозорими (*Т. Станкова*). 15. А ось стиглі сливи – фіолетові, із сизою поволокою, ніби огорнуті густим осіннім туманом, манять, ніби просять доторкнутися до них, щоб відчутти приємну прохолоду (*Т. Станкова*). 16. Небо теж буває наче вишите зорями (*В. Лис*). 17. Барвисті квітки, розкидані по зеленому лісовому килиму, пломеніли, ніби маленькі сонця й вогнисті клаптики неба (*Р. Бредбері*). 18. І серце карбує на згадку щасливі моменти, і камера вкотре фіксує пробуджений ліс (*Н. Данилюк*). 19. Ця трава, скуйовджена, прим'ята, цих кульбаб молочні ліхтарі – пух летить, як вищипана вата, невагомо плаває в вгорі (*Н. Данилюк*). 20. У травах пожухлих під безволосим каштаном рояться світанки, жагучі, нові, повнокровні (*О. Романишин*). 21. Між нами простір, вишитий з надій, такий тремкий, безмежний і чутливий (*О. Дністран*). 22. Росою вмиті ніжні пелюстки зворушливо ховають серцевину (*О. Дністран*). 23. Я себе відучала від просині, Від бентежних небесних шляхів, поруч хмари ішли набурмосені, спересердя ковтали птахів (*О. Дністран*). 24. Розлитий спокій просинню ясніє, від нього віє присмаком надії (*О. Дністран*). 25. Почорнілі поля і ліси, лиш палає калина та криниця блакитним люстром віддзеркалює світ (*С. Сівак*). 26. Запахла тиша першими грозами, остання брунька вибухнула десь, і блискавка майнула між світами оголеними нервами небес (*М. Жайворон*). 27. Засушені трави лягають в торбину: нагідки, акація, глід, звіробій (*Л. Зоряна*). 28. Пацьорка дощу мерехтить на смарагдових віях умитої небом землі (*Н. Данилюк*). 29. Розгніваний вітер, мов аркуші, хмари зігвав, намоклі птахи обліпили дроти і антени... (*Н. Данилюк*). 30. На світле, незахмарене чоло лягла цитринна смужечка веселки (*Н. Данилюк*). 31. Бринить душа, залюблена у світ, і так їй нині радісно і щемко (*Н. Данилюк*). 32. Догорало літо, й лінивий вітерець гнав шкарубким асфальтом безлюдної Старокиївської вулиці сухе листя каштанів, завчасно спалене одеським сонцем. 33. Настояне на прохолодній волозі моря, ранкове повітря пахло скошеними десь ген за містом хлібами, стиглими яблуками, медовими грушами, персиками, динями. 34. Окрилена успіхом, вона квапилася спуститися на землю. (*Із тв. В. Бердта*). 35. А з кожним промовленим словом світ навколо наповнюється несподіваною прекрасною магією! 36. У центрі стоїть гуцульська скриня. У ній вишиті сорочки та сукні, які передають в роду від покоління до покоління. 37. То гуцул клепає косу, і падають зрізані трави, вигорілі під серпневим сонцем. 38. За вікном – серпневий світанок, витканий сріблом зорепаду, дощучу, тоненької гілки, павутиння (*Із тв. В. Чорней*). 39. Україно моя в калачиках, у замéтах пахкїх цвітїнь, я люблю цю вербу́ заплакану, яка треться плечем об тин (*К. Мордатенко*).

■ Дієприслівник

1. Мов струн тендітних звуки монотонні, дзюрчить струмок, заплутавшись між трав, і на мої осончені долоні листок кленовий вересень поклав (*Н. Данилюк*). 2. Обідня тиша котиться над плаєм і, настроївшись на колючий шпиль, молочна хмарка солодко дримає, неначе човник в небі поміж хвиль (*Н. Данилюк*). 3. Скотився серпень стежкою, спочив, соромлячись сказати сонцю слово, стелився самовіддано, сливово серпанком світлим серед стиглих слив (*І. Лахоцька*). 4. Не відпочивши, вдосвіта весна сьогодні знов за голубим верстатом – в святому невдоволенні вона свій гобелен взялася переткати (*Є. Гуцало*). 5. Востаннє березень укутався в сніги, патлате небо, плахтою ляною прикривши верб півкуляні стоги, за обрієм збиралося в сувої (*О. Дністран*). 6. Переходячи в дощ, шаленіють вітри, починають з деревами чвари (*Л. Зоряна*). 7. Коли пахнуть проліски, то дихає земля, набравши повітря повні легені, задивившись у глибоку блакить неба (*Л. Зоряна*). 8. Іриси простягнули квіти-стріли, півонія заможно майорить, і ластівки нарешті прилетіли, селянські обживаючи двори (*Л. Зоряна*). 9. Як добре мчати сонцю навздогін, поскрипуючи стертими педалями (*Н. Данилюк*). 10. Ген ліхтарів недопалки млосно тліють, іскрами розсипаючись нам услід (*Н. Данилюк*). 11. Боже, як добре пройтись і забути про втому, гриючи серце і ноги в долонях доріг! (*Н. Данилюк*). 12. Сонце сховалося за обрієм, шлючи догори снопи гарячого проміння (*Є. Гуцало*). 13. На заході, ніби прощаючись, виблискували промінням вечорового сонця вершини Горган (*А. Бачинський*). 14. Стрімким вихором блискавка знову здійнялася в небо, розштовхуючи хмари. 15. Покружлявши над дорогою, горобці знову спускалися на землю, голосно цвірінькали, купаючись у пилюці. (*В. Бердт*). 16. Лелека весь час дивиться в очі, а потім повільно підіймає ніжку і, залишаючись на одній, розправляє свої великі-великі розкішні крила (*В. Чорней*).

Вишиванку я виймаю зі старої скрині
Та й дивлюся – в ній відбита доля України:
Вимочена в зимних водах, витрушена вітром,
Випрядена, висукана на промінні світла;
Перекраяна віками, часом перешита,
Увібрала в себе взори давні й розмаїті...
Полотно сиробіленьке вишите хрестами,
То сорочка так сплакнула чорними нитками.
І листочки потемнілі як сліди лишилися...
А на весни повернуло – пагінці ожили;
Заврунилися між колюччям пуп'янки на пруттях –
Дивні ружі зайнялися на жіночих грудях...
Рукави, мов ясні крила, взялися квітоньками.
Наче пісня чорнобрива, що живе між нами, –
Сокровенна вишиванка з дорогого краю.
Отакі мережу думи, як її вбираю...
...Ці реліквії правдавні – в долях наших з кров'ю.
В них-бо серце України – зіткане любов'ю.

Надія Козак